เกษม พินิจกุลละเอียด
131 ถนนข้าวสาร

อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นายไพบูลย์ บุณยะวัฒน์

และ

น.ส.บุญล้อม บุณยะวัฒน์

294.3138
อ233พ
ฉ.2

มรุวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร

จังหวัดนครปฐม

วันเสาร์ ที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒

ขอขอบคุณสมาคม
นักเรียนเก่าราชวิทยาลัย
ที่อนุญาตให้ใช้ตราของสมาคม ฯ
ในการพิมพ์หนังสืออนุสรณ์นี้

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นายไพบูลย์ บุณยะวัฒน์
นางสาวบุญล้อม บุณยะวัฒน์

ณ เมรุวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร

วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๒

เลขหมู่ ๒๙๔.๓๙๘
๑๒๓๓พ
ฉ.๒
เลขทะเบียน 020861

ขอขอบคุณญาติสนิทมิตรสหาย

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๑๑ ซึ่งเป็นวันที่พี่ไพบูลย์ได้ถึงแก่กรรมลง ดิฉันได้ส่งข่าวให้ลูก ๆ และญาติพี่น้องทราบ พอวันที่ ๑๘ คุณวิชัย มณีรัตน์ มาแต่เช้าจะจัดที่ตั้งศพ ทั้งที่ป่วยเดินทรงตัวก็แทบจะไม่อยู่ ดิฉันต้องขอร้องให้กลับบ้านไปนอนพักเสียเถอะ ดิฉันทำไหว เย็น ๆ ค่อยมาดูใหม่ ถ้าไม่ถูกใจก็จะแก้ไขให้จนถูกใจ คุณวิชัยจึงยอมกลับ ผลที่สุดตัวดิฉันเองก็นั่งงง ทำอะไรไม่ได้ พอดีหมื่นฐานาภิบาล คุณบรรจง ยันตรีสิงห์ คุณประเทือง สุนทรศารทูล มาบอกว่า พี่นั่งเสียเถอะพวกผมจัดเอง หม่อมหลวงทรงสอางค์ ทิฆัมพร และพวกเพื่อน ๆ เอาดอกไม้มาจัดให้เสร็จ และช่วยเปลี่ยนดอกไม้ให้ใหม่ตลอดเวลาปีกว่าที่ศพอยู่ในบ้าน และในงานสวดศพตลอด ๗ วันมีท่านผู้มีเกียรติ ญาติสนิท มิตรสหาย มาเป็นเจ้าภาพให้ตลอดงาน ระหว่างสวดมีญาติมิตรมาจากกรุงเทพ ฯ สามพราน กระทุ่มแบน สมุทรสาคร สมุทรปราการ สุพรรณบุรี โพธาราม ราชบุรี และหัวหิน พร้อมทั้งเพื่อนของลูก ๆ อุตส่าห์มากันทุกคืน ดีใจที่มากัน ห่วงก็ห่วง ขากลับกำลังหน้าฝน บางคืนได้ความว่าพวกที่มารถจิบเบียกกันหมด แต่วันรุ่งขึ้นก็มากันอีก อันน้ำใจไมตรีนี้ประทับใจดิฉันไม่มีวันลืม ดิฉันกราบขอบพระคุณทุกท่านที่ได้มาช่วยด้วยความเต็มใจตลอดมา

อนึ่งในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ในงานฌาปนกิจครั้งนี้ คุณชัยปรีชา บุณยาภิวัฒน์ ได้ช่วยเหลือในการรวบรวมและเรียบเรียง **บันทึกย่อเกี่ยวกับกฎหมายประจำวัน** สำนักงานจัดประโยชน์ และรักษาองค์พระปฐมเจดีย์ ได้อนุญาตให้จัดพิมพ์ **ประวัติพระปฐมเจดีย์** พระนิพนธ์ ศาสตราจารย์ หม่อม

เจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล คณบดีคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และคุณสมชาย พุ่มสอาด หัวหน้าแผนกอักษรศาสตร์และวรรณคดี กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้ช่วยรวบรวมและเรียบเรียง **คู่มือปฏิบัติศาสนพิธีต่าง ๆ** ให้ ดิฉันขอกราบขอบพระคุณท่านที่กล่าวนามมานี้ด้วยเช่นกัน

ทองอยู่ บุณยะวัฒน์

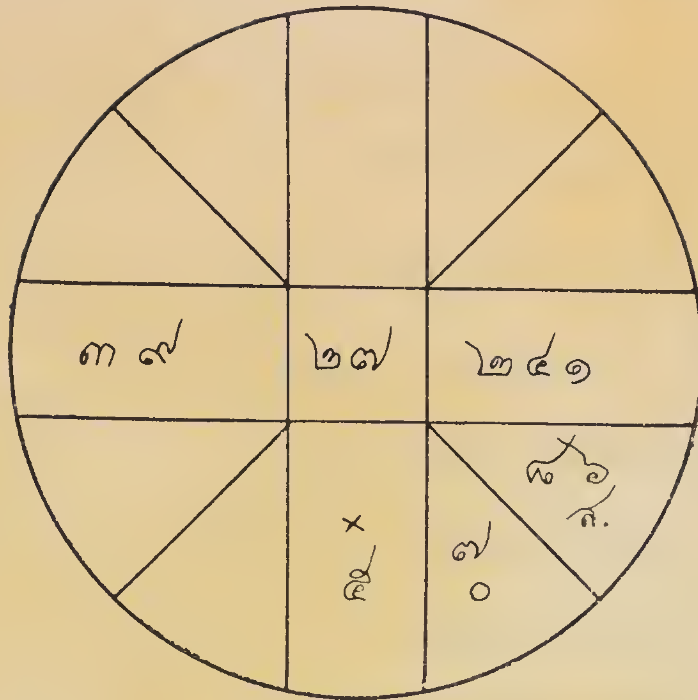

นายไพบูลย์ บุณยะวัฒน์

ชาตะ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๑

มตะ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๑๑

ประวัติ

ป๋าเกิดวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๑ ตรงกับวันพุธ แรม ๑๓ ค่ำ เดือนสาม ปีจอ เวลา ๒๒ น. เศษ ที่บ้านเลขที่ ๗๑ ถนนทิพากร ตำบลตลาดเก่า จังหวัดนครปฐม เป็นบุตรคนเดียวของคุณปู่บุญช่วย และคุณย่าทับทิม บุณยะวัฒน์ แต่คุณย่าทับทิมได้ถึงแก่กรรมตั้งแต่ป๋ายังเล็กมาก จึงได้อยู่ในความดูแลอุปการะของคุณย่าพวงตลอดมา

คุณปู่ และคุณย่า ได้ส่งป๋าเข้าศึกษาที่โรงเรียนประจำจังหวัดนครปฐม "พระปฐมวิทยาลัย" จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๓ หลังจากนั้น ป๋าได้ไปศึกษาต่อที่โรงเรียนราชวิทยาลัย จังหวัดนนทบุรี จนจบหลักสูตร และป๋าได้รับเหรียญเครื่องหมายเชิดชูเกียรติของโรงเรียนราชวิทยาลัยด้วย

เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนราชวิทยาลัยแล้ว ป๋าได้ไปศึกษาต่อที่โรงเรียนนายร้อย โดยเป็นนักเรียนนายดาบ ศึกษาอยู่ ๒ ปีก็จบหลักสูตร และได้รับราชการเป็นนายดาบ สังกัดเหล่าทหารช่าง จังหวัดราชบุรี อยู่เป็น

เวลา ๓ ปี จึงได้ลาออกจากราชการทหาร มาช่วยคุณปู่ทำการค้าอยู่ที่จังหวัดนครปฐม

ต่อมาป๋าได้ทำการสมรสกับคุณแม่บุญรอด อยู่กินกันประมาณ ๑๐ ปี คุณแม่บุญรอดก็ถึงแก่กรรม ต่อมาป๋าได้ทำการสมรสอีกครั้งกับคุณแม่ทองอยู่ ซึ่งอยู่กินกันมาจนกระทั่งป๋าถึงแก่กรรม

ป๋ามีบุตร ธิดารวมกันทั้งหมด ๑๐ คน คือ.–

๑. นางสาวบุญรวม บุณยะวัฒน์
๒. นายชวาล บุณยะวัฒน์
๓. นางสาวบุญล้อม บุณยะวัฒน์ (ถึงแก่กรรมแล้วเมื่อ ๑๔ ก.พ. ๑๒)
๔. พันตรี วิชิต บุณยะวัฒน์
๕. นายวิชัย บุณยะวัฒน์
๖. ร.อ. ณรงค์ บุณยะวัฒน์
๗. ร.ท. คงศักดิ์ บุณยะวัฒน์
๘. นายภักดี บุณยะวัฒน์
๙. นางสีวิกา มณีรัตน์
๑๐. นางสาวประภาพรรณ บุณยะวัฒน์

ป๋ามีหลาน ๘ คน คือ.-

๑. นายประพันธ์ บุณยะวัฒน์
๒. นางสาวนิตยา บุณยะวัฒน์
๓. นายสามัคคี บุณยะวัฒน์
๔. นายธีรวุฒิ บุณยะวัฒน์
๕. เด็กชาย ธีรวัฒน์ บุณยะวัฒน์

๖. เด็กชาย ณัฐวิทย์ บุณยะวัฒน์

๗. เด็กหญิง พัฒน์สี มณีรัตน์

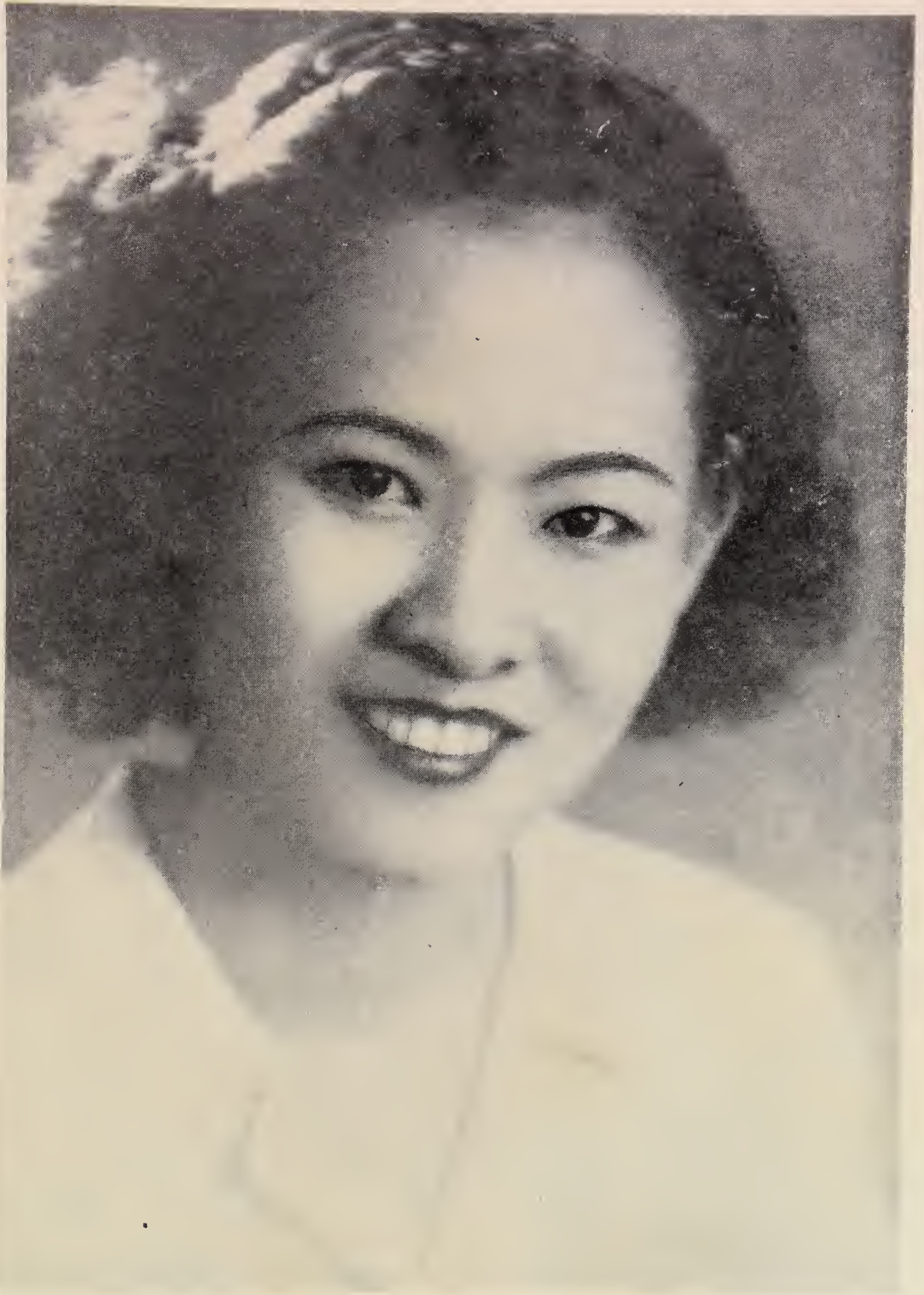
๘. เด็กหญิง กริชิณี บุณยะวัฒน์

ป๋าเป็นผู้มีความมานะ พากเพียรในการก่อร่างสร้างตัว เพื่อความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของครอบครัว กิจการค้าที่ป๋าได้ทำมา มีหลายอย่าง หลายประเภท แล้วแต่ภาวะและสถานะการค้าในสมัยนั้น อาทิเช่น เป็นเอเย่นต์ขายส่งสุราประจำจังหวัด เป็นผู้จัดการบริษัทจังหวัดนครปฐม ตั้งปั๊มน้ำมันตราม้าบิน (ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็น เอสโซ่) ในบั้นปลายของชีวิตได้เลิกกิจการค้าอื่น ๆ ทั้งหมด เปลี่ยนมาทำงานธนาคาร โดยเป็นผู้จัดการธนาคารกรุงเทพ ฯ พาณิชย์การ จำกัด สาขาจังหวัดนครปฐม ตลอดเวลาที่ประกอบอาชีพทางรับราชการและทางการค้า ป๋าได้ยึดมั่นอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เบียดเบียนผู้ใด มีความเมตตากรุณา โอบอ้อมอารี และช่วยเหลือเพื่อนฝูง ตลอดจนญาติมิตรที่ได้รับความเดือดร้อนอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่รักใคร่ และนับถือของคนทั่ว ๆ ไป

ขณะที่ป๋าประกอบการค้าอยู่ในจังหวัดนครปฐมนั้น ป๋าได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสภาเทศบาลเมืองนครปฐม สมัยเริ่มการตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๙ – พ.ศ. ๒๔๘๒ และได้รับแต่งตั้งเป็นเทศมนตรีเมืองนครปฐม เมื่อวันที่ ๖ มกราคม ๒๔๗๙ – ๒๔ มีนาคม ๒๔๘๒ รวมเวลาที่ร่วมบริหารงานเทศบาลอยู่ประมาณ ๓ ปีเศษ

ต่อมาได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาเทศบาลเมืองนครปฐม ประเภท ๑ อีก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ – พ.ศ. ๒๔๙๑ และได้เป็นสมาชิกสภาเทศบาลเมืองนครปฐม ประเภท ๒ เมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๔๙๖ – ๑๗ พฤษภาคม

๒๕๐๑ ขณะที่เป็นสมาชิกสภาเทศบาลเมืองนครปฐม ประเภท ๒ ครั้งหลังนี้ ได้รับเลือกให้เป็นรองประธานสภาเทศบาลเมืองนครปฐม รวม ๒ ปีติดต่อกัน คือปี พ.ศ. ๒๔๙๙ และปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๑ เป็นต้นมา ป่าได้เป็นผู้จัดการธนาคารกรุงเทพ ฯ พาณิชย์การ จำกัด สาขานครปฐม จนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต.

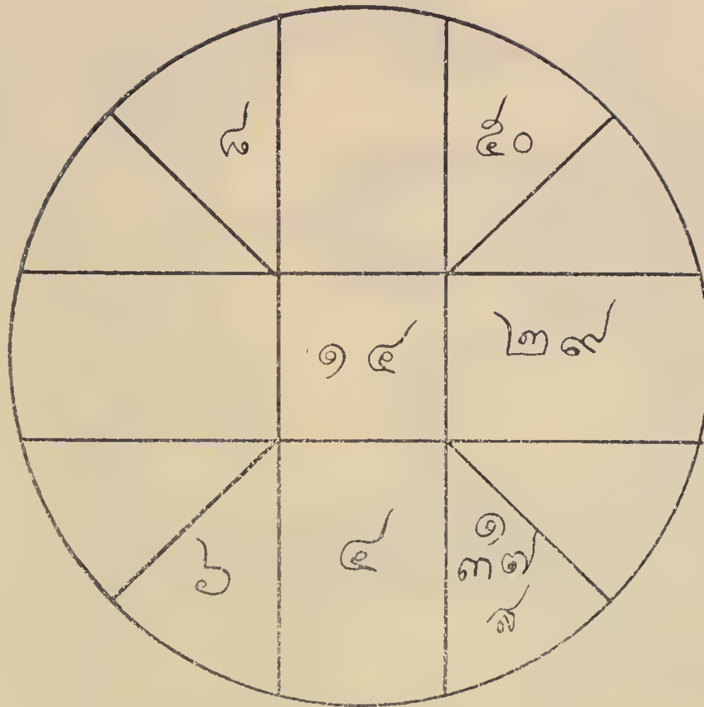

น.ส. บุญล้อม บุณยะวัฒน์

ชาตะ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๔๗๐

มตะ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒

ประวัติ

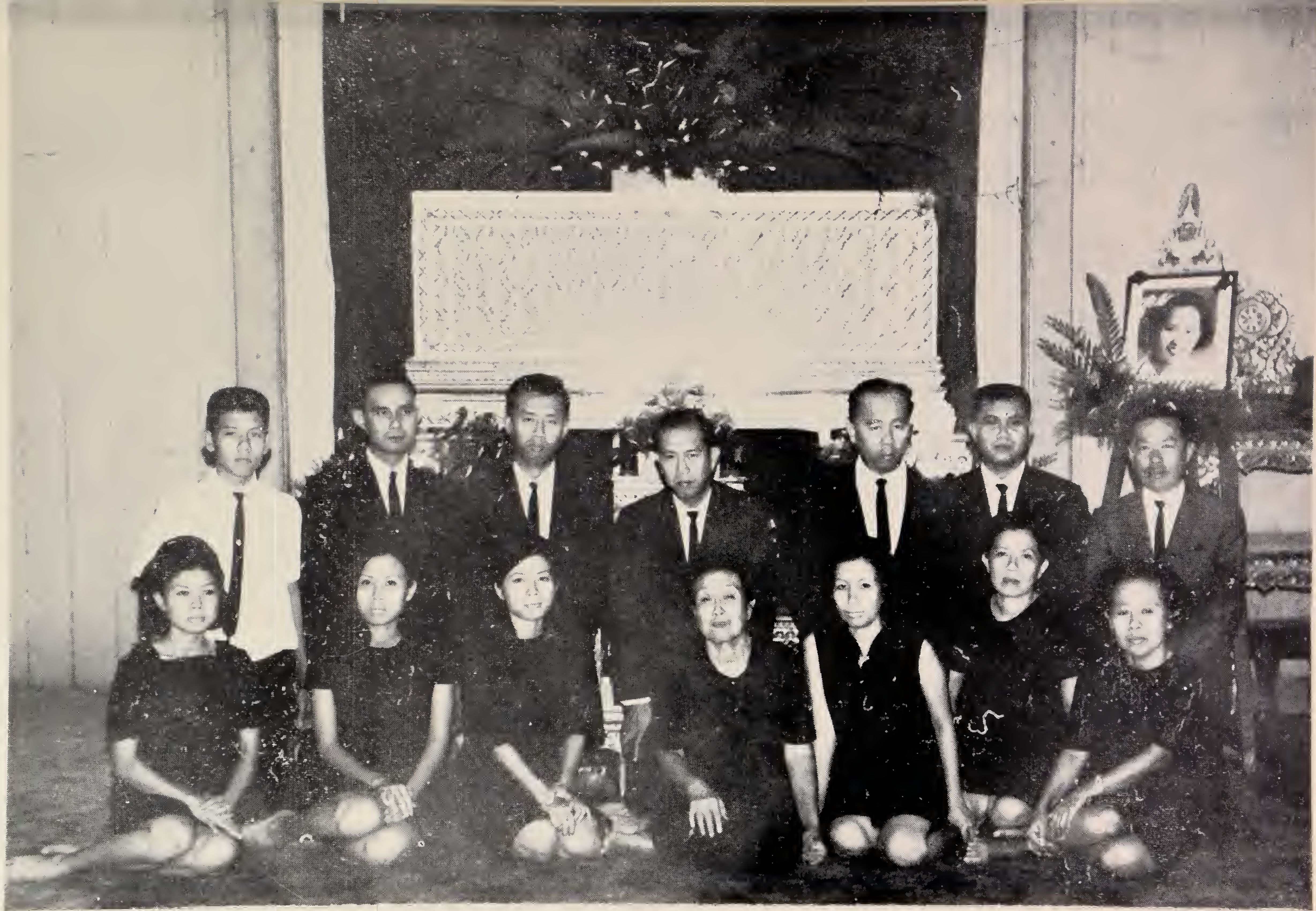

บุญล้อมเป็นลูกคนที่ ๓ ของป๋า บุญล้อมเป็นผู้ที่มีสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรงมาตั้งแต่เล็ก ๆ เมื่อเรียนจบจาก ร.ร. สตรีประจำจังหวัดนครปฐม "ราชินีบูรณะ" แล้วได้เข้าศึกษาต่อที่ ร.ร. เตรียมอุดมศึกษา ในสมัยสงคราม ร.ร. เตรียมอุดมศึกษาได้แยกย้ายสถานที่เรียนไปหลายแห่ง บุญล้อมได้ไปเรียน ร.ร. เตรียมที่ราชบุรี เมื่อจบจาก ร.ร. เตรียมอุดมศึกษาแล้ว ได้สอบเข้าเรียนต่อที่จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยได้ แต่เนื่องจากสุขภาพไม่ดี ร่างกายไม่แข็งแรงจึงไม่ได้ศึกษาต่อ ได้ออกมาอยู่ที่บ้านนครปฐม ในขณะนั้นป๋าได้ทำปั๊มน้ำมันตราม้าบิน บุญล้อมได้ไปช่วยป๋าทำบัญชีอยู่จนป๋าเลิกทำปั๊ม ในปี ๒๕๐๑ ป๋าได้เป็นผู้จัดการ ธนาคารกรุงเทพ ฯ พาณิชย์การ จำกัด สาขานครปฐม บุญล้อมก็ได้เป็นสมุห์บัญชีอยู่กับป๋ามาตลอดเวลา ในปี ๒๕๐๘ บุญล้อมไม่สบายมีอาการเหนื่อยหอบหายใจไม่ออก ได้เข้ารับการรักษาที่ ร.พ. พระมงกุฎ ฯ แพทย์ตรวจพบว่าเป็นโรคหัวใจโต เมื่อหายดีแล้วบุญล้อมก็ยังคงทำงานธนาคารอยู่

กับป๋าตลอดมา จนถึงวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๑๑ ป๋าก็ได้ถึงแก่กรรมลงอย่างกะทันหัน บุญล้อมเป็นลูกที่อยู่ใกล้ชิดป๋ามาก ได้ทำงานร่วมกับป๋าตลอดระยะเวลาเกือบ ๒๐ ปี การเสียป๋าไปอย่างกะทันหันได้ทำให้บุญล้อมเสียใจมาก และเนื่องจากบุญล้อมเป็นโรคหัวใจอยู่แล้ว จึงทำให้อาการกำเริบ ต้องเข้ารับการรักษาที่ ร.พ. ศิริราช ตั้งแต่ ๓ ตุลาคม ๒๕๑๑ และได้ถึงแก่กรรมที่ ร.พ. ศิริราช เมื่อ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒ เนื่องจากหัวใจวาย.

ภาพถ่ายขณะตั้งศพป๋า ในการบำเพ็ญกุศลที่บ้านนครปฐม

ภาพถ่ายขณะตั้งศพ น.ส. บุญล้อม บุณยะวัฒน์ ในการบำเพ็ญกุศล ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

รายนามเจ้าภาพในการสวดพระอภิธรรม

๑๘	กรกฎาคม ๑๑	ป. พัน ๒๑
๑๙	กรกฎาคม ๑๑	ญาติมณีรัตน์
๒๐	กรกฎาคม ๑๑	พลตรี อร่าม เมนะคงคา
๒๑	กรกฎาคม ๑๑	ลูก–หลาน
๒๒	กรกฎาคม ๑๑	ธนาคารกรุงเทพ ฯ พาณิชย์การ จำกัด สาขาภาคกลาง
		พุทธสมาคมนครปฐม
๒๗	กรกฎาคม ๑๑	แขวงบำรุงทางรถไฟนครปฐม
๓	สิงหาคม ๑๑	เพื่อน ๆ ลูก
๑๐	สิงหาคม ๑๑	ร.ร. เสนาธิการทหารบก
๑๗	สิงหาคม ๑๑	นายประยูร ชูเกษ และครอบครัว
๒๔	สิงหาคม ๑๑	ฝ่ายการช่างโยธาการรถไฟ ฯ
๑๔	กันยายน ๑๑	คณะวัดเสน่หา
๒๘	กันยายน ๑๑	บริษัท นาเกลือขุนสมุทรมณีรัตน์ จำกัด
๑๕	ตุลาคม ๑๑	กองสำรวจที่ดิน –กรมพัฒนาที่ดิน
๑๖	พฤศจิกายน ๑๑	คณะกรรมการ – อาจารย์และครูโรงเรียนสหศึกษาบาลี

คำไว้อาลัย

ของ

ขุนไมตรีประชารักษ์

เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๑ เวลา ๑๑.๐๐ น. ลูกทรงพรรณ สิกขะมณฑลโทรศัพท์มาให้ทราบว่า ได้รับข่าวคุณไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ ถึงแก่กรรมเสียแล้ว ข้าพเจ้าผัวเมียต่างเศร้าสลดใจมาก และกว่าจะพากันเดินทางไปเยี่ยมคารวะศพถึงนครปฐมได้ก็บ่ายแล้ว เห็นศพของเพื่อนยังสดชื่นเหมือนคนหลับ ความอวบอ้วนสมบูรณ์เคยมีมาแต่ครั้งเราเยาว์วัยด้วยกันอย่างไร แม้จนถึงคราวหมดอายุย่างเข้า ๗๐ ปีของเพื่อน ก็ยังคงอวบอ้วนอยู่เช่นเคย เขาเป็นคนที่เพื่อนฝูงวงศ์ญาติรักนับถือกันสนิทมาก อารมณ์เยือกเย็น อ่อนโยน และมีจิตใจเอื้อเฟื้อแก่บุคคลทั่วไปโดยสม่ำเสมอ คุณงามความดีอันเป็นอัชฌาศัยที่ปราศจากความเคลือบแฝงของเขาข้อนี้ ทุกคนผู้เป็นญาติมิตรย่อมอ่านออกและซึ้งในจิตใจ ซึ่งอดที่จะเศร้าสลดถึงเขาเสียมิได้

คุณไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ แก่กว่าข้าพเจ้าปีเศษ และเราก็เป็นเพื่อนสนิทสนมกันมาแต่เด็ก ๆ เวลาโรงเรียนปิดเทอม บางทีเขาไปเที่ยวท่าฉลอมสมุทรสาคร เราเคยชวนกันไปยืนมุงดูลิเกกลางแจ้งร่วมกันกับเพื่อนบ้านอย่างสนุกสนาน และบางทีข้าพเจ้าติดตามคุณพ่อไปเที่ยวนครปฐมบ้าง ข้าพเจ้าก็แยกไปค้างนอนกับเขา เมื่อข้าพเจ้าอายุล่วงเข้า ๔๗ ปีต้องโยกย้ายไปอยู่นครปฐม ความรักใคร่ของเรายิ่งสนิทสนิมกันมากขึ้นเพราะต่างมีลูกเมียแล้ว และฝ่ายลูกเมียก็ล้วนสนิทสนมเป็นกันเองอย่างยิ่ง เราได้มีโอกาสร่วมมือช่วยเหลือ

งานสาธารณะกุศล โดยเฉพาะขององค์พระปฐมเจดีย์อยู่เสมอ ในที่สุด ถึงข้าพ-เจ้าจะได้ย้ายไปอยู่ต่างหัวเมืองห่างไกลแล้ว ความเสมอต้นเสมอปลายในจิตใจของเราและครอบครัวทั้งสองฝ่ายก็หาได้ผิดแผกแตกต่างต่อกันและกันไม่ แม้กระทั่งถึงคราวที่ลูกทรงพรรณ สิกขะมณฑลควรแก่วัยจะออกเรือน คุณไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ทั้งผัวเมีย ก็เป็นภาระธุระ ซึ่งข้าพเจ้าทั้งผัวเมียยังฝังใจความเป็นมิตรผู้มีอุปการะคุณอยู่มิรู้ลืม เมื่อเพื่อนล่วงลับไปแล้ว ถึงวัยของเขาอยู่ในปูนชรามีกำไรชีวิตมาถึงขั้นสูงบ้านนี้แล้วก็จริง แต่คุณงามความดีนิสัยโอบอ้อมอารีของเขา ข้าพเจ้าและญาติมิตรที่สนิทใจของคุณไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ ก็ลืมไม่ได้ และยังจะต้องฝังความอาลัยถึงอยู่ในใจเรื่อยไป

ส่วนหนูบุญล้อม บุณยะวัฒน์ นั้น เป็นผู้ที่น่ารักน่าสงสารอย่างยิ่ง ด้วยเป็นคนมีสุขภาพไม่แข็งแรง แต่มีจิตใจดีและอ่อนโยนถ่อมตัวเสมอ โดยเฉพาะก็คือสังเกตเห็นได้ชัดว่ามีความกตัญญูและรักคุณพ่อเป็นที่สุด พอคุณพ่อถึงแก่กรรมลง สุขภาพซึ่งไม่ใคร่สมบูรณ์ และออดแอดอยู่เป็นเดิมพันแล้ว พอเกิดหมดกำลังใจ ก็พลอยให้สังขารอ่อนโรยทรุดฮวบฮาบเอารวดเร็วเข้าขนาดถึงความจำเป็นต้องไปอยู่ใกล้ชิดกับความดูแลของนายแพทย์ที่ศิริราชพยาบาล ซึ่งข้าพเจ้าทั้งผัวเมียก็ได้ติดตามไปเยี่ยมเยียน และช่วยปลอบใจทำให้เกิดอารมณ์รื่นเริง เพื่อคลี่คลายใจให้ลืมความอาลัยอาวรณ์ถึงคุณพ่อผู้ไหนๆ ก็ล่วงลับไปแล้ว และนายแพทย์ก็ช่วยเหลือปะทะปะทังไว้ได้เท่าที่สามารถมานานเดือนพอดูอยู่ อย่างไรก็ดี ชีวิตสังขารของหนูบุญล้อม ฯ ทนอยู่ได้อีกเพียง ๗ เดือนเท่านั้น ก็ต้องถึงแก่กรรมตามคุณพ่อไปอีกผู้หนึ่ง ซึ่งพวกญาติสนิทมิตรสหายทุกคนเป็นที่ซาบซึ้งถึงจิตใจของหนูบุญล้อมอย่างเหลือเกิน

ขอให้ท่านผู้ล่วงลับทั้งสอง จงเป็นผู้มีสุขอยู่ในปรโลกสถาน สมกับที่ได้บำเพ็ญแต่คุณความดีงามตลอดมาในมนุษยโลกนี้เสมอ เทอญ.

บทสรุป

เกิดแก่เจ็บไข้ต่าง ตามตาย กันแฮ
ไผอยู่คู่ฟ้าหมาย มั่นได้
สมบัติยศศักดิ์สาย – สะพายห่อ ไปฤๅ
จุดจบโอ้ศพไร้ รูปล้วนอนิจจัง.

๑๐ ธันวาคม ๒๕๑๒
บ้านซอยอารี ถนนพหลโยธิน พระนคร

คำไว้อาลัย

แด่

คุณไพบูลย์ บุณยะวัฒน์

คุณไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ ไม่ได้เกี่ยวเป็นญาติกับข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าเคารพนับถือ เรียกว่าคุณพี่ เพราะมีอายุแก่กว่าข้าพเจ้า ๑ ปี ในสมัยที่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมวโรดม ธมฺมปฺปโชติกเถร มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปฐมเจดีย์ฯ เวลานั้นวัดเสื่อมโทรมมาก จำเป็นต้องทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่เกือบทั้งหมด ข้าพเจ้าได้รับตำแหน่งไวยาวัจจกร บางครั้งมีอุปสรรคขัดข้อง ข้าพเจ้ามาปรึกษาคุณพี่ก็ให้คำแนะนำช่วยแก้ไขให้งานนั้นดำเนินไปด้วยดี ตลอดจนกิจการส่วนตัวและครอบครัว คุณพี่ก็ให้คำตักเตือนจึงเป็นเหตุให้เกิดความนับถือรักใคร่สนิทสนม ตลอดจนบุตรทั้ง ๒ ฝ่ายก็รักใคร่นับถือกัน

คุณไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ เป็นผู้สนใจทำคุณประโยชน์แก่ท้องถิ่นเป็นสมาชิกสภาเทศบาลมาหลายสมัย และเคยดำรงตำแหน่งเทศมนตรี ในเทศบาลเมืองนครปฐม

คุณไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ เป็นผู้ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ได้ประกอบการกุศล ทำบุญให้ทานอยู่เป็นนิจ และเมื่ออยู่ในวัยสูงอายุก็ยิ่งมีศรัทธาในพระพุทธศาสนามั่นคงยิ่งขึ้น ได้สมัครเป็นสมาชิกพุทธสมาคมจังหวัดนครปฐมตลอดชีพ ได้ดำรงตำแหน่งกรรมการงานพระพุทธศาสนา หลายตำแหน่ง ดังนี้.

๑. กรรมการพุทธสมาคมจังหวัดนครปฐม

๒. กรรมการมูลนิธิวิปัสนากรรมฐาน วัดพระปฐมเจดีย์ฯ

๓. กรรมการเงินนิธิบำรุง โรงเรียนสหะศึกษาบาลี วัดพระปฐมเจดีย์ฯ

๔. กรรมการเงินนิธิ "ธมฺมปฺโชติก" วัดพระปฐมเจดีย์ ฯ

๕. กรรมการกองอำนวยการจัดงานนมัสการพระปฐมเจดีย์ฯ ประจำปี

๖. กรรมการมูลนิธิ "ปฐมนคราจารยานุสรณ์" วัดเสน่หา

๗. กรรมการ วัดเสน่หา

งานสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ควรกล่าวถึงเป็นพิเศษ คือ คุณไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ ได้รับเป็นประธานอนุกรรมการจัดงานใส่บาตรขันใหญ่ ของพุทธสมาคมจังหวัดนครปฐม มากว่า ๑๐ ปี ในเทศกาลเข้าพรรษานั้น วัดต่าง ๆ ในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม มีพระสงฆ์ – สามเณร อยู่จำพรรษามาก จำนวนถึง ๔๐๐ รูปเศษ พระสงฆ์ – สามเณรเหล่านั้นต้องอาศัยการบิณฑบาตรในบริเวณตลาดพระปฐม บางรูปบิณฑบาตรได้ไม่พอฉัน พุทธสมาคมจังหวัดนครปฐมหวังจะเกื้อกูลมิให้พระสงฆ์–สามเณร ได้รับความอัตคัดฝืดเคืองในเรื่องอาหารการบิณฑบาตร จึงให้จัดการใส่บาตรขันใหญ่ในเทศกาลเข้าพรรษาตลอดไตรมาส ๓ เดือน คุณไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ ได้รับมอบหมายให้เป็นประธานอนุกรรมการดำเนินงาน ซึ่งเป็นภาระหนัก จะต้องบอกบุญหาเงินมาดำเนินการปีละประมาณ ๓๐,๐๐๐.– บาท คุณไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ ก็มิได้ท้อถอย หวังบุญกุศล ได้ดำเนินงานนี้ให้สำเร็จเรียบร้อยไปเวลากว่าสิบปีแล้ว ซึ่งเป็นที่น่าชื่นชมยินดีและอนุโมทนา

ในด้านครอบครัว ท่านเป็นผู้มีความมัธยัสถ์ รู้จักการใช้จ่ายแต่พอประมาณ ไม่ฟุ้งเฟ้อ พ้นจากอบายมุขทั้งปวง เป็นสามีที่ซื่อสัตย์ต่อภรรยาและรักบุตร – หลาน ให้การศึกษาและอุปการะอย่างดียิ่ง ครอบครัวของท่านจึงมีความสงบสุขและร่มเย็น

ด้วยคุณงามความดีดังกล่าวแล้ว นับว่าคุณไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ เป็นบุคคลตัวอย่างที่ดีท่านหนึ่ง เมื่อมาถึงอนิจกรรมลงเช่นนี้ จึงทำให้สลดใจและอาลัยถึงเป็นอย่างยิ่งแก่ข้าพเจ้าและญาติมิตร

ด้วยเดชะกุศลผลบุญที่คุณพี่ไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ ได้สร้างสมอย่างดีมาเป็นระยะยาวนาน ประกอบด้วยบุญกุศลที่ท่านเจ้าภาพและญาติมิตรได้บำเพ็ญอุทิศให้ จงเป็นปัจจัยดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของพี่ไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ จงประสบความสุขสงบในสัมปรายภพ เทอญ.

หมื่นฯ

กรรมการปฏิคม พุทธสมาคมจังหวัดนครปฐม

คำไว้อาลัยนายไพบูลย์ บุณยะวัฒน์

เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๑ มีเพื่อนบ้านที่อยู่ตรงข้ามกับบ้านข้าพเจ้า มาบอกว่าคุณไพบูลย์ตายเสียแล้วนะคุณบ้ำ ข้าพเจ้าถามซ้ำว่าไพบูลย์ไหน เขาบอกว่านายไพบูลย์นายธนาคารนั่นแหละ ข้าพเจ้าตกใจถามว่าตายเมื่อไรกัน เมื่อวานยังนั่งคุยกับบ้ำ ยกเก้าอี้มานั่งใกล้ ๆ กันคุยที่หอประชุมในองค์พระปฐมเจดีย์นี่ ผู้นั้นบอกว่าตายเมื่อคืนวันที่ ๑๗ กรกฎาคม นี่เอง เอก็ไม่ได้ยินข่าวว่าป่วยอย่างใดเลย ข้าพเจ้ารู้สึกใจหายคล้ายกับได้ข่าวญาติสนิทเสียชีวิตไปในปัจจุบันทันด่วนเช่นนี้ เพราะคุณไพบูลย์มีความสัมพันธ์นับถือกับข้าพเจ้ามาแต่เธอยังเป็นเด็กนักเรียน (จนในที่สุดเป็นผู้จัดการธนาคาร) จนกระทั่งได้แต่งงานเป็นผั่งเป็นฝา มีบุตรหลานเป็นปู่เป็นตา ไม่เคยห่างเหินกันเลยจนตลอดชีวิต จึงนับว่าคุณไพบูลย์เป็นดังเสมอญาติสนิทฉะนั้น

คุณไพบูลย์เกิดเมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๑ ตรงกับวัน ๔ ๑๓ ๓ ค่ำปีจอ เวลา ๑๐ ทุ่มเศษ (ดวงชตานี้คุณหลวงวิศาลดรุณกรได้คำนวณให้แก่คุณไพบูลย์ เป็นเวลา ๓๐ ปีแล้ว ข้าพเจ้าได้คัดจากสมุดบันทึกของคุณหลวงวิศาล ฯ) คุณไพบูลย์เกิดที่บ้านตลาดเก่า ตำบลพระปฐม เป็นบุตรคุณพ่อบุญช่วย คุณแม่ทับทิม บุณยะวัฒน์ ท่านทั้งสองมีบุตรแต่คุณไพบูลย์ผู้เดียว ท่านส่งให้ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี เดิมก็เรียนอยู่ในจังหวัดนครปฐม ต่อมาก็ได้เล่าเรียนที่ราชวิทยาลัย นนทบุรี แล้วไปรับราชการเป็นทหารได้เป็นขั้นนายดาบ ออกจากทหารก็ได้ทำงานเทศบาลเมืองนครปฐม ซึ่งเป็นงานที่ต้องดูแลทำนุบำรุงท้องถิ่นอันเป็นบ้านเกิดเมืองบิดรของเธอเอง คุณไพบูลย์ก็ได้กระทำด้วยความอุตสาหวิริยภาพตลอดมา ภายหลังได้แต่งงานกับนางสาว

บุญรอด ชาวจังหวัดสมุทรสาคร แต่นั้นก็ได้ทำการค้าขายตามแบบบุรพชนตลอดมา จนภายหลังนางบุญรอดถึงแก่กรรมแล้ว ก็ได้แต่งงานกับนางสาวทองอยู่ บุณยะประภัศร มีบุตรธิดารวมทั้งสองภรรยาเป็นชาย ๖ คน หญิง ๔ คน ครั้งสุดท้ายได้เป็นผู้จัดการ ธนาคารกรุงเทพ ฯ พาณิชย์การ จำกัด จังหวัดนครปฐม โดยความอุตสาหวิริยภาพตลอดมาถึงที่สุดแห่งชีวิต เมื่อวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๑๑ ตรงกับวัน ๔ ๘ ค่ำ เวลาประมาณ ๒๐ น. เศษ

โดยความเป็นสัตบุรุษของคุณไพบูลย์นี้ ข้าพเจ้าขอกล่าวสรรเสริญเพื่อเป็นตัวอย่างแด่อนุชนต่อไปสักเล็กน้อย ให้แลเห็นว่าคุณไพบูลย์ เป็นบุคคลที่หาได้ยาก ว่าถึงความเป็นผู้มีกตัญญู ก็นับว่าเป็นหนึ่ง เช่นในวันท้ายสงกรานต์เป็นเวลาที่ชาวบ้านทำบุญเปตพลี ที่ศาลาการเปรียญวัดปฐมเจดีย์ฯ ณ ศาลาการเปรียญตอนหัวค่ำจะมีพระสงฆ์สวดพระอภิธรรม มีผู้นำอัฐิบรรพชนมาตั้ง เพื่อทำเปตพลีกันเป็นประจำ เมื่อขึ้นไปบนศาลาแล้วจะต้องพบคุณไพบูลย์ และภรรยามานั่งอยู่เสมอดังนี้ทุกปี

อนึ่งคุณไพบูลย์เป็นผู้มีสัจจะมั่นคงเป็นที่ไว้วางใจของผู้ใหญ่และเพื่อนฝูงวงศ์ญาติทั้งหลาย ดังตัวอย่างที่จะยกมาอ้างได้ คือครั้งหนึ่งบิดาของเพื่อนคุณไพบูลย์ รู้ตัวว่าท่านจะต้องมรณะในไม่ช้าแล้ว จึงเรียกบุตรมาสั่งข้อความต่าง ๆ ดังที่ท่านมีความประสงค์ แล้วยังไม่เป็นที่ไว้วางใจ ท่านได้เรียกคุณไพบูลย์มาร้องให้รับทราบไว้ด้วย เพราะความแน่ใจของท่านว่าลงคุณไพบูลย์รับแล้วเป็นต้องสมประสงค์ทุกประการ พวกเพื่อน ๆ ในรุ่นเดียวกันเมื่อถึงคราวจะมรณะก็ได้สั่งเสียฝากฝั่งบุตรธิดาผู้เยาว์วัย ให้ช่วยดูแลแทนตัวจนกว่าเจริญ ตั้งหลักฐานได้ คุณไพบูลย์ก็ได้ปฏิบัติมาจนตลอดกาล

ความเป็นผู้เที่ยงธรรม อุปการบุตรภรรยา ก็ควรกล่าวได้ว่าปราศจากอคติ บุตรของทั้งสองภรรยาได้ให้การศึกษาอย่างดีทั่วกัน ทั้งพวกเด็ก ๆ ก็มี

ความสามัคคีปรองดอง พี่เป็นพี่น้องเป็นน้อง ไม่มีเรื่องระคายเคืองแต่ประการใด ควรเป็นที่สรรเสริญยิ่งนัก

คุณไพบูลย์ป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ มาเป็นเวลานาน แต่ไม่เรียกว่าล้มหมอนนอนเสื่อ ตอนกลางวันยังปฏิบัติหน้าที่ได้เรียบร้อย โรคหัวใจได้กำเริบขึ้นปัจจุบัน จึงได้ถึงแก่กรรมไปโดยมิได้รักษาพยาบาลเช่นนี้ นับว่าเป็นกุศลอย่างยิ่ง เพราะไม่ต้องทุกขเวทนา แล้วก็ถึงคราวอันแท้จริง ท่านนักพยากรณ์คงจะทราบได้ด้วยดวงของเวลามรณะนั้น ๆ.

ล. สาริกบุตร

ครอบครัวตัวอย่าง

คุณไพบูลย์ บุณยะวัฒน์มนัศพิสุทธิ์ เธอเป็นบุตรคุณบุญช่วยรวยทรัพย์สิน
คุณแม่ใหญ่นามแม่พวงพ่วงโสภิณ แม่เองยินนามมาว่าทับทิม
ครอบครัวนี้มีสัมมาอาชีวะ ค่อนข้างจะได้ลาภใหญ่ไม่หยุมหยิม
พ่อบ้านครองตนและคนได้เพราพริ้ม ครองทรัพย์ก็เอมอิ่มเอิบอาบบุญ
คุณแม่พวงบุญมากไม่ยากเย็น การป่วยไข้ได้เข็ญมิมาหมุน
ส่วนแม่ทิมบุญบางร่างละมุน มิสมบูรณ์ในพลาอนามัย
เธอเจ็บไข้ได้พยาธิอยู่อาจิณ ไม่ช้าสิ้นบุญญาพาตักษัย
ได้ละลูกชายน้อยแก้วกลอยใจ จำนงให้แม่ใหญ่เลี้ยงดูกัน
หนูน้อยเป็นลูกแม่พวงดังดวงจิต ถนอมเลี้ยงเพียงชีวิตชิดชอบฉันท์
มดมิไต่ไรมิตอมพร้อมผูกพัน เทียมเท่าทันบุตรแท้ไม่แปรแปลง
มีอะไรนิดหน่อยคอยเจ้าหนู จนคุ้นหูชาวบ้านงานแถลง
ถึงมิเอ่ยวาจามาแสดง ญาติมิตรแจ้งทั่วไปในพารา
ใครมาใหม่ไม่รู้เรื่องความจริง ก็จะยิ่งเชื่อใจในทีท่า
ว่าเด็กชายน้อยนี้มีมารดา คือแม่ทับทิมเสน่หาดังดวงใจ
ตั้งแต่น้อยแม่พวงคอยทะนุบำรุง เป็นเรื่องยุ่งงานเลี้ยงไม่เฉไฉ
ทั้งอาบน้ำป้อนข้าวพูดเอาใจ ลงเปลไกวเห่กล่อมให้ยอมนอน
เดินได้คล่องต้องพาไปหาสนุก งานบุญชุกพาสู่สโมสร
ยังวัดวาอารามตามแม่จร ผูกพัทธสีมาจูงกรกันบ่อยไป
เมื่อเห็นแม่ก็ต้องแลเห็นคุณลูก รักพันผูกมิปล่อยเดียวเที่ยวทางไหน
ดุจดังเงาตามตัวกลัวเกรงภัย เพราะน้ำใจกรุณาเอื้ออาทร

ครั้นลูกใหญ่ฝากให้เข้าโรงเรียน   แม่ก็เพียรส่งอาหารห่อนเพิกถอน
กลับจากโรงเรียนเวียนมาไม่อาวรณ์   คุณแม่ซ่อนขนมไว้ให้ลูกชาย
ลูกมิเคยโหยหิวจนนิ่วพักตร์   แม่พิทักษ์เลี้ยงดูมิรู้หาย
อบรมทั้งกายใจไม่หยาบคาย   รู้เสียดายข้าวของต้องเสียไป
งานเหล่านี้เป็นที่แบ่งภาระพ่อ   มิให้ก่อกังวลวนเวียนไหน
เรื่องลูกแล้วกิจของแม่แน่กระไร   ท่านหัวหน้าครอบครัวไม่ต้องห่วงเลย
ได้ทำมาค้าเกิดหมุนพูนภูเขา   ร่ำรวยเข้าทุกทีมิอยู่เฉย
ช่วยกันสร้างทรัพย์สินไว้ให้ทรามเชย   ช่วยลูกโทนได้เสบยสบายใจ
ลูกก็ดีมิเคยมีขัดแม่พ่อ   ใช้จ่ายก็รู้ประหยัดไม่รั่วไหล
เล่าเรียนดีมีระเบียบและวินัย   มิเคยให้ผู้ปกครองต้องแค้นเคือง
แรกเริ่มเรียนในบำรุงวิทยา   ของคณามิชชั่นอันฟู่เฟื่อง
เรียนจบโรงเรียนนั้นพลันยักเยื้อง   เข้าเรียนเขื่องพระปฐมวิทยาลัย
เมื่อจบชั้นในพระปฐมอบรมต่อ   เติมที่หอ "ราชวิทยาลัย" สมสมัย
อยู่จังหวัดนนทบุรีมิสู้ไกล   ลูกคนใหญ่เรียนอยู่มีครูดี
เป็นโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์   ถิ่นที่สำนักศึกษาเป็นราศี
เหล่านักเรียนล้วนลูกหลานท่านผู้ดี   จึงได้มีผลพลอยได้ในสังคม
เรียนจนชั้นสูงคุณแม่จูงให้บวชเรียน   เนาจำเนียรวัดห้วยจรเข้นครปฐม
ศึกษาพระธรรมพระวินัยได้อบรม   มั่นเหมาะสมเป็นพุทธศาสนิกชน
ลาสิกขามารับราชการ   เป็นทหารบกไทยสถาผล
ราบที่สี่ราชบุรีสีมามณฑล   ใช่ชั้นพลเป็นนายดาบราบเจริญ
กตัญญูรู้บุญคุณพ่อแม่   มุ่งเพียงแต่ชั้นประทวนชวนผกเผิน
มารับใช้บิดามารดาพาท่านเพลิน   เพื่อไม่เดินทางจากให้ยากใจ
ช่วยทำกิจพาณิชย์การงานขายค้า   ท่านบิดามารดาเอาใจใส่

แสวงหานารีศรีสะใภ้ และก็ได้ขอสู่ลูกผู้ดี
เป็นธิดาพาณิชนามบุญรอด แม่บุญปลอดงามวิไลประไพศรี
จัดวิวาห์มาเป็นแม่บ้านดี ได้แทนที่แม่พวงพ้นห่วงงาน
แม่บุญรอดยอดพธูชูชีวี เป็นสตรีช้างเท้าหลังตั้งหลักฐาน
เธออยู่เหย้าเฝ้าเรือนเพื่อนสำราญ ทำงานบ้านเลี้ยงบุตรดีสุดใจ
สมบูรณ์พูนสุขไม่ทุกข์ร้อน ท่านพ่อแม่พอผักผ่อนการงานได้
มีกิจการงานอาชีพเช่นใดใด ลูกรับใช้ทำแทนทุกสิ่งอัน
ครั้นต่อมาพ่อชราล้มป่วยไข้ ชีพกระษัยสิ้นบุญกะทันหัน
คุณแม่ลูกประกอบกรรมกิจสำคัญ ฌาปนกิจศพท่านสมฐานา
อยู่มิช้าภริยาไข้อีกคน ทำอลวนครอบครัวจริงยิ่งหนักหนา
แม่บุญรอดยอดพธูคู่ชีวา ได้ถึงอานิจกรรมเพราะกรรมดี
ยังสวยแสแร่รวยสวยสอาด มิน่าจะถึงฆาตเร่งเร็วหนี
ลูกน้อยน้อยยังไม่ใหญ่หลายขวบปี ก็มามีเคราะห์กรรมกำพร้ากัน

คุณแม่พวงห่วงหลานเล็กเล็กมาก ทนลำบากเลี้ยงดูอยู่แข็งขัน
ห่วงหลานน้อยหลานใหญ่ในคราวนั้น ทำงานกันไม่พักผ่อนหย่อนคลายเลย
ปรึกษาญาติมาดหมายสะใภ้ใหม่ มาแก้ไขครอบครัวมิมัวเฉย
แม่สอาดธิดาคุณแม่เชย ไม่ละเลยแนะนำแม่ใหม่มา
ช่วยหลานให้ได้แม่ใหม่ใฝ่นิยม ผู้นั้นสมเป็นแม่บ้านนั้นนักหนา
นามทองอยู่ บุณยะประภัศร์ชัดปรีชา ลักษณาสวยสมอุดมพรรณ
คุณลูกชายได้วิวาห์ครั้งที่สอง คลายหม่นหมองเบาบางห่างโศกศัลย์
ลูกกับแม่เข้ากันได้ในเร็ววัน คำแม่เลี้ยงลูกเลี้ยงนั้นหดหายไป
แม้พ่อบุตรสุดท้ายกายน้อย ๆ กะจ้อยร่อยขี้โรคแต่ไหนไหน
เมื่อมีแม่ละไมละมุนอบอุ่นใจ จึงโรคภัยหายหดไปหมดเลย

เขาแข็งแรงกระปรี้กระเปร่ากว่าเก่ามาก เลี้ยงไม่ยากเติบใหญ่ไม่เฉื่อยเฉย
เล่าเรียนดีมีจิตใจสบายเสบย　　เจ้าแม่เอ๋ยโตเร็วเรี่ยวแรงดี
ทั้งครอบครัวเป็นสุขสันต์ทุกวันคืน　　ลูกอื่นอื่นอ้วนท้วนนวลฉวี
ทั้งแม่ลูกถูกนิสัยจิตใจดี　　ต่างก็มีสุขใจกายไม่วายวัน
คุณแม่พวงพ่วงพี่สุขีวิบาก　　มีหลานมากงานมากเพราะขยัน
หลานทุกคนเจริญวัยไปตามกัน　　มิช้าพลันมีน้องใหม่มาให้ชม
เพิ่มขึ้นอีกหกคนจนครบสิบ　　น่ายกหยิบเชิดชูดูเหมาะสม
ทรัพย์สินมีสมบูรณ์พูนนิยม　　ลาภอุดมทั้งธนาประชากร
คุณปู่ย่ามีลูกหนึ่งหลานถึงทศ　　มั่งคั่งหมดแม้ธนชนสลอน
เฉกเช่นไม้ได้แพร่แผ่ขจร　　ลำต้นตอนเขยิบขยายหลายกิ่งมี
ลูกหลานเล่าก็เป็นเช่นลูกยาง　　หล่นมิห่างจากต้นบนวิถี
การอบรมสมสู่อยู่กันดี　　ย่อมจักมีติดนิสัยจิตใจกัน
ดังพระพุทโธวาทประภาษไว้　　"บัณฑิตานญฺจเสวนา"　นั้น
ผู้ใหญ่ดีเป็นที่น่านับถือครัน　　เด็กเด็กนั้นก็คิดดีไม่มี~~ทราม~~

คุณแม่พวงพ้นห่วงหลานหลานแล้ว ก็นอนแซ่วเพราะชรามาทับถม
อยู่อยู่มาสิ้นบุญไปด้วยไข้ลม　　ลูกหลานระทมอีกครั้งหลั่งน้ำตา
จัดงานศพตามประเพณีอย่างดีไป　　ต่างเศร้าใจไปตามกันนั้นนักหนา
ลูกเสียแม่หลานเสียย่าน่าเวทนา　　แต่จะแก้กฎธรรมดาได้อย่างไร
ต่างก็มีกิจกรรมต้องทำกัน　　หลานหลานนั้นพลันเจริญและเติบใหญ่
ต้องแยกย้ายที่อยู่กันออกไป　　ด้วยตั้งใจก่อร่างเริ่มสร้างตน
ทั้งสิบคนตั้งตนเป็นหลักได้　　บุตรเล็กใหญ่เรียนเสร็จสำเร็จผล
คุณพ่อแม่อยู่บ้านทำงานทน　　ทุกทุกคนในบ้านสำราญดี
คุณพ่อทำธนาคารงานทรัพย์สิน　　แม่ก็รับงานบ้านการเสริมศรี

พ่อแม่แม้นหลักชัยในความดี ลูกก็มีอาชีพน่าชื่นชม
คุณสมบัติกายใจคุณไพบูลย์ บ่เสื่อมสูญความดีที่สั่งสม
เป็น บุตรดี ที่พ่อแม่ชื่นชูชม ช่วยสะสมทรัพย์ศักดิ์หลักพื้นเพ
เป็น ผัวดี ที่ควรเคารพรัก รู้ฟูมฟักความรักมั่นไม่หันเห
คิดนอกใจไปในทางเสเพล ไม่เที่ยวเตร่ติดเคหาทั้งตาปี
เป็น พ่อดี ที่เลี้ยงลูกล้วนถูกทาง ห่อนทิ้งขว้างตามบุญกรรมนำวิถี
เป็นเยี่ยงอย่างในทางที่ดีดี แม้ว่ามีมากคนไม่บ่นเลย
เลี้ยงรักษาทุกคนไม่หล่นตก ถึงลูกดกก็ไม่ว่านิจจาเอ๋ย
เผ่าถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงทรามเชย จวบจนมีสะใภ้เขยและนัดดา
เป็น เพื่อนดี ที่ซื่อสัตย์สุจริต มิเคยคิดหักหลังใครเลยหนา
ไม่เคยเป็นพิษภัยแก่ใครนา มุ่งแต่ว่าจะสมานสามัคคี
เป็น พลเมืองดี ที่รับราชการทหาร เป็นรั้วบ้านประเทศไทยเทอดศักดิ์ศรี
เป็นประสกพุทธศาสนาจรรยาดี กรรมวิธีทานศีลภาวนา
เธอรู้จักเตือนตนพ้นภัยพาล อบายมุขไม่ประสานทุกสาขา
ไม่พลาดพลั้งทั้งศีลธรรมและธนา ตลอดชีวาชื่อหอมพร้อมไพบูลย์
เป็นที่รักชอบใจชนคนทั้งหลาย ล้วนมาดหมายมิตรใจไม่ขาดสูญ
ครั้นวายชนม์คนส่วนมากที่อาดูร เสียดายคุณไพบูลย์ที่จากไป
เธอสิ้นชีพง่ายง่ายไม่ทรมาน เมื่อมีการหัวใจวายแก้ไม่ไหว
คุณไพบูลย์สูญชนม์คนทั่วไป ต่างอาลัยรักอยู่มิรู้เลือน
นับว่าเป็นเกียรติชนพลเมืองดี ที่มั่งคั่งด้วยวิธีไม่เชือดเฉือน
เบียดเบียนตนเบียนคนต่างครัวเรือน เธอคงเคลื่อนสู่สวรรค์ชั้นพรหมา
บุญกุศลผลกรรมทำสนอง ให้เธอครองพิภพใหม่ให้หรรษา
เสวยวิบากกรรมดีที่ทำมา เป็นพรหมาในสวรรค์ชั้นสูงเทอญ

(๒๔)

หนูบุญล้อมละม่อมละม้ายคล้ายคุณแม่ แบบบางแลละไมละมุนแม้นหุ่นสวย
ส่วนนิสัยไม่เป็นคนเจ้าสำรวย ชอบจับฉวยงานทั้งหลายไม่ละเลย
เล่าเรียนดีมีความรู้ความสามารถ เฉลียวฉลาดงานทั่วไปไม่อยู่เฉย
ความเจ้าโรคทำให้ไม่เสบย แม่คุณเอ๋ยโรคภัยช่างไหลเบียน
เป็นโรคปอดตลอดมาพยาธิ ได้เริ่มริแต่รุ่นรุ่นขุ่นข้องเศียร
ได้รักษาพยาบาลนานจำเนียร แม้กระนั้นเธอก็ยังเพียรทำการงาน
ด้วยน้ำใจนักกีฬากล้าต่อสู้ อาจหาญอยู่เสมอมาใจกล้าหาญ
งานแม่บ้านและงานธนาคาร ดูอาการเหมือนหนึ่งว่าข้าแข็งแรง
ใจกว้างขวางทางญาติมิตรเคยติดต่อ มิย่อท้อทำได้ด้วยใจแข็ง
มิตรจิตมิตรใจใคร่แสดง ไม่แห้งแล้งจืดด่ำดำรงตน
รักพี่น้องพ้องพวกผนวกมิตร กระทำกิจธนาคารตระการผล
เป็นที่รักที่ชอบใจในบุคคล ที่พึ่งผลการกิจสัมฤทธิ์พลัน
นับเป็นความสุขใจที่ได้รับ แม้อาภัพทางกายไร้สุขี
ทำให้เธอป่วยใหญ่ไข้ทวี เป็นกรรมมีอายุสั้นพลันม้วยมรณ์
ทั้งทั้งที่ความดีจะสนับสนุน ให้แม่คุณเฟื่องฟูสโมสร
ก็มามีเคราะห์พาให้อาวรณ์ วายชีพจรปรโลกโศกโศกา
ทั้งนี้เพราะบุญกรรมเธอทำไว้ ในอดีตเท่าไรไม่กังขา
มีเท่านั้นเหมาะมั่นในสัญญา ขอชีวาต่อไม่ได้ไม่ว่าใคร
ญาติมิตรจึงเสียดายไม่วายเว้น ด้วยเห็นว่าเธอดีมาแต่ไหนๆ
ต่างอธิษฐานให้เธอพานพบโชคชัย ในชั้นฟ้าสุราลัยทุกภพเทอญ.

นันทา บุณยะประภัศร์

คำไว้อาลัย

พี่ไพบูลย์, บุญล้อม ที่รัก

ทั้งที่ฉันได้เตรียมตัว เตรียมใจไว้เสมอว่า วันหนึ่งเราจะต้องจากกันอย่างนี้ เพราะว่าเราทั้งสามคนมีโรคประจำตัวกันมาตั้ง ๑๐ กว่าปีมาแล้ว พี่ยังมีชีวิตอยู่ได้ก็ด้วยยา การจากไปของพี่ไพบูลย์เป็นไปอย่างกะทันหันโดยไม่ได้รักษา ทำให้ฉันเสียใจเป็นที่สุด เพราะถ้าได้รักษากันสักวันหรือสองวันก็ยังดี พอรู้สึกไม่สบาย ฉันจับมือพี่ไพบูลย์ไว้จนหมดลมหายใจ คิดว่าจะได้หมอมารักษาสักหน่อยก็ไม่ทัน ความทุกข์เรื่องพี่ไพบูลย์ยังไม่ทันจะคลาย บุญล้อมก็ป่วยหนักอีกคน แต่ได้รักษากันเต็มที่ ก็ไม่ได้ชีวิตคืน ต้องจากไปอีกคนเมื่ออยู่ในห้องฉุกเฉิน ฉันได้จับมือลากันเป็นเวลานาน นับตั้งแต่วันมาใช้นามสกุล บุณยะวัฒน์ นี้เป็นเวลา ๓๗ ปี ฉันไม่เคยเสียใจเหมือนครั้งนี้เลย ถ้าจะเปรียบก็เท่ากับว่าฉันตายไปด้วยครึ่งตัว หมดกำลังแรง กำลังใจ การทำบุญตักบาตรก็ดี การกุศลต่าง ๆ ที่เราทั้งสามได้ทำมาครั้งละเล็กละน้อยก็ดี และที่ฉันกับลูกอีก ๙ คนได้ทำกันต่อมา ฉันคิดว่าทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ ฉันยังมีชีวิตอยู่ก็จะทำไปเรื่อย ๆ จนกว่าฉันจะตายไปด้วย ฉันและลูกทั้ง ๙ คน ขออุทิศให้พี่ไพบูลย์, บุญล้อม จงไปสู่สุคติเถิด.

ทองอยู่ บุณยะวัฒน์

กราบเท้า ป๋าที่เคารพอย่างสูง

วันพุธ ที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๑๑ เป็นวันที่ลูกทุกคนประสบความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิต เพราะวันนี้เป็นวันที่ป๋าซึ่งเป็นที่รักและเคารพของลูก ๆ อย่างสูงสุด ได้จากลูก ๆ ไปอย่างไม่มีวันจะกลับคืนมา เป็นการจากไปอย่างกะทันหัน โดยลูก ๆ ไม่มีโอกาสได้รักษาพยาบาลเลย พวกลูก ๆ ทุกคนรู้สึกว่าได้สูญเสียร่มโพธิ์ทองไปเสียแล้ว

ป๋ายังมีสุขภาพแข็งแรงดี ถึงแม้ว่าจะมีอายุเกือบ ๗๐ ปีแล้ว โรคประจำตัวที่ป๋าเป็นอยู่คือโรคเบาหวาน แต่ป๋าก็ได้ควบคุมการรับประทานอาหาร และรับการรักษาพยาบาลจากนายแพทย์อยู่ตลอดเวลาโดยใกล้ชิด พวกลูก ๆ จึงไม่มีผู้ใดคิดว่าป๋าจะจากพวกลูก ๆ ไปอย่างรวดเร็วเช่นนี้

พวกลูก ๆ เกือบทุกคน ทราบข่าวการสูญเสียป๋าไปโดยทางโทรศัพท์ซึ่งทางบ้านนครปฐมบอกไป ในคืนวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๑๑ เวลาประมาณ ๒๐ น. เศษ เพราะพวกลูก ๆ อยู่กรุงเทพ ฯ คงอยู่นครปฐมเพียง ๒ คน คือบุญล้อม และภักดี เท่านั้น และอยู่ต่างประเทศ ๒ คน คือวิชิตและวิชัย เมื่อพวกลูก ๆ ทราบข่าวแล้ว ก็รีบเดินทางไปยังบ้านนครปฐมทันทีในคืนวันนั้น และก็ตกลงจะเก็บศพป๋าไว้เพื่อรอวิชิต ฯ ซึ่งไปศึกษาวิชาเสนาธิการที่สหรัฐอเมริกา เป็นเวลา ๑ ปี จะกลับเมืองไทยในเดือน มิถุนายน ๒๕๑๒ เมื่อวิชิต ฯ กลับมาแล้ว จึงจะหารือกำหนดวันฌาปนกิจต่อไป

ป๋าเป็นผู้นำที่ประเสริฐที่สุดของครอบครัว เป็นสามีที่ดีของคุณแม่ เป็นพ่อที่ลูก ๆ ทุกคนภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง ป๋าคอยดูแลเอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียนของลูก ๆ ทุกระยะ นับแต่เรียนชั้นต้น ๆ ไปจนถึงลูก ๆ เข้าเรียนในมหาวิทยาลัย ป๋าก็ยังเป็นห่วง เมื่อทางมหาวิทยาลัยประกาศผลสอบไล่ ทั้ง ๆ ที่ป๋าอยู่ต่างจังหวัด บางครั้งป๋ากลับเป็นผู้ไปดูผลการสอบก่อนลูก ๆ แล้วมา

บอกให้ลูก ๆ ทราบก็มี ป๋าได้อบรมสั่งสอนลูก ๆ ให้ประพฤติดีประพฤติชอบ มีความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีคุณ เมื่อลูก ๆ ประสบความสุขหรือประสบความสำเร็จ ป๋าก็ยินดีและมีความสุขด้วย เมื่อลูก ๆ มีความทุกข์หรือประสบความผิดหวังใด ๆ ป๋าก็จะให้คำแนะนำ ตักเตือน และสอนให้ลูก ๆ มีความมานะพยายามที่จะต่อสู้กับชีวิตต่อไปด้วยดี พระคุณของป๋ามีมากมายสุดที่ลูก ๆ จะบรรยายเป็นลายลักษณ์อักษรได้ เพราะพระคุณอันล้นพ้นของป๋าที่มีต่อลูก ๆ นี้ทำให้พวกลูก ๆ ของป๋าประสบความเจริญรุ่งเรือง และก้าวหน้าในชีวิตมาด้วยดีจนทุกวันนี้

คุณแม่และลูก ๆ ขอร่วมกันตั้งจิตอธิษฐาน ด้วยอานิสงส์แห่งคุณงามความดี และกุศลผลบุญทั้งหลายที่ป๋าได้กระทำไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ตลอดจนกุศลผลบุญใด ๆ ที่คุณแม่และลูก ๆ ตลอดจนเขยและสะใภ้ของป๋าได้กระทำมาจงได้โปรดส่งผลให้วิญญาณของป๋าจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเถิด หากชาติหน้ามีจริง พวกลูก ๆ ขอตามไปเกิดเป็นลูกของป๋า เพื่อรับใช้ป๋าในชาติหน้าอีก.

จากลูก ๆ

กราบเท้าป๋า ที่เคารพอย่างสูง

เมื่อ ๑๒ มิ.ย. ๑๑ ซึ่งเป็นวันที่ผมออกเดินทางไปศึกษายังประเทศสหรัฐอเมริกา ในวันนั้นป๋าไปส่งผมที่ดอนเมือง ผมได้มีโอกาสกราบลาป๋า ซึ่งผมไม่เคยคิดเลยว่าการกราบลาป๋าในวันนั้นจะเป็นโอกาสสุดท้ายที่ผมจะได้พบป๋า เมื่อผมเดินทางไปถึงสหรัฐแล้ว ป๋ายังได้มีจดหมายไปตักเตือนให้คำแนะนำและส่งข่าวต่าง ๆ ให้ผมทราบอยู่ตลอดเวลา แต่จู่ ๆ เมื่อ ๒๔ ก.ค. ๑๑ ผมก็ได้รับจดหมายจากพี่ล้อม แจ้งข่าวการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของป๋า ก็จะให้ผมเชื่อได้อย่างไรล่ะครับ ในเมื่อผมยังได้รับจดหมายจากป๋าเมื่อ ๒๒ ก.ค. ๑๑ แล้วอีก ๒ วันได้ข่าวป๋าเสียเช่นนี้ จดหมายของป๋าที่เขียนถึงผมลงวันที่ ๑๗ ก.ค. ๑๑ ซึ่งเป็นวันที่ป๋าหมดบุญ ป๋าได้เขียนจดหมายถึงลูกของป๋า ๒ คนที่อยู่ต่างประเทศ คือ วิชัย และผม ดูราวกับว่าป๋าจะรู้ตัวว่าป๋าจะต้องจากลูก ๆ ไป แต่กระนั้นป๋าก็ยังเป็นห่วง อุตส่าห์เขียนจดหมายไปให้คำแนะนำและตักเตือนลูกของป๋าที่อยู่ห่างไกล ป๋าครับ ในวันที่ผมทราบข่าวการเสียของป๋า ผมเองแทบจะเป็นบ้า เพราะเป็นวันของการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตของผม ผมทำอะไรไม่ถูก จะกลับเมืองไทยก็กลับไม่ได้ ผมทั้งตกใจและเสียใจมาก ผมทำได้แต่เพียงสวดมนต์ภาวนาขอให้ดวงวิญญาณของป๋าไปสู่สุคติ

ป๋าครับ ตลอดเวลาที่ป๋ายังมีชีวิตอยู่ ป๋าเป็นเสมือนร่มโพธิ์ทองของลูก ๆ ป๋าเป็นพ่อที่ประเสริฐสุด และเป็นตัวอย่างที่ดียิ่งของลูก ๆ ป๋าให้ความรัก ความห่วงใย และความยุติธรรมต่อลูก ๆ เท่าเทียมกัน ป๋าเป็นหลักชัยของตระกูล ป๋าเป็นจุดรวมของพวกเราทุกคน ป๋าสอนให้พวกเรารักกันมีความสามัคคีกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ป๋าเคยพูดด้วยความภาคภูมิใจว่าป๋าสบายใจที่ลูกของป๋าทุกคนรักใคร่ปรองดองกัน ป๋าเป็นที่ปรึกษาอย่างวิเศษของ

ลูกในยามที่ลูก ๆ มีปัญหา ป๋าจะให้คำแนะนำและชี้ทางที่ดีให้แก่ลูก ๆ เสมอ ป๋าได้พร่ำสอนลูก ๆ เสมอว่า จงมีความซื่อสัตย์ เชื่อมั่นในตัวเอง และมีความขยันหมั่นเพียร ป๋าเคยมีที่นาผืนใหญ่ แต่เพราะป๋าเล็งเห็นความสำคัญในเรื่องการศึกษา ป๋าจึงต้องขายที่นาผืนนั้นเพื่อส่งให้ลูก ๆ ได้รับการศึกษา ผมยังจำคำพูดของป๋าได้ติดตราตรึงใจอยู่ทุกวันนี้ที่ว่า "ป๋าไม่เคยคดโกงใคร ดังนั้นป๋าจึงไม่ร่ำรวย ป๋าไม่มีมรดกอะไรให้แก่พวกแก ป๋ามีแต่ความสามารถที่จะส่งพวกแกให้เรียนหนังสือได้เท่านั้น ฉะนั้นหากพวกแกอยากเรียนอะไรก็จงตั้งใจเรียนให้สำเร็จ และสร้างตัวของตัวเอง" ป๋าครับ ผมเป็นคนขึ้นมาได้ทุกวันนี้ก็เพราะคำพูดของป๋าประโยคนี้ ซึ่งผมจะต้องนำไปสอนลูกสอนหลานของผมอีก การที่ป๋าให้การศึกษาแก่ผมนั้น ผมถือว่าเป็นมรดกอันล้ำค่ายิ่งที่ป๋าให้แก่พวกผมแล้ว ป๋าได้สอนให้ผมมีความเชื่อมั่นในตัวเอง สอนให้ผมดำรงอยู่ในศีลธรรมอันดี ผมขอให้คำมั่นต่อวิญญาณของป๋าว่าผมจะประพฤติปฏิบัติตนให้สมกับที่ป๋าเคยสั่งสอนและหวังเอาไว้

สุดท้ายนี้ ผมขอให้อานิสงส์และผลบุญต่าง ๆ ที่ป๋าได้ประกอบมาครั้งยังมีชีวิตอยู่ และบุญกุศลต่าง ๆ ที่แม่และลูก ๆ ได้ช่วยกันประกอบขึ้นในครั้งนี้ จงเป็นบุญหนุนนำให้ดวงวิญญาณของป๋า ได้ไปสู่สุคติและมีความสุขในสวรรค์ชั้นพิมาน

ด้วยความเคารพอย่างสูง

พ.ต. วิชิต บุณยะวัฒน์

17 กรกฎาคม 2511

แจ๋; แจ๋ว.

จดหมายได้รับแล้ว ทราบว่ามีคนพารูป

วันพุธที่ 10 และวันที่ 10 พระบิดาอยู่ที่ไหน ตลอด

และวันเสาร์ ก็ไปพบพระวัดดอนแล้ว เพราะเขาต้องอยู่ที่

ฝรั่งเศส พบที่เรียน ของเขาจะเปลี่ยน ไม่ได้ที่พระ

ก็จะลาอะไร เพราะเขาต้องอยู่ที่ ๑๑ เท่านั้น จะวันนี้

เปลี่ยนห้องนี้ เรียกห้อง ก็ฝากพระวัดดอน เพราะเขา

ไม่ได้หยุดปิดเทอม ขอให้ไม่ต้องพาห่อง เพราะ

ต้องสวดขออยู่เสมอ ที่ห้องเปลี่ยนพาไปจะอยู่

และก็สันติภาพ ทุกคน เจ้าก็จะหายเหงา

แล้ว จะมีเวลาดูหนังสือ ที่เปลี่ยน และเหนื่อย

ที่ รับประทานอาหาร มากเกินไป

ขอให้รักษาสุขภาพ ไม่ต้องเป็นห่วง จงตั้งใจ

เรียนหนังสือ เพื่ออนาคต ที่เรียนดี

ด้วยรัก และคิดถึง

[illegible]

กราบเท้าป๋า และพี่ล้อม

ลูกได้มีโอกาสพบป๋าเป็นครั้งสุดท้าย เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๑๑ ในคราวที่ลูกได้มีโอกาสเดินทางไปศึกษาและดูงานที่ประเทศเนเธอแลนด์ ป๋า แม่ และญาติพี่น้องทุก ๆ คน ได้มาส่งที่สนามบินดอนเมือง ป๋าได้อวยพรให้ลูกได้ประสบความสำเร็จในการศึกษา และให้เดินทางไปกลับด้วยความปลอด-ภัย ลูกได้กราบลาป๋า และได้กราบเท้าป๋าเป็นครั้งสุดท้าย เพราะตอนขากลับเมืองไทย ลูกได้ทราบข่าวว่า ป๋าได้เสียเสียแล้ว ซึ่งเป็นข่าวที่ทำให้ลูกตกใจและรู้สึกเสียใจเป็นอย่างมากในชีวิตของลูก เพราะวันที่ป๋าจะเสีย ได้เขียนจดหมายถึงลูกและพี่แป๊ะ (พ.ต. วิชิต) คนละฉบับ ซึ่งลูกยังจำข้อความเหล่านั้นได้ดีและได้นำมาลงไว้ เพื่อเป็นเครื่องแสดงถึงความห่วงใยและความรักที่ป๋ามีต่อลูก.

บ้านนครปฐม

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๑๑

วิชัย ลูกรัก

จดหมายของวิชัยป๋าได้รับแล้ว รู้สึกดีใจที่ได้ศึกษาเล่าเรียนจนประสพผลสำเร็จ และใกล้จะเดินทางกลับแล้ว กำหนดกลับวันใด เวลาใดที่แน่นอนช่วยส่งข่าวให้ทราบด้วย ป๋าจะได้ไปรับ สิ่งของต่าง ๆ ที่จะซื้อมาฝากคนที่บ้านวิชัยอย่าได้เป็นภาระและจัดหามาเลย เพราะที่บ้านเราก็มีทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว

อากาศทางนี้เป็นอย่างไรบ้าง ทางบ้านเรามีฝนตกบ่อย ๆ วิชัยระมัดระวังตัวให้ดีอย่าให้เจ็บไข้ได้ป่วย เพราะใกล้จะเดินทางกลับบ้านแล้ว

ทางบ้านทุกคนสบายดี ไม่ต้องเป็นห่วง และอย่าลืมส่งข่าวมาให้ทราบอีก.

โดยความรัก คิดถึง

ไพบูลย์

ลูกได้เดินทางมาถึงบ้านหลังจากที่ได้สวด ๗ วันเสร็จสิ้นไปแล้ว และได้มาเห็นงานศพ ซึ่งประกอบไปด้วยหรีดและดอกไม้เป็นจำนวนมาก ซึ่งญาติ, เพื่อนฝูงของป๋าได้นำมาและได้กรุณามาในงานศพอย่างคับคั่ง ทำให้ลูกรู้สึกคลายความทุกข์โศกลงได้บ้าง และลูกได้มากราบเท้าป๋าอีก แต่เป็นการกราบต่อวิญญาณป๋า ลูกไม่ได้ยินเสียง, ไม่ได้เห็นหน้า ไม่มีโอกาสได้ยินเสียงพูดของป๋าอีกแล้ว ป๋าของลูกสิ้นไปแล้ว ลูกขอให้วิญญาณของป๋าจงไปสุคติภพ เทอญ.

เมื่อสิ้นป๋าแล้ว ความทุกข์ต่าง ๆ ก็ยังไม่หมดสิ้นไป พี่ล้อมซึ่งได้ทำงานใกล้ชิดกับป๋าที่ธนาคารนครปฐม ก็เริ่มเจ็บป่วยอีก ประกอบกับเป็นห่วงงานทางธนาคาร ทั้งที่เจ็บก็พยายามที่จะทำงานอีก โดยบอกกับพี่ ๆ น้อง ๆ ว่า ถึงป๋าจะเสียไปแล้ว ก็พยายามที่จะทำให้ดีที่สุด ไม่อยากจะให้ธนาคารใหญ่เขาว่าได้ ถึงแม้ว่างานธนาคารจะโอนไปอยู่ในความควบคุมของธนาคารใหญ่แล้วก็ตาม ขนาดเจ็บลุกไม่ไหว ก็ยังอุตส่าห์สั่งเสียภักดี (แดง) เกี่ยวกับงานธนาคาร จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต

การสูญเสียป๋าและพี่ล้อมไปในเวลาติด ๆ กันเช่นนี้ พวกลูก ๆ ทุกคนถือว่าเป็นการสูญเสียครั้งใหญ่ในชีวิต ยากที่จะลืมได้

ลูกขอให้วิญญาณป๋าและพี่ล้อม จงประสบความสงบสุขในสัมปรายภพด้วย เทอญ.

วิชัย บุณยะวัฒน์

อาลัยคุณปู่

คืนวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๑๑ เวลาประมาณ ๒ ทุ่มเศษ ๆ ขณะที่หลาน ๆ บางคนดูหนังสือเตรียมตัวสอบในวันรุ่งขึ้น บ้างก็กำลังดูทีวีเพลินอยู่ เสียงโทรศัพท์ก็ดังขึ้น เป็นโทรศัพท์จากบ้านบางกระบือ บอกว่าได้รับโทรศัพท์จากบ้านนครปฐม ว่าคุณปู่เสียเสียแล้ว หลานตกตะลึง ใจหายวูบ ไม่อยากจะเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง เพราะไม่มีข่าวว่าคุณปู่เจ็บป่วยอะไรมาก่อน

เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๑๑ คุณปู่เข้ากรุงเทพฯ และยังมาทานข้าวกลางวันที่บ้านหลาน หลานก็ยังเห็นคุณปู่แข็งแรงดี ไม่ทราบเลยว่าวันนั้นจะเป็นการเห็นคุณปู่ครั้งสุดท้าย หลานไม่คิดเลยว่าคุณปู่ที่หลานรักและเคารพที่สุด จะด่วนไปอย่างกะทันหันเช่นนี้

คุณปู่เคยเลี้ยงดูอุ้มชูหลานมาตั้งแต่เล็ก ๆ เอาใจใส่ ห่วงใยเกี่ยวกับทุกข์สุขของหลาน ตลอดจนการศึกษาเล่าเรียนของหลานเสมอมา แม้หลาน ๆ จะจากไปเรียนหนังสือต่อที่กรุงเทพ ฯ แล้วก็ตาม เมื่อกลับมากราบเยี่ยมคุณปู่ที่บ้านนครปฐม คุณปู่จะต้องถามถึงการเรียนของหลานเสมอ ที่คุณปู่จากไปอย่างไม่มีกันกลับเช่นนี้ หลานเศร้าเสียใจที่สุด หลานยังไม่ทันได้ทดแทนพระคุณของคุณปู่เลย คุณปู่ก็มาด่วนจากไปเสียก่อน

หลานคนหนึ่งของคุณปู่เพิ่งสำเร็จการศึกษา และได้เข้าทำงานแล้ว แต่ไม่มีโอกาสได้เรียนให้คุณปู่ทราบ ถ้าคุณปู่ยังอยู่ หลานทราบดีว่าคุณปู่ต้องดีใจ และภูมิใจในความสำเร็จครั้งนี้ของหลานยิ่งกว่าใคร ๆ

สุดท้ายนี้หลานขอกราบอธิษฐานให้ ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณปู่ที่รักและเคารพ ไปสู่สุคติในสัมปรายภพ เทอญ.

จาก

หลาน ๆ ของคุณปู่

อาลัยน้อง

วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒ เป็นอีกวันหนึ่งที่พวกเราพี่น้องต้องได้รับข่าวร้าย ซึ่งทาง ร.พ. ศิริราชได้โทรศัพท์บอกไปทางบ้านว่า บุญล้อมเสียเสียแล้ว ถึงแม้ว่าพวกเราจะทราบดีอยู่ว่า บุญล้อมจะต้องจากเราไปไม่วันใดวันหนึ่ง แต่ก็อดเสียดายและเสียใจไม่ได้ เพราะบุญล้อมเป็นน้องที่พี่ ๆ รักและสงสาร เนื่องจากบุญล้อมเป็นคนที่มีร่างกายไม่แข็งแรงมาตั้งแต่เด็ก ๆ เจ็บออด ๆ แอด ๆ อยู่ตลอดเวลา แต่บุญล้อมก็ไม่เคยท้อถอย หมั่นพยายามรักษาตัวอยู่เสมอ บุญล้อมมาล้มป่วยอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากการสูญเสียป๋าไปอย่างกะทันหัน ทำให้บุญล้อมเสียใจมาก ไม่มีกำลังใจที่จะต่อสู้ เพราะบุญล้อมเป็นลูกคนเดียวที่อยู่ใกล้ชิดป๋ามากที่สุด เมื่อมีชีวิตอยู่ บุญล้อมเป็นคนโอบอ้อมอารี พี่น้องมีเรื่องเดือดร้อนอะไรมา ถ้าช่วยได้บุญล้อมจะยื่นมือเข้าช่วยทันที การสูญเสียบุญล้อมไป นับว่าเป็นการสูญเสียครั้งที่ ๒ ของพวกเรา ซึ่งมีระยะห่างกันเพียง ๗ เดือน เมื่อวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๑๑ พวกเราต้องสูญเสียป๋าซึ่งเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของพวกเราไป ความเศร้าโศกยังไม่ทันจะจางหาย พวกเราก็ต้องสูญเสียบุญล้อมไปอีกครั้งหนึ่ง บุญล้อมจากพวกเราไปแล้วโดยสงบ หมดสิ้นจากความทรมานทั้งหลาย

ขออำนาจบุญกุศลและกรรมดีต่าง ๆ ที่บุญล้อมสร้างไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ และผลบุญกุศลต่าง ๆ ที่พวกเราพี่น้องได้บำเพ็ญอุทิศให้บุญล้อม จงช่วยดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของบุญล้อมน้องรัก จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพ และได้ตามไปพบกับป๋าให้ได้เป็นพ่อลูกกันอีกตลอดไปด้วย.

จากพี่

ระลึกถึงคุณอา

หลังจากที่หลาน เศร้าเสียใจในการจากไปของปู่ยังไม่ทันจาง ก็ได้ข่าวว่าคุณอาว์เจ็บ ต้องเข้าโรงพยาบาล หลานได้ไปเยี่ยมคุณอาที่โรงพยาบาลเป็นระยะ ๆ และภาวนาขอให้คุณอาว์หายเจ็บเร็ว ๆ แต่อาการของคุณอาว์มีแต่ทรงกับทรุด จนในที่สุดก็เจ็บหนัก ถึงขนาดต้องเข้าห้องฉุกเฉินของโรงพยาบาล หลานเห็นสภาพของคุณอาว์ในห้องฉุกเฉินแล้วสงสารเป็นที่สุด คุณอาว์คงทรมานมาก และในที่สุดคุณอาว์ก็จากหลานไปอีกคน โรคหัวใจได้พรากคุณอาว์ไปจากหลานตอนเช้าวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒ แม้จะพยายามคิดว่าการที่คุณอาว์เสียเป็นการพ้นจากการทรมานกาย อันเนื่องมาจากการเจ็บป่วยของคุณอาว์ แต่หลานก็เศร้าเสียใจสุดที่จะระงับได้ คุณอาว์มีพระคุณกับหลานๆ มาตั้งแต่เล็ก ๆ หลานยังไม่ทันได้ตอบแทนพระคุณของคุณอาว์ คุณอาว์ก็ด่วนจากไปเสียก่อนที่จะถึงเวลาอันสมควร ทิ้งความอาลัยรักไว้ให้แก่หลาน ๆ เป็นล้นพ้น

หลาน ๆ ขอกราบอธิษฐานให้ดวงวิญญาณของคุณอาว์ที่รัก และเคารพของหลาน ประสบความสุข สำราญ ในสัมปรายภพ เทอญ.

จาก

หลาน ๆ ของคุณอาว์

สารบาญ

หน้า

พระปฐมเจดีย์

พระนิพนธ์

ศาสตราจารย์ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล

ที่ ๔๔/๒๕๑๒ สำนักงานจัดประโยชน์และรักษาองค์พระปฐมเจดีย์
วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

๒๔ กันยายน ๒๕๑๒

เรื่อง อนุญาตให้พิมพ์หนังสือประวัติองค์พระปฐมเจดีย์

เรียน นางทองอยู่ บุณยะวัฒน์

อ้างถึง หนังสือของท่านลงวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๑๒

ตามหนังสือที่อ้างถึง ขออนุญาตจัดพิมพ์ประวัติขององค์พระปฐมเจดีย์ ฉบับที่ทรงนิพนธ์โดย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล เพื่อแจกในงานฌาปนกิจศพนายไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ ดังความละเอียดทราบนั้น

สำนักงาน ฯ ได้รับทราบแล้ว ไม่ขัดข้อง ยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามประสงค์ เพราะนายไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ เมื่อครั้งมีชีวิตได้บำเพ็ญประโยชน์ให้แก่องค์พระปฐมเจดีย์วัดพระปฐมเจดีย์ เป็นอย่างมาก

ฉะนั้น จึงเรียนมาเพื่อทราบ.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

สุวัฒน์ สุธรรมาภรณ์

(นายสุวัฒน์ สุธรรมาภรณ์)

ผู้ช่วยทำการแทน

หัวหน้าสำนักงานจัดประโยชน์และรักษาองค์พระปฐมเจดีย์.

พระปฐมเจดีย์

ประเทศไทย เป็นดินแดนที่รับนับถือ พระพุทธ ศาสนา มาแต่ดึกดำบรรพ์ตั้งแต่ก่อนที่ชนชาติไทยจะลงมาตั้งหลักแหล่งอยู่ เสียอีก บรรดา พระสถูปเจดีย์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในเมืองไทย อาจจะกล่าวได้ว่ามีดังนี้ คือ

๑. พระปฐมเจดีย์ ตั้งอยู่ที่จังหวัดนครปฐม

๒. พระธาตุไชยา ตั้งอยู่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๓. พระบรมธาตุ ตั้งอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

๔. พระศรีรัตนมหาธาตุเชลียง ตั้งอยู่ที่จังหวัดสุโขทัย

๕. พระเจดีย์เจ็ดยอด ตั้งอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่

๖. พระธาตุพนม ตั้งอยู่ที่จังหวัดนครพนม

ในบรรดาพระสถูปเจดีย์ที่กล่าวมาแล้วนี้ อาจถือได้ว่าพระปฐมเจดีย์เป็นเก่าที่สุด ความจริงพระปฐมเจดีย์องค์เดิมหาใช่องค์ที่เราแลเห็นอยู่บัดนี้ไม่ แต่เป็นองค์ที่อยู่ข้างใน องค์ที่เราเห็นอยู่ทุกวันนี้เป็นพระเจดีย์ก่อหุ้มใหม่ข้างนอก ต่อไปนี้จะขอเล่าเรื่องประวัติพระปฐมเจดีย์ตามที่ได้ค้นอ่านจากหนังสือหลายเล่มสู่กันฟัง ประวัติที่จะกล่าวต่อไปนี้อาจแบ่งได้เป็น ๔ สมัย คือ

๑. สมัยสุวรรณภูมิ ตั้งแต่แรกสร้างพระปฐมเจดีย์ ราว พ.ศ. ๓๕๐ จนราว พ.ศ. ๑๐๐๐

๒. สมัยทวารวดี เป็นสมัยที่ก่อสร้างเพิ่มเติมองค์พระปฐมเจดีย์ ตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๐๐๐ จน พ.ศ. ๑๖๐๐

๓. สมัยปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ขึ้นใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๖ จนถึงสมัยปัจจุบัน

ประวัติตอนต้นเกี่ยวกับความสันนิษฐานเป็นส่วนใหญ่ อาจมีบางตอนที่ผู้เขียนเข้าใจผิด หรือเขียนไปโดยไม่ได้คิดให้รอบคอบ ต้องขออภัย ท่านผู้รู้ทั้งหลายด้วย

ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติพระปฐมเจดีย์ จะต้องขอกล่าวถึงตำนานพุทธเจดีย์ (คือสิ่งที่ระลึกถึงในพระพุทธศาสนา) ให้เป็นที่เข้าใจเสียก่อน คือในสมัยเมื่อพระพุทธองค์ยังเสด็จดำรงพระชนม์อยู่นั้น พวกที่นับถือ พระพุทธศาสนานับถือกันแต่พระไตรสรณคมน์ คือพระพุทธเจ้า ๑ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ๑ และพระสงฆ์พุทธสาวกทั้งหลาย ๑ หามีเจดีย์ที่นับถืออย่างอื่นอีกไม่ ต่อเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว จึงบังเกิดพุทธเจดีย์ขึ้น ๔ อย่างเป็นที่ระลึกถึงพระองค์ คือ

๑. **ธาตุเจดีย์** ได้แก่พระสารีริกธาตุ (พระอัฐิ) ของพระองค์ ซึ่งเมื่อได้ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้วก็ได้ แบ่งแจกไปใน บรรดา เมืองต่าง ๆ ในอินเดียที่นับถือพระพุทธศาสนา ๘ แห่งด้วยกัน และผู้ปกครองนครนั้น ๆ ก็ได้สร้างพระสถูปบรรจุพระสารีริกธาตุไว้บูชาสักการะต่อไป (แต่ภายหลังพระสถูปเหล่านั้นทรุดโทรมลง พระเจ้าอโศกมหาราชกษัตริย์อินเดีย ซึ่งทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในชั้นหลังได้โปรดให้รวบรวมมา และแบ่งแจกไปในบรรดาเมืองต่าง ๆ ที่รับนับถือพระพุทธศาสนาอีกมากมายหลายแห่ง)

๒. **บริโภคเจดีย์** ได้แก่สังเวชนียสถาน ๔ แห่งที่พระพุทธองค์ตรัสให้มหาชนไปปลงธรรมสังเวชเมื่อระลึกถึงพระองค์ คือที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่ประทานปฐมเทศนา และที่ปรินิพพาน (แต่ภายหลังได้เพิ่มที่อื่นเข้าไปอีก เป็นต้นว่า ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์ ที่บรรจุพระอังคารถ่านที่ ถวาย พระ

เพลิงพระพุทธสรีระ ที่บรรจุทะนานโลหะ ที่ตวงพระธาตุ ตลอดจนนับเอาการรับพันธุ์พระศรีมหาโพธิที่ไปปลูก ณ ที่ต่าง ๆ เป็นบริโภคเจดีย์อีกด้วย)

๓. **ธรรมเจดีย์** ได้แก่การจารึกข้อพระธรรมไว้บูชา (ในชั้นเดิมมักเลือกเอาข้อพระธรรมที่เป็นหัวใจในพระพุทธศาสนา เช่น คาถาแสดงพระอริยสัจมาจารึกไว้บูชา ต่อเมื่อภายหลังมีการจารึกพระธรรมลงเป็นตัวอักษรแล้วก็นับพระไตรปิฎกเป็นธรรมเจดีย์เช่นเดียวกัน)

๔. **อุเทสิกเจดีย์** ได้แก่พระพุทธเจดีย์อย่างอื่นที่ไม่เกี่ยวกับ ๓ อย่างข้างต้น เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น [แต่ชั้นเดิมในอินเดียยังหามีคติการสร้างรูปเคารพไม่ จึงทำเป็นเครื่องหมายแทนพระพุทธองค์ เป็นต้นว่า ทำรูปเป็นรอยพระพุทธบาทหรืออาสนะเปล่าแทนรูปพระพุทธองค์ รูปม้าผูกเครื่องอานเปล่าแทนตอนเสด็จออกพระมหาภิเนษกรมณ์ (ออกทรงผนวช) และรูปกงจักร (หมายความว่าพระธรรมจักร) และมีรูปกวางอยู่ด้วยแทนตอนประทานปฐมเทศนา พระพุทธรูปเพิ่งมีขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๕๕๐ นี้เอง คือลูกหลานของชาวโยนกหรือกรีก ซึ่งเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในอินเดียมาตั้งแต่ครั้งสมัยพระเจ้าอาเล็กซานเดอร์มหาราช ยกพลเข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๖ ได้เปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาและคิดทำขึ้นตามคติเดิมของตนที่เคยทำรูปเทวดาบูชา ในเวลาเดียวกัน ชาวอินเดียก็ได้ดัดแปลงทำพระพุทธรูปตามความนิยมของตนขึ้นแพร่หลายต่อมา]

นักปราชญ์โบราณคดีได้อาศัยพุทธเจดีย์ทั้ง ๔ อย่างนี้ เป็นข้อสืบค้นถึงเรื่องชนชาติต่าง ๆ แรกนับถือพระพุทธศาสนา ในเมื่อยังไม่มีลายลักษณ์อักษรที่จะให้ทราบแน่นอนได้ เป็นต้นว่า เมื่อมีพุทธเจดีย์อยู่ ณ ที่ใด ก็หมายความว่า พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปถึงยังที่นั้น และยังอาจสังเกตดูรูปร่างและฝีมือที่ทำเทียบกับพุทธเจดีย์ในอินเดีย ซึ่งมีหลักฐานอาจทราบเวลาได้แน่นอน คาดคะเนเวลาว่าแผ่เข้าไปแห่งใดเมื่อสมัยใดได้ด้วย

การที่จะทราบว่าพระปฐมเจดีย์สร้างขึ้นเมื่อใด และใครเป็นผู้สร้างนั้น จำต้องกล่าวย้อนขึ้นไปถึงการเผยแพร่พระพุทธ ศาสนาจาก อินเดียมายัง ดินแดนแถบนี้เป็นครั้งแรก คือ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานนั้น พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายอยู่ในมัชฌิมประเทศ (คืออินเดียตอนกลาง) แล้ว แต่ยังหาได้เป็นศาสนาที่เป็นประธานของประเทศไม่ ต่อถึง สมัยพระเจ้าอโศกวงศ์โมริยะขึ้นครองราชสมบัติมคธราฐในอินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๒๗๔ ตั้งราชธานี ณ เมืองปาฏลีบุตปัตนะ ทรงพระเดชานุภาพใหญ่หลวง พระองค์สลดพระทัยในการรบพุ่ง มุ่งหมายจะแผ่พระเดชานุภาพทางธรรม ทรงเห็นว่าพระพุทธศาสนามีคติล้ำเลิศกว่าศาสนาอื่น ๆ จึงทรงอุปถัมภ์และจัดการให้แพร่หลายไปในนานาประเทศ ได้ส่งพระสงฆ์เป็นสมณทูตไปสอนต่าง ๆ กันหลายประเทศทั้งภายในและภายนอกอินเดีย มีข้อความอยู่ตอนหนึ่งในหนังสือมหาวงศ์ (คือพงศาวดารของเกาะลังกา) ตอนพรรณนาประเทศที่พระเจ้าอโศกส่งสมณทูตไปเผยแพร่ศาสนาว่า

"สุวณฺณภูมิ เถเร เทฺว โสณํ อุตฺตร เมวจ" แปลความว่า ให้พระโสณเถรกับพระอุตตรเถรไปยังสุวรรณภูมิ อาณาเขต "สุวรรณภูมิ" นี้นักปราชญ์ทั้งหลายเห็นพ้องกับอาจารย์ริส เดวิดส์ที่ว่า เริ่มต้นแต่รามัญประเทศ (คือเมืองมอญ) ไปจดเมืองญวน และตั้งแต่พม่าไปจนถึงปลายแหลมมลายูคงจะเป็นอาณาเขตอันหนึ่ง แต่ตัวราชธานีอยู่ที่ไหน ข้อนี้นักปราชญ์หลายท่านยังทุ่มเถียงกันอยู่ แต่ส่วนมากเห็นว่าเมืองนครปฐมนี้เองน่าจะเป็นราชธานีของสุวรรณภูมิ และเมื่อติดต่อกับอินเดียครั้งนั้น คงจะเรียกว่า สุวรรณภูมิ ตามประเพณีเดิมที่มักเรียกนามเมืองหลวงเป็นชื่อของประเทศ ที่กล่าวดังนี้ก็เพราะเมืองนครปฐมเวลานั้นยังตั้งอยู่ริมทะเล เพราะแผ่นดินยังไม่งอกออกไปถึงอย่างในปัจจุบัน เป็นที่ติดต่อไปมาง่าย และยังมีหลักฐานได้ค้นพบโบราณวัตถุ

หลายอย่าง โดยเฉพาะพุทธเจดีย์สร้างตามแบบครั้งพระเจ้าอโศกอยู่เป็นอันมาก ณ ที่นี้ซึ่งไม่เคยพบมากเช่นนี้ในที่อื่น เช่น พระสถูปต่าง ๆ (รวมทั้งพระปฐมเจดีย์) ศิลาธรรมจักร จารึกพระธรรมเป็นภาษามคธ คือคาถา เย ธมฺมา พระแท่นพุทธอาสน์ และรอยพระพุทธบาททำเป็นที่สักการะแทนพระพุทธรูปในเมื่อยังไม่มีคติสร้างพระพุทธรูป (ได้กล่าวมาแล้วว่าพวกโยนก คือกรีกและอินเดีย คิดสร้างพระพุทธรูปองค์แรกขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๕๕๐)

กล่าวโดยเฉพาะองค์พระปฐมเจดีย์นั้นก็เป็นหลักฐานสำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง ถ้าพิจารณาดูรูปพระปฐมเจดีย์องค์เก่า (อยู่ข้างในพระปฐมเจดีย์องค์ปัจจุบัน แต่ยังมีรูปจำลองขนาดย่อมให้เห็นอยู่ทางด้านใต้) จะเห็นว่าเป็นของสร้างเพิ่มเติมกันมาหลายยุคหลายสมัย จนรูปพระเจดีย์เองแปรปรวนไป แต่ก็ยังพอมองเห็นเค้าเดิมได้บ้าง ถ้าเอาพระปรางค์ที่อยู่ข้างบนออกเสียแล้ว จะเห็นได้ทันทีว่ารูปคล้ายพระสถูปเจดีย์ที่เมืองสาญจี ซึ่งสร้างครั้งพระเจ้าอโศกมาก คือตัวสถูปเป็นรูปกลมทรงโอหรือขันน้ำคว่ำ ข้างบนทำเป็นพุทธอาสน์สี่เหลี่ยมตั้งไว้ มีฉัตร (อย่างร่ม) ปักเป็นยอด รอบฐานทำเป็นที่เดินประทักษิณ มีรั้วล้อมรอบภายนอก และก่อด้วยอิฐเป็นทำนองเดียวกัน และที่เรียกชื่อว่าพระปฐมเจดีย์ (ราษฎรเรียกเพี้ยนไปเป็นพระปทม) ดังที่กล่าวไว้ในหนังสือเก่า ๆ นั้นก็เป็นพยานอย่างหนึ่ง ดังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสันนิษฐานว่าเห็นจะเป็นเพราะเป็นพระเจดีย์องค์แรกสุดที่สร้างขึ้นในประเทศแถบนี้ เมื่อครั้งพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช (พระเจ้าอโศก) แจกพระบรมธาตุไปในประเทศทั้งปวง เป็นเจดีย์ที่ใหญ่ จะหาเจดีย์แห่งใดตั้งแต่เชียงแสนเชียงใหม่ตลอดลงมาจนนครศรีธรรมราช และเมืองลาว เมืองเขมรเสมอเหมือนมิได้

ส่วนหลักฐานที่ว่าใครเป็นผู้สร้างนั้น หาปรากฏไม่ อย่างไรก็ดี ผู้ที่จะสร้างพระเจดีย์ได้ใหญ่โตถึงเพียงนี้ (แต่เฉพาะตัวสถูปทีแรกสร้างสูง ๑๙ วา

๒ ศอก ราว ๓๙ เมตร) จำต้องเป็นผู้มีอำนาจวาสนาเป็นใหญ่ เป็นประธานในประเทศนั้น และก็คงจะสร้างไว้ในเมืองหลวง พระปฐมเจดีย์คงจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๓ หรือที่ ๔ นั้นเอง คือเมื่อชาวสุวรรณภูมิ (ไม่ใช่ไทย เห็นจะเป็นลาวหรือละว้า แต่ในบางตำราก็ว่าเป็นมอญ) ได้รับนับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งพระเจ้าอโศกโปรดให้มาเผยแพร่กันแพร่หลาย ในครั้งนั้น คงมีชาวอินเดียอพยพมาตั้งหลักแหล่งพร้อมทั้งเผยแพร่ศิลปวิทยาการอยู่ใน ประเทศนี้ก่อนมากแล้ว บางทีอาจจะมาเป็นผู้มีอำนาจทางการปกครองด้วย พระพุทธศาสนาจึงได้มาแพร่หลายโดยง่าย และเมื่อมีพระปฐมเจดีย์ขึ้น ซึ่งอาจจะได้รับพระบรมธาตุ จากพระเจ้าอโศกมาบรรจุไว้ด้วย บริเวณนั้น ก็กลายเป็นวัด เพราะย่อมมีพุทธศาสนิกชนมาปฏิบัติบูชา และมีผู้เลื่อมใสศรัทธาก่อสร้างสิ่งอุปกรณ์ต่าง ๆ มากขึ้นเป็นลำดับ และมีพระสงฆ์มาอยู่เป็นครั้งคราว เช่นเฉพาะฤดูฝน ดังมีพยานได้ขุดค้นพบจากห้องกุฏิพระสงฆ์ ณ บริเวณข้างองค์พระ ฯ สถานที่นี้จึงควรจะนับว่าเป็นมงคลสถานอันยิ่งใหญ่ เพราะเป็นสถานที่แห่งแรกสุดที่พระพุทธศาสนาได้มาประดิษฐานลงอย่างมั่นคงในประเทศนี้ และแพร่หลายออกไปในบริเวณใกล้เคียง ไม่มีเสื่อมคลายตลอดมาจนเวลาปัจจุบัน

ต่อมาปรากฏในจดหมายเหตุของนักปราชญ์จีน ชื่อเฮียนจวง และหลีงจึง เป็นต้น ราว พ.ศ. ๑๑๕๐ จดไว้อย่างชัดเจนว่าในสมัยนั้นมีอาณาจักรทวารวดี (จุยล่อพัดติ) อยู่ระหว่างเมืองศรีเกษตร (พม่า) และอิศานบุรี (เขมร) ได้แก่ดินแดนที่กล่าวมาแล้วว่าเป็นอาณาจักรสุวรรณภูมินั้น และเราก็ได้ค้นพบพระพุทธรูปและของอื่น ๆ อีกเป็นอันมากที่นครปฐม เช่นพระพุทธรูปแบบอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๐–๑๑ ใกล้เคียงกับที่จดหมายเหตุจีนกล่าวถึง) และเสาหินมีจารึกอักษรมอญเก่า กับหินสลักต่าง ๆ อันสันนิษฐานว่าสร้างในสมัยนั้น ข้อนี้หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์กล่าวว่า สุวรรณภูมิ

กับทวารวดีก็คือที่เดียวกันนั้นเอง แต่เรียกกันไปคนละชื่อ เมื่อติดต่อกับอินเดียเรียก สุวรรณภูมิ และเมื่อติดต่อกับจีนเรียก ทวารวดี หลวงบริบาล ฯ อ้างหลักฐานว่า "ของโบราณ นครปฐมมีติดต่อกันได้ตั้งแต่เรียกว่าสุวรรณภูมิจนทวารวดี หนังสือที่ฝรั่งแต่งมักอธิบายว่า ทวารวดีนั้นตั้งขึ้นเมื่ออาณาจักรฟูนันเสื่อมอำนาจลง แปลว่าตั้งขึ้นภายหลังฟูนัน (พ.ศ. ๗๖๐–๑๐๙๓) ข้อนี้ถ้าหมายเฉพาะเมื่อปรากฏชื่อทวารวดีก็พอฟังได้ แต่ถ้าหมายถึงเมืองนครปฐมแล้วฟังไม่ได้ เพราะที่นครปฐมมีของโบราณเก่าก่อนอาณาจักรฟูนันขึ้นไปอีก เช่นจำพวกรูปเคารพตามคติครั้งพระเจ้าอโศก และพระพุทธรูปกับพระพิมพ์ครั้งสมัยอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ ๗–๙) เป็นต้น อาศัยเหตุนี้ ทำให้เข้าใจได้ว่า นครปฐมเป็นราชธานีของอาณาเขตสุวรรณภูมิและทวารวดี และชาวเมืองส่วนมากก็นับถือพระพุทธศาสนาสืบต่อกันมา

หลักฐานที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นแต่เพียงข้อสันนิษฐานเป็นส่วนใหญ่ ยังไม่แน่นอนลงไปทีเดียว ทั้งนี้เพราะลวดลายของศิลาธรรมจักรที่ค้นพบนั้นฝีมือส่วนมากไปคล้ายคลึงกับศิลปสมัยราชวงศ์คุปตะในประเทศอินเดีย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐–๑๑) แต่ช่างที่ทำขณะนั้นก็อาจจะทำขึ้นตามแบบอย่างวัตถุครั้งพระเจ้าอโศก ที่สมณทูต ๒ องค์นำเข้ามาเผยแพร่ และยังค้นไม่พบกันในดินแดนแถบนี้ เพราะอาจจะสูญหายไปเสียแล้วก็ได้ ในสมัยคุปตะนั้น ชาวอินเดียนิยมสร้างพระพุทธรูปและไม่นิยมทำเครื่องหมายอื่น ๆ ดังที่เราพบอยู่จังหวัดนครปฐม สำหรับพระสถูปรูปโอหรือขันน้ำคว่ำ ศิลปสมัยอมราวดีในประเทศอินเดีย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๗–๙) ก็ยังทำอยู่ เหตุนั้น ถ้าว่าตามหลักฐานทางโบราณคดีแท้ ๆ ที่ค้นพบแล้ว พระพุทธศาสนาอาจเข้ามาสู่นครปฐมไม่เก่าถึงสมัยพระเจ้าอโศกก็เป็นได้ การขุดค้นทางโบราณคดี ณ จังหวัดนี้ต่อไปเท่านั้น ที่อาจจะให้คำตอบที่แน่นอนแก่เราได้

ส่วนที่ว่าพระเจดีย์องค์นี้ ได้รับการสร้างเสริมต่อมาภายหลังหลายยุคหลายสมัยก็มีหลักฐาน เช่น ในตำนานพระปฐมเจดีย์ฉบับพระยามหาอรรคนิกรและฉบับนายทอง ว่าพระยาภาลีบดีใจ ผู้ครองเมืองนครหลวงต่อแดนเมืองยโสธร และพระยาใสทองสม ผู้ครองเมืองนครชัยศรี (คือ นครปฐม) แต่ตำนานบางเรื่องก็ว่าครองเมืองราชบุรี ได้ฆ่าพระยาภาลีธิราช ผู้เป็นบิดาแล้วแปลกพระมารดาของตัว รู้สึกว่าสังเวชพระทัย จึงคิดกันมาซ่อมแปลงวัดพระสังฆรัตนธาตุพระอารามบ้านธรรมศาลา ที่พระยาศรีสิทธิชัยสร้างไว้แต่ก่อน และอีกตำนานหนึ่งของพระยาราชสัมภารากรและตาปะขาวรอดว่าพระยาพานฆ่าพระยากงผู้บิดาและยายหอม ผู้เลี้ยงตนมาแต่เด็กแล้วคิดกลัวบาป ปรึกษาพระอรหันต์ ท่านเหล่านั้นแนะนำให้สร้างพระเจดีย์ใหญ่สูงชั่วนกเขาเหิน จึงสร้างพระปฐมเจดีย์ขึ้น ตำนานสองเรื่องนี้ก็เป็นเรื่องเดียวกันนั่นเอง แสดงว่ามีผู้สร้างเพิ่มเติมพระปฐมเจดีย์เมื่อภายหลัง ดังจะเห็นได้จากรูปพระปฐมเจดีย์องค์เก่า มีองค์ปรางค์ได้สร้างซ้อนองค์พระสถูปเดิมจริง แต่พระปรางค์เองก็คงมีผู้มาแก้ไขอีก เพราะถ้าเป็นองค์ที่พระยาพานสร้างจริงก็จะต้องเป็นแบบมอญ เพราะนิทานเรื่องพระยากงพระยาพานเป็นของมอญ แต่นี่เป็นปรางค์แบบเขมร (เขมรอาจจะแก้ไขเพิ่มเติม เมื่อมีอำนาจได้ปกครองแผ่นดินแถบนี้ ราว พ.ศ. ๑๕๐๐ เป็นต้นมา)

ตามความจริง พระปรางค์เหนือพระสถูปที่เห็นได้จากรูปจำลองพระเจดีย์องค์เดิมทางด้านใต้ของพระปฐมเจดีย์องค์ปัจจุบันนั้น เป็นปรางค์ไทย แต่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ท่านยืนยันในหนังสือของท่านว่า เป็นปรางค์ อย่างเขมร ฉะนั้นเมื่อสร้างรูปจำลองพระเจดีย์องค์เดิมในรัชกาลที่ ๔ ช่างอาจจะ แปลงเป็นปรางค์ไทยขึ้นแทนก็ได้

ต่อไปนี้ถึงสมัยที่พระปฐมเจดีย์ทรุดโทรม คือมีความกล่าวในหนังสือ

พงศาวดารพม่าว่า ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าอนุรุธ (อโนรธามังช่อ) กษัตริย์พม่า เสวยราชย์อยู่ในเมืองพุกาม ได้เสด็จยกกองทัพมาตีเมืองสะเทิม (อยู่ในประเทศรามัญคือเมืองมอญ) ซึ่งเป็นเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนา มีเจดีย์วิหารที่งดงามมาก และพระเจ้าอนุรุธได้กวาดต้อนชาวเมืองสะเทิมไปไว้ เมืองพุกาม และถ่ายแบบเจดีย์วิหารไปด้วย เมืองสะเทิมจึงเป็นเมืองร้างแต่ นั้นมา ความข้อนี้นักปราชญ์หลายท่านไม่เห็นด้วย เช่น เซอร์ ยอช สก๊อต กล่าว ว่าที่เมืองสะเทิมไม่ปรากฏเค้าเงื่อนว่ามีเจดีย์วิหารของโบราณมากมายสมดังกล่าว เซอร์ ยอช สก๊อตเข้าใจว่า จะไปถ่ายแบบอย่างมาจากพระนครวัดในเมืองเขมร ความข้อนี้ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า พระเจ้า อนุรุธน่าจะมาตีเมืองนครปฐมมากกว่า เพราะพระเจดีย์วิหารสมัยโบราณก่อน สมัยพระเจ้าอนุรุธมีที่เมืองนครปฐมมากกว่ามาก ยังพอจะตรวจรูปรอยได้อยู่ จนทุกวันนี้ และยังมีหลักฐานอื่น เช่น พระพิมพ์และเงินเหรียญของโบราณ เป็นรูปสังข์ข้าง ๑ ปราสาทข้าง ๑ ขุดได้ที่เมืองนครปฐม ก็ขุดพบได้ที่เมือง พุกามอีกแต่แห่งเดียว และสิ่งที่สำคัญอันหนึ่งก็คืออานันทเจดีย์ที่เมืองพุกามซึ่ง สร้างขึ้นภายหลังพระเจ้าอนุรุธเล็กน้อย แผนผังก็เหมือนกับวัดพระเมรุที่จังหวัด นครปฐมทุกอย่าง ต่างแต่พระพุทธรูปในซุ้มทั้ง ๔ เปลี่ยนเป็นพระยืนเท่านั้น (ที่วัดพระเมรุเป็นพระนั่งห้อยพระบาท) ในตำนานพระปฐมเจดีย์ฉบับพระยา ราชสัมภารากร และฉบับตาปะขาวรอต ยังมีเค้ากล่าวว่า พระเจ้าหงสาวดีได้ เป็นใหญ่ขึ้นในเมืองมอญ มีพระราชประสงค์ฆ้องตีสามโหม่งดังกระหึ่มไปจน ค่ำ จึงยกรี้พลมาขุดฆ้องที่ฝังไว้ใต้แท่นพระบรรทม (ที่พระปฐมเจดีย์) ซึ่ง พระยาพานสร้างขึ้น ขุดลงไปถึงฆ้อง ๆ นั้นก็ทรุดลงไป พระเจดีย์ก็ทรุดพัง ลงไปด้วย หาได้ฆ้องไม่ เจ้าเมืองหงสาวดีและอำมาตย์ปรึกษากันว่า เรามา กระทำกรรมดังนี้ไม่สมควร จะต้องทำใช้เสียใหม่จึงจะคุ้มโทษได้ จึงก่อเป็นองค์

ปรางค์ (แต่ปรางค์เป็นแบบของเขมรไม่ใช่มอญ) ต่อตั้งขึ้นบนหลังองค์ระฆังเดิมที่พัง พระเจ้าหงสาวดีองค์นี้ นายพันเอก พระสารสาสน์พลขันธ์ (เยรินี) ว่าทรงพระนามภานุราช ให้ศักราชไว้ในระหว่าง พ.ศ. ๑๕๖๐ ถึง พ.ศ. ๑๗๓๘ ถ้าดูเรื่องพระเจ้าอนุรุธมาตีเมืองสะเทิม เมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ ซึ่งในตำนานกล่าวว่า ได้ทรงขุดพระเจดีย์ที่เมืองสะเทิมเพื่อค้นหาพระบรมธาตุพระพุทธเจ้าซึ่งบรรจุอยู่ในนั้น แต่ด้วยกรรมที่ทรงกระทำไปนี้บันดาลให้พระบรมธาตุจมหายไปในดินดังนี้ จะเห็นว่าพระนามกษัตริย์ทั้งสองตลอดจนเนื้อเรื่องก็ละม้ายคล้ายคลึง และศักราชก็ใกล้เคียงกัน (หลวงบริบาล ฯ กล่าวว่า ถ้าหมายความแต่เพียงว่า สุวรรณภูมิ (ทวารวดี) เป็นอาณาจักรของมอญและพระเจ้าอนุรุธมาแย่งพระธรรมพระสงฆ์และอื่น ๆ ไปจากเมืองมอญก็เห็นพอจะฟังได้ เพราะนครปฐมในสมัยนั้นเป็นเมืองมอญแน่ อันอาจเห็นได้จากศิลาจารึกเก่าที่พบที่นครปฐมและลพบุรีก็เป็นภาษามอญเก่า ในสมัยนั้นก็คงมีคนไทยอพยพลงมาอยู่บ้างแล้วแต่ยังเป็นจำนวนน้อย)

เมื่อพระเจ้าอนุรุธมาตีเมืองนครปฐมได้ (ตามความสันนิษฐาน) และกวาดต้อนผู้คนไปแล้ว เมืองนี้ก็ร้างอยู่ (หลวงบริบาล ฯ สันนิษฐานต่อไปว่า ตั้งแต่เมืองนครปฐมถูกทำลายแล้ว บางทีชาวทวารวดีจะย้ายไปตั้งที่เมืองอู่ทองก็เป็นได้ สมดังที่ดอกเตอร์เวลส์ว่า อู่ทองเป็นเมืองหลวงสุดท้ายของอาณาจักรทวารวดี ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง พ.ศ. ๑๘๓๕ ก็ยังมีชื่อเมืองสุพรรณภูมิ (สุวรรณภูมิ) ซึ่งสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรง ฯ ทรงพิจารณาแล้วว่า คือเมืองอู่ทองนั่นเอง (และถ้าพระวินิจฉัยของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรง ฯ เรื่องพงศาวดารของพระเจ้าอู่ทองถูกต้องแล้ว ร้อยปีต่อมาเมื่อราว พ.ศ. ๑๗๓๑ พระเจ้าชัยศิริต้นวงศ์ของพระเจ้าอู่ทองสู้มอญไม่ได้ ก็ได้อพยพลงมาตั้งที่เมืองนครปฐมนี้อีกครั้งหนึ่ง ข้อนี้ทรงยกตัวอย่างเป็นต้นว่า พระนาม

พระเจ้าไชยศิริก็ตรงกับชื่อเก่าของเมืองนครปฐมในหนังสือต่าง ๆ ที่เรียกว่า ไชยศิริบ้าง ศิริไชยบ้าง)

ครั้นต่อมาเมื่อเมืองนครปฐมกลับร้างไปอีก เพราะแม่น้ำตื้นเขิน กลับมาตั้งขึ้นอีกครั้งหนึ่งในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราว พ.ศ. ๒๐๙๑ เรียกว่าเมืองนครชัยศรี เนื่องจากการปรับปรุงบ้านต่อต้านพม่าข้าศึก ต้องการจะเรียกระดมพลให้สะดวกขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่เมืองที่ตั้งนี้ก็อยู่ห่างไกลองค์พระปฐมเจดีย์ คือตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีน ณ ตำบลท่านา อำเภอนครชัยศรีบัดนี้ องค์พระปฐมเจดีย์ก็หักพังรกร้างอยู่ในป่าดงหามีผู้ใดดูแลไม่ มาเป็นเวลานาน แต่ยังมีพระสงฆ์ย้ายมาอยู่ ณ บริเวณนั้น ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ-จอมเกล้า ฯ เมื่อครั้งทรงผนวช ได้เสด็จไปนมัสการพระปฐมเจดีย์หลายครั้ง และทรงพระราชดำริว่าเป็นของเก่าแก่อันศักดิ์สิทธิ์ น่าจะมีพระบรมธาตุบรรจุอยู่ภายใน จึงนำความกราบทูลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ก็หาโปรดไม่ รับสั่งว่า "เป็นของอยู่ในป่ารก จะทำขึ้นก็ไม่เป็นประโยชน์อันใดนัก" ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ เสวยราชย์แล้ว จึงโปรดให้ปฏิสังขรณ์ก่อเป็นพระเจดีย์ใหญ่หุ้มข้างนอก แรกโปรดให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ เป็นแม่กองจัดสร้างเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๙๖ ครั้นท่านถึงแก่พิราลัย จึงโปรดให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ) จัดทำต่อมา ต้องก่อองค์พระเจดีย์หุ้มใหม่ เพราะฝนตกหนัก ที่ก่อไว้เก่าทรุดลงมา จึงโปรดให้กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธ์ (สมเด็จกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์) และกรมขุนราชสีหวิกรม คิดแบบตัวอย่างถวาย ได้จัดการก่อเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ พร้อมทั้งวิหารทั้ง ๔ ทิศ ไว้พระพุทธรูป ๔ ปาง และพระระเบียงล้อมรอบ กอปรด้วยพระปฐมเจดีย์อย่าง

องค์เก่า แต่ย่อมกว่า อยู่ทางทิศใต้ และพระเจดีย์อย่างเมืองนครศรีธรรมราชไว้ทางทิศตะวันตก นอกจากนั้น ยังได้ยกปรับปรุงบริเวณอีกหลายอย่าง เป็นต้นว่าสร้างพระอุโบสถตรงพระอุโบสถเก่า หอระฆัง และปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ล้วนแต่เกี่ยวแก่พระพุทธประวัติ เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นจิก ฯลฯ ไว้รอบนอก แล้วโปรดให้สร้างพระราชวังที่ประทับไว้คู่กันกับวัด เรียกว่าวังปฐมนคร (ปัจจุบันเหลือแต่ตัวพระตำหนัก เป็นที่ทำการเทศบาลจังหวัดนครปฐม) และขุดคลองเจดีย์บูชา ตัดทางทำถนน เสด็จไปบูชาหลายครั้ง แต่การจัดสร้างหาแล้วเสร็จในรัชกาลของพระองค์ไม่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ได้ทรงจัดทำต่อมาตามที่ได้ทรงปฏิญาณไว้ต่อองค์พระปฐมเจดีย์ ตาม รับสั่ง ของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินมายกยอดพระปฐมเจดีย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ และเมื่อจวนสวรรคต ได้โปรดให้ประดับกระเบื้องเคลือบพระมหาสถูปทั้งองค์ซึ่งมาแล้วเสร็จในรัชกาลที่ ๖

ตัวเมืองนครชัยศรีเองนั้น ก็ได้ย้ายกลับมาอยู่ ณ ที่ปัจจุบัน ณ บริเวณพระปฐมเจดีย์ ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ กาลครั้งนั้น บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ก็ยังเป็นป่ารก ดังสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรง ฯ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ผู้ทรงดำริและควบคุมการย้ายเมืองในครั้งนั้นได้ทรงเขียนไว้ว่า "ท้องที่ตำบลนั้น (ตำบลพระปฐมเจดีย์) ยังเป็นที่ร้างและเป็นป่าเปลี่ยวอยู่โดยมาก แม้ที่ทำการรัฐบาลในชั้นแรกก็ต้องไปอาศัยอยู่ในพระระเบียงและวิหารทิศศาลาพระปฐมเจดีย์ มีการที่จะต้องสร้างเมืองนครปฐมขึ้นใหม่ทั้งเมือง คือว่าจะต้องทำที่ป่าให้เป็นถนนหนทางและเป็นที่สร้างสถานที่ต่าง ๆ สำหรับรัฐบาล ทั้งสร้างที่พักข้าราชการตลอดสร้างตลาดยี่สานสำหรับเมือง" เมื่อตัวเมืองย้ายมาอยู่ในบริเวณพระปฐมเจดีย์แล้ว บริเวณนั้นก็เจริญรุ่งเรือง องค์พระปฐม ฯ กลายเป็นศูนย์กลางของเมือง แต่เพิ่งเรียกว่า จังหวัดนครปฐม ในรัชกาลที่ ๖

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้โปรดให้เชิญ "พระร่วงโรจนฤทธิ ศรีอินทราทิตย์ธรรโมภาส มหาวชิราวุธราชปูชนียบพิตร" ซึ่งเป็นพระชำรุดที่ทรงได้แต่พระเศียรพระหัตถ์และพระบาทมาจากเมืองสวรรคโลก โปรดให้ปฏิสังขรณ์บริบูรณ์แล้วไปประดิษฐานไว้ในซุ้มพระวิหารทิศเหนือตรงบันไดใหญ่ที่ทรงบูรณะขึ้นใหม่ ณ องค์พระปฐมเจดีย์ ยังอยู่จนปัจจุบัน และดำรัสสั่งให้บรรจุพระอังคารของพระองค์ไว้ในฐาน พระพุทธรูปองค์นี้ เมื่อสวรรคตแล้วด้วย นอกจากนั้นยังได้ทรงปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมฯ และบริเวณอีกหลายอย่าง ได้ทรงสร้างพระราชวังสนามจันทร์ (ปัจจุบันเป็นศาลากลางจังหวัดนครปฐม) ขึ้น ณจังหวัดนั้น และเสด็จไปประทับหลายครั้ง ในรัชกาลที่ ๗ ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ในบริเวณข้างองค์พระฯ ซึ่งสร้างค้างในรัชกาลที่ ๖ จนสำเร็จบริบูรณ์ และเป็นพระราชประเพณี เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินผ่านจังหวัดนครปฐมเมื่อใด ก็โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานเชิญธูปเทียนไปนมัสการองค์พระ ฯ ทุกครั้ง

ส่วนหน้าที่รักษาองค์พระปฐมเจดีย์และบริเวณนั้น แต่เดิมครั้งรัชกาลที่ ๔ มีตำแหน่งพนักงานประจำองค์พระปฐม ฯ ที่พระพุทธเกษตรานุรักษ์เป็นหัวหน้า แต่ปัจจุบันหน้าที่ทางธุรการตกอยู่แก่กระทรวงศึกษาธิการและทางวิชาการตกอยู่แก่กรมศิลปากร

เมื่อได้กล่าวถึงประวัติพระปฐมเจดีย์มาโดยตลอดแล้ว ต่อไปนี้จะขอกล่าวนำเที่ยวตามบริเวณองค์พระฯ แต่โดยย่อ คือสมมติว่าท่านตั้งใจจะไปนมัสการพระปฐมฯ และได้เดินทางมาถึงจังหวัดนครปฐม และบัดนี้มายืนอยู่นอกรั้วองค์พระฯ ทางด้านเหนือ (ด้านสถานีรถไฟ) แล้ว ท่านจะได้เดินขึ้นบันไดใหญ่ และมาหยุดอยู่หน้าพระยืนองค์ใหญ่ คือ พระร่วงโรจนฤทธิ (ข้างหน้ามีรูปจำลองพระร่วงฯ ขนาดเล็กสำหรับให้ประชาชนปิดทองได้) หลังจากท่าน

ได้นมัสการและทำบุญ ซึ่งมีเจ้าหน้าที่คอยสนองความประสงค์ของท่านอยู่แล้ว ก็ขอให้ท่านเข้าไปในบริเวณองค์พระฯ ด้านในทางด้านหลังพระร่วง ฯ ต่อไป ท่านจะเข้าไปถึงห้องเล็ก ๆ ห้องหนึ่ง ทางผนังด้านเหนือที่ติดกับพระร่วง ฯ มีหรีด ๓ พวงแขวนอยู่ และมีรอยสี่เหลี่ยมเจาะเข้าไปในฝาผนังอยู่ข้างใต้ ที่นี้แหละเป็นที่บรรจุพระอังคารของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ผนังด้านใต้มีรูปพระพุทธองค์ปางประสูติภายใต้ครอบแก้ว และมีพระพี่เลี้ยงประคองอยู่สองข้าง ติดห้องนี้เข้าไปเป็นห้องเล็กอีกห้องหนึ่งไว้พระป่าเลไลยก์ ซึ่งเป็นของเก่า มีพระสาวก ๒ องค์อยู่ ๒ ข้าง ที่ด้านซ้ายของพระพุทธรูปมีผ้าห่มเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ฯ ซึ่งมีผู้ถวายไว้เป็นพุทธบูชา ใส่กรอบตั้งอยู่ทางด้านขวามีพระหัตถ์พระพุทธรูป(๑) พบที่วัดร้างในเมืองกำแพงเพชรเก่าหลวงประสิทธิ์บุรารักษ์ถวาย ทางฝาผนังด้านนอกติดกับองค์พระปฐม ฯ มีที่ไว้รูปมีจารึกว่า พระยากง ซึ่งที่แท้จริงก็คือพระพุทธรูปสมัยทวารวดีทำตามแบบคุปตะนั่นเอง ต่อจากนี้ขอให้เราเดินประทักษิณพระเจดีย์ (เวียนขวา คือเอาแขนขวาไว้ทางองค์พระเจดีย์) และชมบริเวณต่อไป บริเวณนี้เรียกว่าพระระเบียงชั้นในตามผนังมีแผ่นจารึกข้อธรรมด้วยอักษรขอมโดยรอบ มีนามผู้ออกเงินสำหรับจารึกอยู่ข้างใต้ ตามประตูหน้าต่างโดยรอบก็มีจารึกชื่อผู้ออกทุนทรัพย์ทำถวายเช่นเดียวกัน มีพิพิธภัณฑ์ตั้งของโบราณที่ได้จากบริเวณจังหวัดนี้ไว้ให้ชมด้วยสำหรับพระระเบียงด้านนี้ ของส่วนมากเป็นของสมัยทวารวดี มีทั้งดินเผา หินและปูนปั้น ส่วนมากเป็นพระพุทธรูป พระพิมพ์ ตลอดจนตุ๊กตา รูปภาพลวดลาย เครื่องปูนปั้น หินบด และอิฐ มีของสมัยอื่นอีกบ้าง เช่น พระ-พุทธรูปและโอ่งสมัยลพบุรี ใบเสมาศิลาแดงสมัยอยุธยา หลักเสมาและเทวรูปสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อท่านเดินตามระเบียงชั้นในต่อมา ท่านก็จะมาถึง

(๑) ปัจจุบันนำไปเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์องค์พระปฐมเจดีย์

พระวิหารทิศตะวันออกหรือวิหารหลวง ห้องแรกที่ท่านเข้าไปถึงจะเป็นห้องโถง ใหญ่ ด้านติดกับองค์พระปฐมฯ เปิดโล่งไม่มีฝา มีแท่นสำหรับพระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวทรงนมัสการพระปฐมเจดีย์ตั้งอยู่ ฝาผนังด้านข้าง ๒ ข้างเขียนรูป เทวดา นักบวช และนักพรตในศาสนาต่าง ๆ ตลอดจนพญาครุฑ พญานาค กำลังนมัสการพระปฐมเจดีย์ (ฝีมือเขียนในรัชกาลที่ ๖) ด้านหลังเขียนรูปพระ ปฐมเจดีย์องค์ปัจจุบัน พร้อมทั้งแสดงให้เห็นพระปฐมเจดีย์องค์เก่าตั้งอยู่ภายใน ถ้าท่านมองดูไปที่องค์พระฯ จะเห็นมีซุ้มจรนำไว้พระพุทธรูปองค์หนึ่ง พระพุทธ รูปองค์นี้เป็นรูปจำลองของพระพุทธสิหิงค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่ หัวโปรดให้หล่อขึ้นและเชิญมาประดิษฐานไว้ ทางห้องหลังที่ติดกับห้องโถงนี้มี รูปพระพุทธองค์ปางตรัสรู้ประทับใต้ต้นโพธิบัลลังก์ (ต้นโพธิ์นั้นเขียนขึ้นด้วย ฝีมืองามมาก) ด้านตรงข้ามมีรูปนางพระธรณี แต่ยังเขียนไม่แล้ว ออกจากที่นี้ ขอให้ท่านเดินตามพระระเบียงชั้นในต่อไป พระระเบียงชั้นในนี้ว่างไม่มีอะไร นอกจากพระแท่นบูชาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นที่ซึ่งจัดทำบุญเวลา วิสาขบูชาและมาฆบูชา มีการตั้งอาสนสงฆ์และเป็นที่ซึ่งชาวชนบทมาพัก ใน เวลางานนักขัตฤกษ์ไหว้พระปฐมเจดีย์ด้วย ต่อไปท่านจะถึงพระวิหารทิศใต้ ในห้องแรกมีพระนาคปรก ห้องหลังมีพระพุทธรูปปางประทานปฐมเทศนาแก่ เบญจวัคคีย์ ทางผนังด้านนอกติดกับพระปฐม ฯ มีรูปจารึกว่า พระยาพาน ซึ่งก็คือพระพุทธรูปแบบทวารวดีนั่นเอง ต่อจากนี้ท่านจะได้เดินตามพระระเบียง ซึ่งเป็นที่สำหรับชาวชนบทมาพักไปยังพระวิหารทิศตะวันตก ห้องแรกถึงมีรูป พระนิพพาน มีพระสาวก ๓ องค์ องค์หนึ่งกำลังถือตาลปัตรอยู่ ห้องหลังไว้ พระไสยาสน์ ซึ่งมีลักษณะปั้นลวดลายฝีมืองาม ต่อจากนี้ขอพาท่านเดินตาม พระระเบียงชั้นในไปยังพระวิหารทิศเหนือที่ท่านได้ชมแล้ว ตามระเบียงมีตู้ใส่ ของตั้งให้ชม ๔–๕ ใบ และมีของอื่นตั้งอยู่ริมผนังอีกบ้าง ของที่น่าชมมีหีบ

ใส่ศพย่าเหล[๑] สุนัขตัวโปรดของรัชกาลที่ ๖ เก้าอี้ไม้มีผู้นำมาถวายรัชกาลที่ ๖ แต่ได้พระราชทานมายังวัด

ระหว่างที่ท่านเดินอยู่ตามระเบียงชั้นในตั้งแต่แรกนั้น ท่านจะได้ชมองค์พระฯ ซึ่งประดับกระเบื้องเคลือบสีเหลืองส่งแสงระยิบระยับต้องกับแสงพระอาทิตย์ไปพร้อมกันด้วย ท่านจะเห็นว่ารอบองค์พระฯ ชั้นล่างมีเครื่องประดับต่างๆ รวมทั้งโอ่งน้ำมนต์และเสาสำหรับตั้งโคมที่ประชาชนนำมาบูชาอยู่โดยรอบ มีบันไดเดินขึ้นไปยังชั้นบนซึ่งเป็นที่สำหรับประทักษิณองค์พระ ฯ อีกชั้นหนึ่ง องค์พระฯ นี้สูงประมาณ ๑๒๐ เมตร มีทางขึ้นไปทำความสะอาดข้างบนได้โดยโซ่เหล็กและบันไดตรงกลางองค์พระมีช่อง เป็นรูปใบโพธิ์ ขนาดใหญ่ ทั้ง ๔ ทิศ สำหรับให้อากาศเข้าออกได้ ถ้ามองเข้าไปจากที่นั้นอาจจะเห็นพระปฐมฯ องค์เก่าได้ราง ๆ จากช่องนี้มีคูหาสำหรับเดินข้างในได้โดยรอบ ยอดพระปฐม ฯ มีนภศูลและมงกุฎสวมอยู่บนยอดอีกชั้นหนึ่ง

เมื่อท่านได้ชมบริเวณภายในทั่วแล้ว จะขอนำไปชมบริเวณภายนอกต่อไป จะขอพาท่านเดินเวียนขวาอย่างเก่า ชั้นแรกเมื่อออกจากหน้าพระวิหารทิศเหนือ ทางซ้ายมือท่านจะเห็นมีรูปเขาจำลองและมีพระเจดีย์อยู่หมู่หนึ่ง ทางด้านขวาจะเห็นพระระเบียงชั้นนอกตั้งรูปหินสลักต่าง ๆ สมัยทวารวดี ที่น่าดูมีศิลาสลักลวดลาย ศิลาจารึกปางมารวิชัย และจารึกพระพุทธรูปปางปฐมเทศนา ตามทางท่านจะเห็นหอระฆังอยู่ตลอดไปเป็นระยะ มีทั้งหมด ๒๔ หอ และเมื่อก่อนจะถึงหน้าพระวิหารทิศตะวันออกสักหน่อยหนึ่ง ขอให้ท่านเดินตามทางลงไปใต้อุโมงค์เล็ก ๆ ที่ก่อขึ้นไปยังพื้นดินชั้นล่าง ท่านจะผ่านศาลเจ้าพ่อปราสาททอง ซึ่งเป็นที่นับถือของชาวจีนในจังหวัดนี้ และในที่สุดท่านก็จะเห็นแท่นหินอ่อนมีจารึกบอกว่า สถานที่นี้เป็นที่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(๑) ปัจจุบัน ตู้ใส่ของและหีบศพนำไปไว้ในพิพิธภัณฑ์

เมื่อครั้งทรงผนวช ได้เสด็จมาประทับปักกลดเมื่อคราวเสด็จธุดงค์มานมัสการพระปฐมเจดีย์ ต่อจากนั้นขอให้ท่านเดินกลับขึ้นมาตามทางเก่า และเมื่อก่อนถึงหน้าพระวิหารทิศตะวันออก ขอให้ท่านลงบันไดไปยังเนินดินชั้นล่าง ท่านจะได้เห็นตึก ๒ ชั้น คือพระวิหาร และพระอุโบสถของวัดพระปฐมเจดีย์ (ที่พระสงฆ์อยู่ย้ายไปอยู่นอกบริเวณองค์พระ ฯ เสียแล้ว) สิ่งที่น่าดูอย่างยิ่งก็คือพระอุโบสถซึ่งสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบ ตามมุมนอกทั้งสี่มีใบเสมาหินอ่อนสลักเป็นรูปท้าวจัตุโลกบาลทั้ง ๔ ภายในไว้พระประธาน เป็นพระพุทธรูปสมัยทวาราวดีประทับห้อยพระบาท พระหัตถ์ขวายกกรีดเป็นท่าแสดงปฐมเทศนา เป็นพระพุทธรูปสมัยทวาราวดีที่ถือกันว่างามที่สุดองค์หนึ่ง ที่ฝาผนังชั้นนอกด้านหลังพระประธานมีจารึกคาถา เย ธมฺมา ซึ่งสมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบเช่นเดียวกัน หน้าพระอุโบสถมีเก๋งจีนหลังหนึ่ง มีแผ่นอิฐจารึกคาถา เย ธมฺมา ของเก่าติดอยู่ตรงกลางผนังด้านใน และมีแผ่นหินจารึกพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ซึ่งทรงสันนิษฐานว่าแผ่นอิฐนี้เป็นของเก่าครั้งพระเจ้าอโศกแผ่พระพุทธศาสนามาถึงดินแดนแถบนี้ติดอยู่ข้างใต้ แต่ตัวหนังสือลบเลือนเสียมากแล้ว ประตูข้างทิศตะวันออกคือที่ซึ่งเรากำลังยืนอยู่นี้ เดิมเป็นทางเข้าที่สำคัญก่อนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ จะทรงสร้างบันไดใหญ่ขึ้นใหม่ทางทิศเหนือ ณ ที่นี้ท่านจะแลเห็นตำหนักเก่าของวังปฐมนครซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นและถ้าท่านขึ้นไปยืนบนพลับพลาเปลื้องเครื่องซึ่งอยู่ใกล้ที่นั้นแล้ว ท่านก็จะเห็นเกยซึ่งเป็นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เสด็จลงจากพระราชยานเมื่อเสด็จมานมัสการพระปฐมเจดีย์อยู่ข้างใต้ ต่อจากนี้ขอให้เราเดินกลับขึ้นมาข้างบนและที่หน้าพระวิหารหลวง (คือวิหารทิศตะวันออก) ท่านจะได้เห็นเสาสำหรับปักเทียน ๔ เสา เวลามีงานนมัสการพระปฐมเจดีย์ในสมัย

ก่อน ต่อจากนั้นขอให้ท่านเดิน ต่อมา ท่านจะเห็นว่า ตามพระระเบียงชั้นนอกทางด้านขวามือไว้ของศิลาต่าง ๆ เป็นต้นว่า แท่นเทวรูป ฐานศิวลึงค์ และเครื่องประกอบพระเจดีย์แบบมหายาน ทางด้านซ้ายมือมีเขาจำลองก่อยังไม่แล้ว ซึ่งเป็นเช่นนี้มาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๔ หาใช่เพราะหักพังไปไม่ สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นเพราะสิ้นรัชกาลเสียก่อนจึงทำได้ไม่สมบูรณ์ เดินต่อไปสักครู่หนึ่งท่านก็จะเห็นรูปจำลองพระปฐมเจดีย์องค์เก่าขนาดย่อมอยู่ทางด้านซ้ายมือ และต่อมาก็เข้าถึงหน้าพระวิหารทิศใต้ ข้างหน้ามีเสาโคมอยู่ ๒ เสา ซึ่งเดิมใส่กระจกสีและใส่ตะเกียงไว้ภายในต่อไป ก็จะถึงรูปจำลองพระเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราชขนาดย่อมอยู่ทางซ้ายมือเช่นเดียวกัน ในตอนนี้ตามพระระเบียงชั้นนอกเครื่องหินส่วนมากเป็นพระธรรมจักร ซึ่งทำตามคติก่อนมีพระพุทธรูป ของที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งคือมีโพธิ์ลังกาปลูกอยู่บนลานนั้นเอง มีกำแพงแก้วก่อด้วยอิฐล้อมรอบ เป็นโพธิ์เลื้อยผิดกับโพธิ์ที่เราเห็นอยู่ทั่วไป ต่อมาเราก็จะมาถึงหน้าพระวิหารทิศตะวันตก และมองดูไปยังเนินชั้นล่าง จะเห็นต้นไม้ที่เกี่ยวแก่พุทธประวัติปลูกอยู่ มีกำแพงแก้วก่อด้วยอิฐล้อมรอบ คือต้นโพธิ์ ต้นเกดต้นกร่าง ต้นหว้า และต้นรัง ตามพระระเบียงชั้นนอกตอนนี้มีพระธรรมจักรและกวางหมอบ ซึ่งสร้างตามคติครั้งพระเจ้าอโศกอยู่มาก ในที่สุดก่อนที่เราจะถึงพระวิหารทิศเหนือซึ่งเป็นที่ ๆ เราตั้งต้นออกเดิน เราก็จะเห็นศาลาหลังหนึ่งอยู่ทางซ้ายมือศาลานี้เป็นศาลาสร้างครั้งรัชกาลที่ ๖ เดิมอยู่ในพระราชวังสนามจันทร์ได้รื้อมาปลูกไว้ ณ ที่นี้ และปัจจุบันใช้เป็นศาลารับแขก และเมื่อเราได้มาถึงยังพระวิหารทิศเหนืออีกครั้งหนึ่ง ก็นับว่าเราได้ชมพระปฐมฯและบริเวณองค์พระฯ ตลอดทั้งภายในและภายนอกโดยรอบแล้ว

ในพระปฐมเจดีย์มีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่หรือไม่ ข้อนี้รู้ไม่ได้ แต่ถ้าสันนิษฐานตามข้อที่กล่าวมาข้างต้น ก็จะต้องตอบว่ามี เพราะในสมัยพระ

เจ้าอโศกแผ่พระพุทธศาสนามาทางประเทศแถบนี้นั้น ปรากฏว่าการนับถือพระธาตุเจดีย์เป็นของสำคัญอย่างหนึ่ง และความปรากฏว่า "พระเจ้าอโศกได้พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรูรักษาไว้ ณ เมืองราชคฤหมหานครแล้วแบ่งแจกไปบรรจุในพระสถูปทั้งหลาย ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยเมื่อทรงอุปถัมภกพระพุทธศาสนาอีกมากมายหลายแห่ง เป็นเหตุให้พระธาตุเจดีย์มีแพร่หลายแต่นั้นมา" เหตุนั้นในพระปฐมเจดีย์คงมีพระบรมสารีริกธาตุเป็นมั่นคง กล่าวฝ่ายพุทธอำนาจ คือการปาฏิหาริย์ก็มีมากมายหลายครั้ง เห็นเป็นแสงสว่างวาบออกมาจากพระปฐมเจดีย์บ้าง เป็นรัศมีบ้าง จะขอคัดเอาที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ ท่านเล่าไว้ครั้งหนึ่งมาลงดังนี้ "แลปีฉลู สัปตศก (พ.ศ. ๒๔๐๘) เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานผ้ากฐินแล้วประทับอยู่สองราตรี ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์ ในที่ประชุมพระวงศานุวงศ์ ข้าราชการได้เห็นด้วยกันมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงปีติโสมนัส รับสั่งว่าเหมือนผีหลอก ไม่รู้ที่จะว่าอย่างไรได้ เห็นจะเป็นไฟธาตุกินอยู่ในอิฐปูนถูกน้ำฝนเข้าก็เกิดเป็นรัศมีขึ้น มีรับสั่งดังนี้เพื่อจะมิให้คนที่ไม่ถือศาสนาพากันติเตียนได้ แต่ทองทศทองพิศมีอยู่ในฉลองพระองค์เท่าใด ก็เทออกพระราชทานให้เป็นส่วนพระราชกุศลจนสิ้น" พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ก็ทอดพระเนตรเห็นพระพุทธปาฏิหาริย์ครั้งหนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ดังจะขอคัดสำเนาพระราชหัตถเลขา ซึ่งทูลเกล้า ฯ ถวายรัชกาลที่ ๕ และพระราชหัตถเลขาตอบมาลงดังต่อไปนี้

สนามจันทร์
พระปฐมเจดีย์
๔๒

วันที่ ๒๖ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๘

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยเมื่อคืนวันอาทิตย์ที่ ๒๔ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๘ นี้ ตรงกับวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๑๑ เวลาดึก ๒ ยามกับ ๕๕ นาที ข้าพระพุทธเจ้าได้นั่งเล่นอยู่ที่เรือนสนามจันทร์ มีข้าราชการแลมหาดเล็กอยู่ด้วยเป็นอันมาก ได้เห็นองค์พระปฐมมีรัศมีสว่างพราวออกทั้งองค์ ดูประหนึ่งว่าองค์พระปฐมเจดีย์ด้านตะวันตก คือด้านที่เล็งตรงกับสนามจันทร์นั้นทาด้วยฟอสฟอรัส พราวเรือง ๆ ตั้งแต่ใต้คอระฆังลงมาหน่อยหนึ่งตลอดขึ้นไปจนยอดมงกุฎ แลซ้ำยังมีรัศมีพวยพุ่งสูงขึ้นไปอีกประมาณ ๓–๔ วา ปรากฏแก่ตาอยู่อย่างนี้ ๑๗ นาที แล้วรัศมีตอนใต้แต่ปล้องไฉนตลอดยอดก็ดับลงไปทันที เหลือสว่างอยู่แต่ตอนช่องมหวดลงมาอีกสักไม่ถึงกึ่งนาทีก็ดับหายไปหมด มืดแม้จะมองแต่รูปองค์พระก็ไม่ถนัด ข้าพระพุทธเจ้าได้นับผู้ที่ได้เห็นในขณะนั้นตลอดจนทหารที่อยู่ยามสี่คนเป็นจำนวน ๖๙ คน

ข้าพระพุทธเจ้าลองคิดดูตามไซแอนซ์ว่า บางทีจะเป็นด้วยเมื่อตอนฝนตกหนัก ละอองฝนจะติดค้างอยู่ที่กระเบื้องที่ประดับองค์พระปฐมบ้าง ครั้นตอนดึกพระจันทร์จวนตก แสงจันทร์ส่องทอตรงได้ระดับฐานฉากกับองค์พระปฐม จึงได้บังเกิดแสงพรายแพรวฉะนั้น ครั้นพระจันทร์เหลื่อมเข้าเมฆแสงก็ลับไป รัศมีที่องค์พระปฐมก็หายไปด้วย ครั้นรุ่งขึ้นได้ทราบเกล้าฯ ว่าจีนที่รับเหมาทำศาลารัฐบาล ซึ่งอยู่ด้านตะวันออกองค์พระและชาวตลาดอีกหลายคนซึ่งอยู่เหนือองค์พระก็ได้เห็นด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เข้าใจได้ว่ารัศมีได้พราวออก

ทั่วองค์พระ เป็นอันพ้นวิสัยที่แสงจันทร์จะถึงได้ หรือจะว่ามีธาตุฟอสฟอรัสอยู่ในองค์พระธาตุนั้นจะส่องแสงพราวแพรวในเวลากลางคืนได้ ก็ต่อเมื่อได้ต้องแสงอาทิตย์ในเวลากลางวันมากพอ ในเวลากลางวันก็ชอุ่ม ตอนเย็นก็ฝนตก คงไม่ใช่แสงธาตุฟอสฟอรัสแน่ จึงเป็นอันจนด้วยเกล้าฯ ที่อ้างแสงรัศมีนั้นเป็นด้วยเหตุไร นอกจากว่าเป็นมหัศจรรย์ยิ่ง

รุ่งขึ้นวันที่ ๒๕ ข้าพระพุทธเจ้าได้นิมนต์สงฆ์ ๑๐ รูป มีพระนิกรมมุนีเป็นประธาน สวดมนต์เย็นในพระวิหารบนองค์พระ แล้วได้เดินเทียนสมโภชองค์พระสามรอบ รุ่งขึ้นวันที่ ๒๖ เวลาเช้า พวกข้าราชการแลพ่อค้าราษฎรชาวพระปฐมเจดีย์ได้มีความปีติยินดี ช่วยกันจัดของไปถวายแลเลี้ยงพระหมดทั้งวัดพระปฐมเจดีย์เป็นจำนวน ๖๘ รูป เวลาค่ำได้มีละครเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนกุมพลถวายม้าฉลองคืนหนึ่งเป็นเสร็จการ เพราะฉะนั้น ข้าพระ-พุทธเจ้าขอพระราชทานถวายพระราชกุศล

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

วชิราวุธ

× × ×

ที่ ๑๔/๑๑๓๖

ถึงมกุฎราชกุมาร

ได้รับหนังสือลงวันที่ ๒๖ เดือนนี้ว่า ด้วยได้เห็นองค์พระปฐมมีรัศมีสว่างพราว ในคืนวันที่ ๒๔ ตุลาคม มีคนเห็นที่สนามจันทร์ ๖๙ คน แลว่ามีราษฎรอยู่อีกด้านหนึ่งก็ได้เห็นด้วย รุ่งขึ้นได้มีการสวดมนต์แลเลี้ยงพระในพระวิหารบนองค์พระ แลเดินเทียนสมโภชนั้นได้ทราบแล้ว

เรื่องพระปฐมเจดีย์กระทำปาฏิหาริย์ ตามลักษณะที่เล่ามานี้ช่างไม่มีอะไรผิดกับที่เคยเห็น ๒ คราวแต่สักนิดเลย เวลาที่ได้เห็นนั้นคนมากยิ่งกว่าที่นับมา เวลาเพียงยามเดียวกำลังเสด็จออกคนเฝ้าแน่น ๆ อยู่ก็ได้เป็นเช่นนี้เห็นปรากฏด้วยกันหมด จึงได้มีเรื่องตรวจตรา ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พ่อเข้าใจชัดเจนในลักษณะที่เล่าว่าเป็นอย่างไร แลเชื่อว่าได้เป็นเช่นนั้นจริง เพราะเคยเห็น แต่จะเป็นด้วยอันใดเหลือที่จะยืนยัน ฤๅรับรองให้คนอื่นเห็นด้วยจริงได้ จึงไม่ได้เล่าให้ใครฟังในชั้นหลัง ๆ นี้ เพราะห่างจากเวลาที่ได้เห็นนั้นมาก เข้าใจว่าการที่เป็นเช่นนี้จะได้เป็นอยู่เนือง ๆ แต่หากคนที่นั่นตกค่ำลงก็เข้านอนเสียไม่ได้สังเกต แปลกอยู่หน่อยแต่ที่เวลาเป็นมักจะเป็นเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ เดือนยี่ เวลาเดินบกมาถึงที่นั้น ฤๅเสด็จออกไปหลายครั้งไม่เคยมีเลย ขออนุโมทนาด้วยในส่วนกุศลที่ได้ทำ

สยามินทร์

× × ×

และต่อมาเมื่อเสวยราชย์แล้ว ก็ทอดพระเนตรเห็นอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ณ ที่ซึ่งโปรดฯ ให้สร้างพระที่นั่งปาฏิหาริย์ทัศไนยขึ้น ปัจจุบันรื้อมาปลูกไว้บนชาลาหน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

สรุปกล่าวโดยย่อ พระปฐมเจดีย์เป็นปูชนียสถานที่สำคัญ เพราะเป็นเจดีย์องค์แรกที่สร้างในประเทศแถบนี้ ภายหลังสมัยพระเจ้าอโศกแผ่พุทธศาสนามาถึงไม่ช้านัก แต่ได้มีผู้มาซ่อมแซมแก้ไขเพิ่มเติมอีกหลายคราว เมืองนครปฐมได้เคยเป็นราชธานีในสมัยโบราณอยู่เป็นเวลานาน ครั้นต่อมาเมืองนี้กลับร้างลง องค์พระเจดีย์ก็หักพังรกร้างอยู่ในป่า พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ลงมาได้ทรงปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่

เพราะทรงเล็งเห็นว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ควรเคารพบูชาสักการะอย่างยิ่ง จนบัดนี้กลายเป็นปูชนียสถาน ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในเมืองไทย ประชาชนชาวไทยนิยมไปนมัสการกันเนือง ๆ และเมื่อมีทางรถไฟผ่านตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๓ และทางรถยนต์ใน พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นต้นมา การไปนครปฐมก็เป็นของสะดวกขึ้น ทำให้งานนมัสการและงานออกร้านที่บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งมีราวเดือนตุลาคมหรือพฤศจิกายน คือเริ่มตั้งแต่วันขึ้น ๑๒ ค่ำ ถึงแรม ๑ ค่ำ ในเดือน ๑๒ ทุกปีนั้นครึกครื้นยิ่งขึ้น

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล

หมายเหตุ หนังสือที่ใช้เป็นหลักในการเรียบเรียงคือ

ตำนานพุทธเจดีย์สยาม มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศสยาม และพระอธิบายพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ ของ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

เรื่องพระปฐมเจดีย์ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฯ

เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ ของพระยาอนุมานราชธน

วิจารณ์พระพุทธรูปศิลาในวิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ในหนังสือวารสารศิลปากร ปีที่ ๑ เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๔๙๐.

คู่มือ

ปฏิบัติศาสนพิธีต่าง ๆ

รวบรวมโดย

นายสมชาย พุ่มสอาด

คำนำ

พ.ต. วิชิต บุณยะวัฒน์ ได้มาปรารภกับข้าพเจ้าว่าประสงค์จะจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ ของไทย ซึ่งจะใช้เป็นประโยชน์ได้ทันทีแก่ผู้ที่ได้รับแจกในงานฌาปนกิจศพ นายไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ ผู้เป็นบิดา กำหนดวันที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒ นี้ ข้าพเจ้ายินดีรวบรวมให้ตามประสงค์

หนังสือ **คู่มือปฏิบัติศาสนพิธีต่าง ๆ** นี้ข้าพเจ้าได้รวบรวมจากหนังสือต่าง ๆ เกี่ยวกับประเพณีอันดีงามของไทย ซึ่งบรรดาท่านผู้รู้ได้รวบรวมและเรียบเรียงไว้แล้ว ดังที่อ้างอิงไว้ในเรื่องนั้น ๆ แล้ว นับว่าเป็นหนังสือที่จะอำนวยคุณประโยชน์ในด้านการปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งทางศาสนาและประเพณีดั้งเดิมของไทยอย่างถูกต้องสมบูรณ์ หวังว่าท่านที่ได้รับแจกคงพอใจทั่วกัน

ขอกุศลบุญบารมีทั้งนี้ จงเป็นมหากุศลดลบันดาลให้ นายไพบูลย์ บุณยะวัฒน์ ผู้วายชนม์ ประสบแต่อิฏฐวิบุลมนุญผลในสุคติสัมปรายภพสมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

สมชาย พุ่มสอาด

(สมชาย พุ่มสอาด)

พิธีทำบุญทางพระพุทธศาสนา

๑. **ประเภทของงานทำบุญ** โดยทั่วไปมี ๒ ประเภท คือ งานมงคล และงานศพ

๒. **งานมงคล** เช่นงานทำบุญบ้าน งานฉลองต่าง ๆ จะทำในบ้าน หรือในวัด การจัดก็เป็นทำนองเดียวกัน คือต้องมีบริเวณพิธี จะเป็นบนเรือน ห้องใดห้องหนึ่ง หรือบนกุฏิพระ หรือบนศาลาการเปรียญ หรือจะปลูกปะรำ ขึ้นโดยเฉพาะเป็นเอกเทศ ในบ้านหรือในวัดก็ได้ สถานที่ที่กำหนดจัดทำพิธีนี้ เรียกว่า บริเวณพิธี

๓. **การจัดบริเวณพิธี** มีหลักสำคัญดังนี้

ก) ตั้งที่บูชาพระพุทธรูป

ข) ตั้งอาสน์สงฆ์

ค) วงสายสิญจน์

การตั้งที่บูชาพระพุทธรูป ต้องพยายามตั้งชิดบริเวณพิธีด้านใดด้านหนึ่ง ให้พระพุทธรูปหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกได้เป็นดี ถ้าจำเป็นให้หันไปทางทิศตะวันออกไม่ได้ก็ให้จัดหันไปทางทิศใดทิศหนึ่งยกเว้นทิศตะวันตก และต้องตั้งให้อยู่หัวอาสน์สงฆ์ อยู่ขวามือของพระสงฆ์เสมอ จะอยู่ซ้ายพระสงฆ์ไม่ได้เป็นอันขาด ที่ตั้งต้องมีเครื่องประกอบดังนี้

(๑) ถ้าเป็นโต๊ะหมู่ที่บูชา ต้องมีเครื่องครบตามแบบโต๊ะหมู่ที่บูชา

(๒) ถ้าไม่มีโต๊ะหมู่ที่บูชา ต้องหาที่ตั้งพระพุทธรูปให้สูงเด่นพอสมควร สองข้างพระพุทธรูปตั้งแจกันดอกไม้พองาม แล้วหาโต๊ะอีกตัวหนึ่ง ต่ำกว่า

โต๊ะพระพุทธรูปประมาณ ๑ คืบ ตั้งกระถางธูป ถ้าไม่มีกระถางธูปจะใช้ภาชนะอย่างอื่นเช่นแก้วน้ำใหญ่แทนก็ได้ แต่ห้ามใช้กระโถนแทนกระถางธูปเป็นอันขาด ปักธูปไว้เพียง ๓ ดอกเท่านั้น อย่าปักมากกว่านี้ สองข้างกระถางธูปตั้งเชิงเทียน มีเทียนเพียงข้างละ ๑ เล่ม เพียงเท่านี้สำเร็จเป็นที่ตั้งบูชาตามสมควร

การตั้งอาสน์สงฆ์ ต้องตั้งต่อจากที่ตั้งบูชาพระพุทธรูปไปทางซ้ายมือของพระพุทธรูป ถ้ามีอาสนะก็ให้วางอาสนะเป็นที่ ๆ เรียงกันไปเท่าจำนวนสงฆ์ที่นิมนต์ ไว้ระยะห่างกันระหว่างอาสนะหนึ่ง ๆ ประมาณคืบเศษ ตั้งกระโถนในระหว่างอาสนะทุกช่องหรือจะเว้นช่องตั้งช่องก็ได้ แล้วตั้งขันน้ำต่อจากกระโถนออกมา ถัดจากขันน้ำมาข้างหน้าตั้งพานหมาก บุหรี่ ถ้าไม่มีอาสนะเป็นที่ ๆ ดังกล่าวแล้วจะใช้ผ้าขาวปูลาดตามยาวไปจนตลอดที่สงฆ์ก็ได้ แล้วตั้งกระโถน ขันน้ำ พานหมากบุหรี่ลงเป็นระยะ ๆ พอสมควร ที่หัวแถวด้านขวามือของพระสงฆ์ผู้เป็นประธาน ตั้งขันน้ำมนต์ใส่น้ำมีเทียนติดปากไว้พร้อม ๑ ที่สำหรับพระทำน้ำมนต์เวลาสวดมนต์

การวงสายสิญจน์ ต้องตั้งต้นสายวงจากที่ตั้งพระพุทธรูปในบริเวณพิธีก่อน แล้ววงออกไปรอบบริเวณทางขวามือจนกระทั่งกลับมาบรรจบที่ตั้งพระพุทธรูป ห้ามเวียนไปทางซ้ายมือเป็นอันขาด เมื่อเวียนมาบรรจบแล้วให้ผูกสายวงให้ติดต่อกัน นำปลายมาวงพระพุทธรูปทางขวาอีก ๑ รอบ และวงขันน้ำมนต์อีก ๑ รอบ ทางขวาเช่นกัน เหลือปลายสายสิญจน์ไว้เป็นกลุ่มสำหรับพระสงฆ์จะได้ถือเวลาสวดมนต์ วางไว้ในพานหน้าพระสงฆ์ผู้เป็นประธาน

๔. งานศพ คืองานทำบุญเกี่ยวด้วยศพ มีการจัดบริเวณพิธีเช่นเดียวกันกับงานมงคล ต่างแต่ในบริเวณนั้นจัดที่ตั้งศพ หรือที่ตั้งอัฐิแล้วแต่กรณี

เพิ่มขึ้น ที่ตั้งศพหรือที่ตั้งอัฐินั้น ควรตั้งอยู่กลางให้เด่นพอสมควร ไม่ควรจัดรวมกับที่ตั้งพระพุทธรูปบูชา งานศพนี้ไม่นิยมวงสายสิญจน์ ไม่ต้องตั้งขันน้ำมนต์อย่างงานมงคล มีแต่สายภูษาโยง (คือสายสิญจน์นั่นเอง) ล่ามจากศพหรืออัฐิมาเพื่อให้พระสงฆ์พิจารณา และทอดผ้าบังสุกุลเท่านั้น นอกนั้นการจัดเป็นอย่างเดียวกับงานมงคล

๕. **การรับรองพระ** จะเป็นงานใด ๆ ก็ตาม เมื่อพระสงฆ์ที่เผดียงไว้มาถึงบริเวณพิธีตามกำหนดแล้วนิมนต์ให้พระขึ้นนั่งยังอาสนะแล้วประเคนขันน้ำกับพานหมากบุหรี่ ถ้ามีน้ำร้อนก็รินถวาย กระโถนไม่ต้องประเคน การประเคนต้องทำดังนี้

ก) เข้าไปให้ใกล้พระ ห่างประมาณ ๑ ศอก

ข) ยกของที่จะประเคนขึ้น ถ้าของหนักหรือของใหญ่ควรยกสองมือ ถ้าของเบา ของเล็ก ควรยกมือเดียว

ค) พอพระยื่นมือรับ ก็น้อมของนั้นเข้าไปให้ถึงมือพระ ให้พระจับหรือรับ แล้ววางลงตามที่

ง) เสร็จแล้วประนมมือไหว้ด้วยความเคารพครั้งหนึ่ง

๖. **เริ่มพิธี** เมื่อพระและเจ้าภาพพร้อมแล้ว ได้เวลาพิธีให้เจ้าภาพจุดเทียนธูปหน้าที่บูชาพระพุทธรูป และประเคนสายสิญจน์แด่พระสงฆ์ผู้เป็นประธาน ต่อนั้นหัวหน้าอุบาสกประนมมือกล่าวคำ **อาราธนาศีล** เมื่อพระให้ศีลก็รับพร้อมกันเป็นข้อ ๆ จนจบ (การรับศีลต้องว่าให้ชัดเจน และดังพอสมควร) แล้วกราบพระพร้อมกัน หัวหน้าอุบาสกกล่าวคำ **อาราธนาพระปริตร** ต่อ จบแล้วพระเริ่มสวดมนต์ เจ้าภาพหรือหัวหน้าอุบาสกจุดเทียนที่ขันน้ำมนต์แล้วประเคนพระสงฆ์ผู้เป็นประธาน แล้วนั่งประนมมือฟังพระสวดมนต์ต่อไปจนจบ นับว่าเสร็จพิธีสวดมนต์เบื้องต้นของการทำบุญ

๗. **พิธีเลี้ยงพระ** จะทำต่อจากพิธีสวดมนต์เป็นงานวันเดียว หรือจะสวดมนต์ในเย็นวันหนึ่งแล้วเลี้ยงพระในรุ่งเช้าอีกวันหนึ่งก็ได้ ถ้าเป็นงานวันเดียว เมื่อพระสวดมนต์จบแล้วก็ถวายอาหารบิณฑบาตรต่อเลยโดยไม่มีพิธีพิเศษอะไร แต่ถ้าทำ ๒ วัน พิธีเลี้ยงพระในวันรุ่งขึ้น เริ่มต้นด้วยเจ้าภาพจุดเทียนธูปบูชาหน้าพระพุทธรูปแล้วประเคนสายสิญจน์ หัวหน้าอุบาสกอาราธนาศีล พระให้ศีลแล้วรับศีลเช่นเดียวกับวันก่อน ต่อนั้นพระสวดมนต์เองไม่ต้องกล่าวอาราธนาพระปริตรอีก เมื่อพระสวดจบก็ถวายอาหารบิณฑบาตร พระฉันเสร็จแล้วถวายไทยทาน พระอนุโมทนา เจ้าภาพและผู้ร่วมพิธี **กรวดน้ำ** เป็นเสร็จการ

๘. **พิธีเทศน์** ถ้ามีเทศน์ติดต่อกันกับพิธีทำบุญเลี้ยงพระ ได้เวลาแล้วให้เจ้าภาพจุดเทียนนำไปตั้งที่ตรงข้างธรรมาสน์ เป็นเครื่องหมายนิมนต์ให้พระขึ้นเทศน์ พระท่านจะขึ้นธรรมาสน์เอง เมื่อพระขึ้นธรรมาสน์เรียบร้อยแล้วหัวหน้าอุบาสกกล่าวคำ **อาราธนาธรรม** เลยไม่ต้องรับศีลอีก แต่ถ้าเป็นงานเทศน์ต่างหาก ไม่ต่อกับงานทำบุญเลี้ยงพระเมื่อจุดเทียน พระขึ้นธรรมาสน์แล้วหัวหน้าอุบาสกต้องอาราธนาศีลรับศีลก่อน จบแล้วกล่าวคำอาราธนาธรรมต่อ เมื่อพระเทศน์จบลงจากธรรมาสน์แล้วถวายไทยทาน พระอนุโมทนา และกรวดน้ำเช่นเดียวกับงานทำบุญอื่น

๙. **การทอดผ้าบังสุกุลศพ** มักทำท้ายพิธี เมื่อพระสวดมนต์จบหรือฉันเสร็จแล้ว ให้ทอดสายภูษาโยงข้างหน้าพระ แล้วนำผ้าบังสุกุลวางทับสายภูษาโยงนั้น ให้ตรงหน้าพระ **ไม่ต้องประเคนพระ** เสร็จแล้วประนมมือไหว้ครั้งหนึ่ง พระก็จะพิจารณาและชักผ้าบังสุกุลเอา เสร็จแล้วม้วนสายภูษาโยงกับที่ เป็นอันเสร็จพิธี

ในพิธีทำบุญทุกอย่าง ข้อสำคัญก็คือ ผู้เป็นเจ้าภาพหรือผู้เป็นตัวเรื่อง

เช่นงานขึ้นบ้านใหม่ ก็หมายถึงตัวผู้ที่จะขึ้นบ้านใหม่ ถ้าเป็นงานแต่งงาน ก็หมายถึงตัวเจ้าบ่าวเจ้าสาว เมื่อเริ่มพิธีสงฆ์ ท่านเหล่านี้จะต้องอยู่ต่อหน้าพระสงฆ์ ต้องรับศีล ฟังพระสวดมนต์ และประเคนพระ คอยดูแลเลี้ยงพระด้วยตนเอง จะไปทำอย่างอื่นในโอกาสนี้ไม่สมควรอย่างยิ่ง

คำอาราธนาต่าง ๆ

คำอาราธนาศีล

มยํ ภนฺเต วิสุํ วิสุํ รกฺขณตฺถาย ติสรเณน สห ปญฺจ สีลานิ ยาจาม

ทุติยมฺปิ มยํ ภนฺเต วิสุํ วิสุํ รกฺขณตฺถาย ติสรเณน สห ปญฺจ สีลานิ ยาจาม

ตติยมฺปิ มยํ ภนฺเต วิสุํ วิสุํ รกฺขณตฺถาย ติสรเณน สห ปญฺจ สีลานิ ยาจาม

คำแปล

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอศีล ๕ ประการพร้อมด้วยไตรสรณคมน์ เพื่อประโยชน์แก่การรักษาเป็นแผนก ๆ

แม้ครั้งที่สอง..................... แม้ครั้งที่สาม..................................

คำรับศีล

ข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

ข้อที่ ๒ อทินฺนาทานา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

ข้อที่ ๓ กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

ข้อที่ ๔ มุสาวาทา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

ข้อที่ ๕ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

คำแปล

ข้อ ๑ ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ เจตนาเป็นเครื่องเว้นจากการยังสัตว์มีชีวิตให้ตกล่วงไป (เว้นฆ่าสัตว์)

ข้อที่ ๒ ....จากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ (เว้นลักทรัพย์)

ข้อที่ ๓ ....จากการประพฤติผิดในกาม (เว้นคบชู้สู่สาว)

ข้อที่ ๔ ....จากการพูดเท็จ (เว้นพูดโกหก)

ข้อที่ ๕ .... จากฐานะเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเพราะการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัย (เว้นดื่มของเมา)

คำอาราธนาธรรม

พรหฺมา จ โลกาธิปตี สหมฺปติ
กตฺอญฺชลี อนฺธิวรํ อยาจถ
สนฺตีธ สตฺตาปฺปรชกฺขชาติกา
เทเสตุ ธมฺมํ อนุกมฺปิมํ ปชํ

คำแปล

ท้าวสหัมบดีพรหมผู้เป็นอธิบดีของโลก ได้ประณมหัตถ์นมัสการกราบทูลวิงวอนสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐ ว่าสัตว์ทั้งหลายที่มีธุลี คือกิเลสในดวงตาเบาบาง ยังมีอยู่ในโลกนี้ ขอพระองค์จงทรงแสดงธรรมอนุเคราะห์หมู่สัตว์นี้เถิด

คำอาราธนาพระปริตร

วิปตฺติปฏิพาหย สพฺพสมฺปตฺติสิทฺธิยา
สพฺพทุกฺขวินาสาย ปริตฺตํ พฺรูถ มงฺคลํ
วิปตฺติปฏิพาหาย สพฺพสมฺปตฺติสิทฺธิยา
สพฺพภยวินาสาย ปริตฺตํ พฺรูถ มงฺคลํ
วิปตฺติปฏิพาหาย สพฺพสมฺปตฺติสิทฺธิยา
สพฺพโรควินาสาย ปริตฺตํ พฺรูถ มงฺคลํ

คำแปล

ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จงสวดพระปริตรอันเป็นมงคล เพื่อป้องกันความวิบัติทั้งปวง เพื่อยังสมบัติทั้งปวงให้สำเร็จ เพื่อให้ทุกข์ ภัย โรค ทั้งปวงพินาศไป

คำถวายสังฆทาน

ตั้งนโม ๓ หน

อิมานิ มยํ ภนฺเต ภตฺตานิ สปริวารานิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส โอโณชยาม สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมานิ ภตฺตานิ สปริวารานิ ปฏิคฺคณฺหาตุ อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอน้อมถวายภัตตาหารกับของใช้เหล่านี้ แด่ภิกษุสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับภัตตาหาร กับของใช้เหล่านี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ

คำถวายผ้ากฐิน

อิมํ สปริวารํ กฐินจีวรทุสฺสํ สงฺฆสฺส โอโณชยาม (ว่า ๓ หน)

คำแปล

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้ากฐินจีวร กับทั้งบริวารนี้ แด่พระสงฆ์

คำถวายผ้าป่า

เอตานิ มยํ ภนฺเต จีวรานิ สงฺฆสฺส โอโณชยาม สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ เอตานิ จีวรานิ ปฏิคฺคณฺหาตุ อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายจีวรเหล่านี้ แด่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับจีวรเหล่านี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายสิ้นกาลนาน เทอญ

คำถวายผ้าอาบน้ำฝน

อิมานิ มยํ ภนฺเต วสฺสิกสาฏิกานิ สงฺฆสฺส โอโณชยาม สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมานิ วสฺสิกสาฏิกานิ ปฏิคฺคณฺหาตุ อมฺมหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายผ้าอาบน้ำฝนเหล่านี้แด่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับผ้าอาบน้ำฝนเหล่านี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ

คำกรวดน้ำ

อิทํ โน ญาตีนํ โหตุ

คำแปล

ขอกุศลนี้ จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า(๑)

---

(๑) เรื่องนี้แผนกวัฒนธรรมทางจิตใจ กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา เรียบเรียง

ก่อนอธิษฐานสิ่งใดควรเริ่มต้นภาวนา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย

อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภะคะวา พุทธัง ภะคะวันตัง อะภิวาเทมิ (กราบลง)
สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม ธัมมัง นมัสสามิ (กราบลง)
สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ สังฆัง นะมามิ (กราบลง)

จบข้าวใส่บาตร (ยกขันข้าวขึ้นจบ)

อหัง ภันเต โภชะนานัง สาลีนัง ปริสุทธัง พุทธะกะสังฆัง บิณฑิปาตัง กะโรโหตุ

ถวายอาหารพระพุทธ

อิมัง สูปะพยัญชนะ สัมปันนัง โภชะนานัง สาลีนัง อุทะกัง วะรัง พุทธัสสะ นิยยาเทมิ

คำถวายธูปเทียนดอกไม้

อิมานิ มะยัง ภันเต ทีปะธูปะปุปผะวะรานิ ระตะนัตตะยัสเสวะ อภิ-ปูเชมะ อัมหากัง ระตะนัตตะยัสสา ยังปูชา ทีฆะรัตตัง หิตะสุขาวะหา โหตุ อาสะวักขะยะปัตติยา

การวงด้ายสายสิญจน์

งานทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ ถ้าเป็นงานมงคล ก็มีวงด้ายสายสิญจน์จนรอบบริเวณมณฑลพิธี เช่นงานขึ้นบ้านใหม่ ว่าเป็นสิริมงคล ป้องกันสิ่งที่ถือกันว่าชั่วร้ายเป็นเสนียดจัญไรไม่ให้เข้ามาในเขตนั้น เพราะด้วยอานุภาพพระรัตนตรัยและพระปริตรคุ้มครอง ถ้างานพิธีเป็นอวมงคลเช่นงานศพก็ไม่มีด้ายสายสิญจน์ ถ้าคิดกลับอีกทีงานอย่างนี้ได้รับป้องกัน และคุ้มครองจากสิ่งที่เราถือกันว่าชั่วร้ายยิ่งเสียกว่างานที่เป็นมงคลเสียอีก แต่ก็ไม่ทำกัน ที่จะเห็นว่าศพอยู่ในบ้าน จะไปวงด้ายสายสิญจน์ป้องกันอะไรไม่ให้เข้ามาอีกเล่า

การวางด้ายสายสิญจน์ ในหนังสือระเบียบปฏิบัติพิธี (หน้า ๒๘) กล่าวว่า "ต้องตั้งต้นสายสิญจน์ตรงที่จัดตั้งโต๊ะประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นประธานในพิธี แล้ววงจากซ้ายไปขวาของสถานที่ เรียกว่าทำประทักษิณแปลว่าเวียนขวา ผู้วงสายสิญจน์ควรต้องมีสัก ๒–๓ คน เพื่อช่วยกันทำให้เรียบร้อย ขณะเริ่มวงสายสิญจน์ ผู้เป็นหัวหน้าพึงหยิบกลุ่มด้ายขึ้น นั่งประนมมือ ตั้งนะโม ๓ จบ แล้วว่า

พุทฺธํ สตฺตปาการํ อมฺหากํ สรณํ คจฺฉามิ
ธมฺมํ สตฺตปาการํ อมฺหากํ สรณํ คจฺฉามิ
สงฺฆํ สตฺตปาการํ อมฺหากํ สรณํ คจฺฉามิ
สพฺเพ พุทฺธา พลปฺปตฺตา ปจฺเจกานญฺจ ยํ พลํ
อรหนฺตานญฺจ เตเชน รกฺขํ พนฺธามิ สพฺพโส

ดังนี้ แล้วจึงผูกด้ายสายสิญจน์ไว้ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ตรงที่จะตั้งเครื่องบูชานั้นเหลือด้ายไว้ให้ยาวพอวงที่องค์พระพุทธรูป ครั้นแล้วพึงส่งกลุ่มด้ายให้ผู้ช่วยอีก

คนหนึ่ง พาดเหน็บไว้ส่วนบนภายนอกอาคาร จะเป็นฝา กำแพง หรือรั้วบ้านก็ตาม แล้วมีการรับส่งด้ายต่อ ๆ กันไป ผู้รับเมื่อได้รับกลุ่มด้ายแล้ว ก็ส่งกลุ่มด้ายต่อไป ผู้ส่งเมื่อได้ส่งด้ายไปยังผู้รับไว้แล้ว ก็ต้องล่วงหน้าไปคอยทำหน้าที่เป็นผู้รับต่อไปอีก ผลัดกันทำหน้าที่รับส่งอยู่อย่างนี้ จนกว่าจะรอบเขตมงคลพิธี เมื่อวงเข้ามาจนถึงที่เดิมแล้ว พึงรวมต้นและปลายด้ายสายสิญจน์เข้าไว้ในที่เดียวกัน ขณะปฏิบัติการวงด้ายสายสิญจน์อยู่นี้ ทั้งผู้รับผู้ส่งกลุ่มด้ายพึงตั้งใจบริกรรมภาวนาคาถาข้างบนนี้ไปด้วยจนกว่าจะแล้วเสร็จ

รวมความเรื่องวงด้ายสายสิญจน์ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นการทำเตรียมล่วงหน้าไว้ก่อนวันงาน ให้เตรียมเริ่มต้นจากองค์พระพุทธรูปโดยวงเวียนจากซ้ายไปขวา แล้วลอดหน้าต่างหรือช่องออกไปนอกเรือน ไปวงรอบเขตบ้านหรือปริมณฑลสถานที่ทำพิธีจากซ้ายไปขวา แล้วกลับมาที่เดิม ซึ่งยังมีด้ายในในกลุ่มเหลืออยู่มาก อนึ่งในการวงด้ายสายสิญจน์ "ต้องระวังอย่าทำสายสิญจน์ถ้าทำขาดต้องต่อบ่อย ๆ ถือกันว่าเป็นลางไม่สู้ดี และในระหว่างประกอบพิธีก็มีข้อห้ามไม่ให้ใครทำสายสิญจน์ขาด ที่กวดขันมากก็คือ พิธีบูชาเทวดานพเคราะห์เพราะเป็นเรื่องทำพิธีต่ออายุ"(๑)

ในเรื่องนี้ ถ้าต่างว่าเป็นงานพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารตึก จะควรวงสายสิญจน์ไว้โดยรอบ ที่ซึ่งจะวางศิลาฤกษ์ด้วยหรือไม่ในขณะที่พระสงฆ์กำลังทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์ ตามที่เห็นมารายหนึ่งไม่ได้วงสายสิญจน์ในที่นั้น โดยเจ้าหน้าที่ชี้แจงว่าตรงนั้นไม่มีราชวัตฉัตรธง จึงไม่ได้โยงไปถึงที่นั้น ถ้าคำชี้แจงนี้เป็นอันถูกต้องตามประเพณี หากบริเวณบ้านไม่มีรั้วหรือกำแพงเป็นขอบเขต ก็เห็นจะวงไปไม่ได้ นอกจากจะมีราชวัตฉัตรธงกั้นขอบเขตไว้ แต่ที่เห็นชาวบ้านเขาทำ ๆ กัน บริเวณที่ใดต้องการให้รับส่วนเป็นมงคลจากพิธีทำ ก็

(๑) ดูเรื่องระเบียบปฏิบัติพิธี (หน้า ๒๙)

เห็นโยงด้ายวงไปถึง เช่นโยงไปยังยุ้งข้าว โรงครัวตลอดจนถึงบ้านอื่นเรือนอื่น เป็นอันว่าถ้าต้องการให้ที่ใดเป็นส่วนมงคล ก็โยงและวงด้วยสายสิญจน์ไปถึงที่นั้นด้วย ข้อสำคัญให้วงจากซ้ายไปขวาเป็นทักษิณาวรรต หรือเวียนขวาเท่านั้น ส่วนจะต้องมีราชวัติฉัตรธงหรือไม่ เป็นอีกเรื่องหนึ่ง โดยต้องการจะให้เห็นเป็นปริมณฑลพิธีเด่นเป็นส่วนสัดเท่านั้น ดังเช่นในที่โล่งเป็นลานกว้างใหญ่ ก็ควรแล้วที่จะต้องมีราชวัติฉัตรธงกั้นให้เห็นขอบเขตมณฑลพิธี

"เมื่อถึงวันงานประกอบพิธี เมื่อได้จัดตั้งอาสน์สงฆ์และอัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานยังโต๊ะที่บูชาแล้ว พึงจับกลุ่มด้ายสายสิญจน์ที่ได้รวมต้นปลายเข้าด้วยกันแล้วนั้น นั่งคุกเข่าท่าพรหมประนมมือ ตั้งนะโม ๓ จบ แล้วว่า "พุทฺธปฺปมุโข ภิกฺขุสงฺโฆ เอตานิสานิ กตฺวาน สพฺพตฺถมปราชิตา สพฺพตฺถ โสตฺถึ คจฺฉนฺติ ตนฺเตสํ มงฺคลมุตฺตมนฺติ ฯ" แล้ววงด้ายเข้าที่ฐานพระพุทธรูปเวียนจากซ้ายไปขวาโดยรอบ (อย่าวงที่องค์พระหรือส่วนเบื้องสูงกว่าฐานพระ) ครั้นแล้วถ้ามีคัมภีร์พระธรรมและรูปพระสาวกอยู่ด้วยก็วงไปถึงด้วย ต่อไปนั้นก็วงไปถึงสิ่งสิริมงคลในที่นั้น เช่นที่ครอบน้ำมนต์และอื่น ๆ ในระหว่างที่วงสายสิญจน์เข้าองค์พระ และวงไปยังสิ่งสิริมงคลต่าง ๆ จนกว่าจะจะเสร็จ พึงตั้งใจภาวนาคาถาข้างต้นไปโดยมิขาดสาย ครั้นวงเสร็จแล้วพึงวางกลุ่มด้ายไว้ในพาน ตั้งไว้ด้วยกันกับน้ำพระพุทธมนต์"

อนึ่ง สายสิญจน์ที่ได้วงพระพุทธรูปแล้วนี่ ต้องถือเป็นสิ่งที่เคารพอันสำคัญ จะข้ามกรายมิได้ เมื่อจำเป็นต้องผ่านก็ต้องลอดมือหรือก้มศีรษะลอดสายสิญจน์ ถ้าข้ามสายสิญจน์นับเป็นอคารวะต่อพระรัตนตรัย อาจกระทบกระเทือนถึงเรื่องพระไตรสรณคมน์ดังกล่าวมาข้างต้น แม้พระสงฆ์ท่านก็คอยระมัดระวังในเรื่องนี้อยู่แล้ว เช่นเดียวกัน" (เรื่องระเบียบปฏิบัติพิธี หน้า ๒๙–๓๐) อันที่จริงสิ่งที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ก็ไม่บังควรจะข้ามกราย สายสิญจน์เมื่อทำพิธี

เสกแล้ว ก็ย่อมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้ว ป่วยกล่าวไปไยเมื่อได้วงรอบพระพุทธรูป ซึ่งจะต้องถือว่าศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม

ในหนังสือทำบุญ ของนายแจ่ม ดีประวัติ (เปรียญ) กล่าวว่าถ้าที่บูชามีชั้นล่างรองโต๊ะ ให้วงด้ายสายสิญจน์ที่ฐานโต๊ะโดยรอบด้วย ลางรายที่ได้เห็นวงด้ายสายสิญจน์รอบองค์พระพุทธรูปก็มี ที่วงไว้ยังฐานพระพุทธรูป แต่ให้ด้ายส่วนหนึ่งพันอยู่ที่นิ้วพระหัตถ์ของพระพุทธรูปอย่างนี้ก็มี เห็นจะเป็นเรื่องของเกจิอาจารย์มากกว่าอื่น เรื่องก็ต้องการให้วงติดต่อล่ามถึงกันหมด เมื่อพระเจริญพระพุทธมนต์ เสียงที่พระสวดจะแล่นไปตามสายลงไปสู่น้ำพระพุทธมนต์ รวมทั้งได้รับอานุภาพจากพระพุทธรูป และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นอยู่ในวงสายสิญจน์ด้วย เป็นอันว่าสายสิญจน์ในตอนนี้ นำเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นมงคลแล่นไปตลอดทั่วบริเวณมณฑลในคราวเดียวถึงพร้อมกันหมด ทำหน้าที่ประดุจว่ามีความแรงและความเร็วเมื่อไม่เหมือนสายไฟฟ้า อ่านพบในหนังสืออังกฤษเล่มหนึ่งกล่าวถึงพระสงฆ์ลังกาทำพิธีสวดพระปริตร ก็กล่าวว่ามีด้ายเรียกว่า ปริตนูลผูกล่ามจากอาสน์สงฆ์แล้ว ล่ามไปยังที่บรรจุพระสารีริกธาตุ แต่ไม่กล่าวว่าเอาไปพันไว้ คงเอาปลายด้ายไปวางไว้เฉย ๆ ใกล้ ๆ พระสารีริกธาตุเท่านั้น เมื่อเวลาพระสงฆ์จะสวดก็คลี่ด้ายกลุ่มมาถือไว้ เป็นทำนองเดียวกับพระสงฆ์ไทยซึ่งกล่าวมาแล้ว

โดยคตินี้ เมื่อจะทำงานใดในพิธี ถ้าต้องการให้คนส่วนมากได้รับส่วนบุญกุศลพร้อมกัน จึงใช้ด้ายสายสิญจน์ล่ามออกมา เพื่อให้ได้จับทั่วถึงกัน บุญกุศลใด ๆ ที่พึงจะได้ก็แล่นมาถึงผู้ที่จับด้วย การบุญกุศลเป็นเรื่องเกี่ยวด้วยใจมองไม่เห็นตัว ถ้าได้ทำให้เห็นด้วยตาก็เป็นเครื่องช่วยบำรุงทางใจให้เห็นจริงเห็นจังยิ่งขึ้น นับว่าเป็นการดี ไม่มีเสียหายอะไร เหตุนี้ในทางศาสนาต่าง ๆ

จึงมีเรื่องทำนองนี้อยู่ทุกศาสนา เว้นไว้จะมีมากน้อยเท่านั้น เพราะผู้ที่นับถือศาสนาไม่ใช่เป็นคนมีความคิดความเห็นเหมือนหรือเท่ากันทั้งหมด

เคยเห็นงานขึ้นบ้านใหม่แห่งหนึ่ง เมื่อเสร็จพิธีแล้วเจ้าภาพประสงค์จะแบ่งส่วนบุญที่ทำ อุทิศผลไปให้แก่บุพชนที่ล่วงลับไปแล้วโดยจัดให้บังสุกุล เมื่อพระสงฆ์จะจับสายสิญจน์เพื่อบังสุกุล พระเถระซึ่งเป็นประธาน ท่านให้เจ้าภาพเด็ดด้ายสายสิญจน์ให้ขาดตอนเสียก่อนจากที่วงพระพุทธรูปไว้ เอาปลายข้างหนึ่งวงรอบพานที่เขียนชื่อผู้จะ รับส่วนบุญแล้วทอดมาที่พระสงฆ์จะจับ เพื่อบังสุกุล ทำอย่างนี้ก็เป็นการดี คือ แบ่งสายสิญจน์เป็นส่วนสัดในพิธีเกี่ยวกับมงคลและอวมงคลซึ่งทำต่อเนื่องกัน ให้ขาดตอนเสียก่อน ทำไมพระเถระจึงมีความเห็นว่า พิธีมงคลและอวมงคลไม่ควรทำต่อเนื่องในงานเดียวกัน ก็เพราะการทำดีนั้นแหละเป็นมงคล ความรู้คุณของบุพการี เมื่อมีงานใดก็ระลึกถึงและปรารถนาให้ได้รับความดีจากงานนั้น คือการบุญการกุศล จัดว่าเป็นลักษณะของผู้มีกตัญญูกตเวที อาจถือว่าเป็นมงคลประการหนึ่ง ทุกคราวที่ทำบุญเช่นตักบาตรเลี้ยงพระ เป็นต้น เมื่อตอนจบแล้วพระท่านเริ่มสวดอนุโมทนา คือขึ้นต้นด้วย ยถา วาริวหา ฯลฯ ก็มีพิธีแผ่ส่วนบุญด้วยการหลั่งน้ำหรือกรวดน้ำแก่สรรพสัตว์และผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ที่ประพฤติกันอย่างนี้ก็จัดได้ว่าเป็นมงคลเพราะเป็นเรื่องแผ่เมตตาจิต

การจับสายสิญจน์เพื่อให้แล่นไปถึง ก็เป็นส่วนหนึ่งของลัทธิพิธีซึ่งมีอยู่ด้วยกันทุกชาติทุกศาสนา ลัทธิพิธีเป็นเครื่องสำแดงความปรารถนาเพื่อให้เข้าถึงอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์และลึกลับ ด้วยวิธีที่มนุษย์เห็นว่าจะเข้าถึงได้ ลัทธิพิธีจึงเป็นส่วนหนึ่งของศาสนา เพราะศาสนาไม่ใช่มีแต่หลักธรรมคำสั่งสอนเกี่ยวกับที่ถือว่าเป็นบุญบาปเท่านั้น ยังต้องมีพิธีรีตองเป็นเครื่องช่วยให้เห็นจริงเห็นจังในความรู้สึกทางอารมณ์ด้วย เพราะความเชื่อถือของคนอยู่ที่ความรู้สึก

นึกเห็นเมื่อว่าในแง่หนึ่ง ความเชื่อนี้ก็ไม่อยู่ที่แน่นอน เพราะเป็นเรื่องของใจ แต่การกระทำที่สำแดงออกเป็นรูปพิธีรีตอง เป็นเครื่องช่วยส่งเสริมความเชื่อถือทางอารมณ์ความสะเทือนใจอันแรงกล้าของคนส่วนมากได้แน่นอน ดีกว่าความเชื่อด้วยเหตุผลทางปัญญา พิธีรีตองเหล่านี้เมื่อได้ประพฤติสืบต่อเป็นประเพณีกันมานาน โดยที่สังคมหรือคนในหมู่ถือว่าถ้าทำตามก็เป็นถูก ก็เกิดเป็นจารีตประเพณีขึ้น ในเรื่องเกี่ยวกับด้ายสายสิญจน์ก็มีดังกล่าวมานี้ เพราะถือว่าเป็นพาหะนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาสู่ผู้ที่ได้จับต้อง หรือนำผู้ที่ได้จับต้องไปสู่สิ่งอันเป็นบุญเป็นกุศล[๑]

(๑) จากเรื่องประเพณีทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ ของศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน (ยง อนุมานราชธน)

การจัดตั้งโต๊ะพุทธบูชา

การประกอบศาสนพิธีโดยเฉพาะก็ดี การประกอบพิธีอย่างอื่น ซึ่งจัดให้มีศาสนพิธีด้วยก็ดี มีสิ่งที่จะต้องจัดต้องทำซึ่งขาดเสียไม่ได้ คือ การจัดตั้งโต๊ะพุทธบูชาโดยเฉพาะโต๊ะควรเป็นโต๊ะหมู่ จะเป็นโต๊ะหมู่ ๕, ๗, ๙, ๑๑ ได้ทั้งนั้น แต่ข้อสำคัญควรดูให้พอเหมาะพอสมกับงานที่จัดขึ้นและมีเครื่องประกอบกับโต๊ะพร้อมตามระเบียบ ถ้ามีความจำเป็นจัดหาโต๊ะหมู่ไม่ได้ ก็ต้องหาโต๊ะอย่างอื่นแทน แต่ถ้าเป็นงานใหญ่โต เป็นงานออกหน้าออกตา ควรจัดหาโต๊ะหมู่พร้อมด้วยเครื่องประกอบตามระเบียบให้ได้ ไม่ควรใช้โต๊ะอย่างอื่นแทน การจัดตั้งโต๊ะพุทธบูชานี้ ถ้าจัดตั้งในงานที่มีพิธีสงฆ์ด้วย เช่นมีการเจริญพระพุทธมนต์เป็นต้น หากสถานที่อำนวยให้ ควรจัดตั้งไว้ทางขวาของอาสน์สงฆ์ คือเมื่อพระสงฆ์นั่งบนอาสน์สงฆ์แล้ว โต๊ะพุทธบูชาอยู่ทางขวามือของพระสงฆ์ แต่ถ้าสถานที่ไม่อำนวยให้ จะตั้งไว้ทางไหนก็ได้ สุดแล้วแต่จะสะดวก ถึงแม้จะตั้งไว้ทางซ้ายของอาสน์สงฆ์ คือเมื่อพระสงฆ์นั่งบนอาสน์สงฆ์แล้วโต๊ะพุทธบูชาอยู่ทางซ้ายของพระสงฆ์ก็ได้ ไม่ถือเป็นกฎเกณฑ์ตายตัวแต่ข้อสำคัญการจัดเครื่องสักการบูชา เช่นดอกไม้ ธูป เทียน ควรจัดควรทำไว้สวยงามน่าชมเหมาะสมกับเป็นเครื่องสักการบูชาผู้ที่ควรเคารพบูชาอย่างสูง ทั้งจะเป็นการจูงใจของผู้ที่ได้ดูได้เห็นให้เกิดความเลื่อมใสด้วยอย่าจัดอย่าทำสักแต่ว่า พอเป็นพิธี และเครื่องประกอบโต๊ะพุทธบูชานี้ เมื่อว่าตามระเบียบแบบแผนที่นิยมตั้งกันมาย่อมมีกำหนดกฎเกณฑ์คือ โต๊ะหมู่ชนิดนั้น ต้องมีเครื่องประกอบอย่างนั้นอย่างนี้และมีจำนวนเท่านั้นเท่านี้ ถ้าตั้งในงานพิธีทำบุญต่าง ๆ ถึงแม้จะมีเครื่องประกอบไม่ครบตามจำนวนก็ได้ แต่ควรพิจารณาให้มีตามที่เห็นว่าเหมาะและ

สมควรเพื่อรักษาระเบียบแบบแผนที่นิยมตั้งกันมา ทั้งยังนิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ จะได้แสดงวิธีการจัดตั้งโต๊ะหมู่ ๗ พร้อมด้วยเครื่องประกอบไว้ ดังต่อไปนี้

โต๊ะแถวกลาง

ก. โต๊ะตัวที่หนึ่ง (โต๊ะยอด) คือโต๊ะตัวที่สูงกว่าโต๊ะตัวอื่นๆทั้งหมด มีเครื่องประกอบ ๕ คือ

พระพุทธรูป ๑ องค์ (ทั้งนี้ ให้พึงเข้าใจไว้ด้วยว่า การที่ต้องมีพระพุทธรูปด้วย หมายถึงการตั้งในงานพิธีทำบุญต่างๆ หรือตั้งในงานพิธีที่มีการประกวดประชันชิงรางวัลกัน ซึ่งข้าพเจ้าจะบัญญัติเรียกเป็นโวหารว่า "โต๊ะพุทธบูชา" แต่ถ้าการตั้งโต๊ะนี้ จัดตั้งเป็นเครื่องสักการบูชา คือ ตั้งไว้หน้าพระพุทธรูป เช่น ตั้งไว้หน้าพระประธานในพระอุโบสถ ก็ไม่จำเป็นจะต้องมีพระพุทธรูปก็ได้ ข้าพเจ้าจะบัญญัติเรียกเป็นโวหารว่า "โต๊ะเครื่องสักการบูชา" และเมื่อไม่มีพระพุทธรูปแล้วก็ให้ตั้งพานยอด หรือที่เรียกว่าพานบายศรีแทน พานบายศรีนี้เป็นพานสองชั้น ชั้นล่างใช้เป็นพานดอกไม้ ชั้นบนใช้เป็นแจกันปักดอกไม้ และต้องตั้งไว้ตรงกึ่งกลางโต๊ะด้วย

เชิงเทียน	๑	คู่
แจกันปักดอกไม้	๑	คู่

ข. โต๊ะตัวที่สองรองจากโต๊ะตัวที่หนึ่งลงมา คือโต๊ะตัวกลางมีเครื่องประกอบ ๓ ชิ้น คือ

พานดอกไม้ขนาดใหญ่	๑	พาน
เชิงเทียน	๑	คู่

ค. โต๊ะตัวที่สามรองจากโต๊ะตัวที่สองลงมา คือโต๊ะตัวล่างที่สุด มีเครื่องประกอบ ๓ ชิ้น คือ

เชิงเทียน	๑	คู่
กระถางธูป	๑	ใบ

โต๊ะแถวริมทั้งสองข้าง

ก. โต๊ะตัวยาวแถวริมทั้งสองข้าง มีเครื่องประกอบตัวละ ๓ ชิ้นคือ

พานดอกไม้	๑	พาน
แจกันปักดอกไม้	๑	อัน
เชิงเทียน	๑	อัน

ข. โต๊ะตัวเล็กสี่เหลี่ยมแถวริมทั้งสองข้างมีเครื่องประกอบตัวละ ๒ ชิ้น คือ

พานดอกไม้	๑	พาน
เชิงเทียน	๑	อัน

วิธีตั้งเครื่องประกอบ

การตั้งเครื่องประกอบกับโต๊ะ ให้ตั้งเรียงลำดับจากข้างหน้าไปข้างหลัง และไม่ถึงกับว่าจะต้องให้ตรงดิ่งกันทีเดียว เพราะจะบังกันเสีย มองไม่เห็นส่วนที่ตั้งอยู่ข้างหลัง ต้องให้ยักเยื้องและเหลื่อมล้ำกันพองาม ส่วนลำดับในการตั้งนั้น เมื่อมองดูด้วยสายตาทางข้างหน้าแล้ว จะปรากฏมีลำดับ ดังนี้

๑. เชิงเทียน

๒. พานดอกไม้

๓. แจกันปักดอกไม้

ส่วนโต๊ะตัวที่ไม่มีแจกันปักดอกไม้ ให้ตั้งพานดอกไม้ให้ได้ระยะพองาม แต่ข้อที่ควรกำหนดจดจำคือ เชิงเทียนต้องตั้งที่มุมโต๊ะข้างหน้า และที่มุมนอกของโต๊ะเสมอ ให้ตั้งเช่นนี้ทุก ๆ ตัวด้วย เครื่องประกอบโต๊ะหมู่ตามที่

ว่ามานี้ เป็นเรื่องเฉพาะของโต๊ะหมู่ ๗ ส่วนโต๊ะหมู่ ๕, ๙, ๑๑ นั้น ก็ให้พิจารณาลดและเพิ่มเครื่องประกอบอนุโลมตามตัวอย่างนี้ เพื่อสะดวกในการพิจารณาลดและเพิ่ม และกำหนดจดจำเครื่องประกอบได้ง่ายขึ้นทั้งเป็นการสะดวกในการจัดหา ไม่ให้ผู้ขายหลอกลวงตบตาได้ด้วย จักได้แสดงจำนวนเครื่องประกอบ พร้อมด้วยวิธีการจัดตั้งโต๊ะหมู่ ๗, ๙ เทียนเคียงให้เห็นเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างการจัดตั้งโต๊ะหมู่ ๗

เครื่องประกอบโต๊ะหมู่ ๗ ตามแบบอย่างที่นิยมกันมาและยังนิยมใช้กันอยู่จนบัดนี้ มีดังต่อไปนี้

๑. พระพุทธรูป	๑	องค์
๒. เชิงเทียน	๕	คู่
๓. พานดอกไม้	๕	พาน
๔. แจกันปักดอกไม้	๒	คู่
๕. กระถางธูป	๑	ใบ

และโต๊ะหมู่ ๗ นี้ เมื่อตั้งเข้าที่เรียบร้อยแล้ว จะมีความต่ำสูงลดหลั่นกว่ากัน ดังตัวเลขต่อไปนี้

๑

๒ ๓

๔

๕ ๖

๗

๑. พระพุทธรูป ให้อัญเชิญประดิษฐานที่โต๊ะหมายเลข ๑ และพระพุทธรูปนี้ ถ้าเป็นงานพิธีที่ออกหน้าออกตาควรจัดหาองค์ที่มีความสวยงามหน่อย ขนาดให้พอเหมาะพอดีกับโต๊ะ อย่าให้องค์ใหญ่โตนักอย่าให้องค์เล็กจิ๋วจนเกินไป จะดูหลอนไปไม่งาม และให้จัดทำความสะอาดให้เรียบร้อยด้วย ถ้าเป็นพระพุทธรูปขัด ก็ควรขัดให้เนื้อทองสุกปลั่งเป็นเงางาม

๒. เชิงเทิน ให้ตั้งที่โต๊ะหมายเลข ๑, ๔, ๗ ตัวละ ๑ คู่ และตั้งที่โต๊ะหมายเลข ๒, ๓, ๕, ๖ ตัวละ ๑ อัน รวมเป็นเชิงเทียน ๕ คู่พอดี ถ้าโต๊ะหมายเลข ๑ ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปที่ไม่พอจะตั้งเชิงเทียน เพราะพระพุทธรูปพอเหมาะพอดีกับโต๊ะแล้ว ก็ให้ลดเชิงเทียนเสีย ๑ คู่ คงเหลือเชิงเทียนเพียง ๔ คู่ และเทียนทั้ง ๔ คู่นี้ เวลาจุดในเวลาเริ่มพีธี ถ้าการประกอบพิธีนั้นเป็นเวลากลางคืน ก็ให้จุดหมดทั้ง ๔ คู่ แต่ถ้าการประกอบพิธีนั้นเป็นเวลากลางวันให้จุดคู่ข้างหน้าเพียงคู่เดียวเท่านั้น เพราะไม่ต้องการแสงสว่าง

เรื่องเชิงเทียนนี้ ในงานพิธีต่าง ๆ สมัยนี้ เฉพาะโต๊ะหมายเลข ๑ ไม่นิยมตั้งกันแล้ว จะถือว่าเป็นการเกะกะรุงรังพระพุทธรูป หรือจะเห็นว่าเป็นการประดับพระพุทธรูปไป ไม่ใช่เป็นการบูชากระมัง

๓. พานดอกไม้ ให้ตั้งที่โต๊ะหมายเลข ๒, ๓, ๔, ๕, ๖ ตัวละ ๑ พาน รวมเป็นพานดอกไม้ ๕ พานพอดี เฉพาะพานที่ตั้งโต๊ะหมายเลข ๔ ให้ใช้พานใหญ่อีกก็ได้ แม้จะไม่มีก็ไม่ผิดระเบียบ ส่วนโต๊ะหมายเลข ๒, ๓ ๕, ๖ ให้ใช้พานขนาดย่อมกว่าโต๊ะหมายเลข ๔ แต่ถ้าเครื่องประกอบกับโต๊ะหมู่นี้ มีเป็นชุดครบตามจำนวนอยู่แล้วย่อมได้ขนาดกันพอดี เพียงแต่จัดตั้งให้ถูกต้องตามที่ของสิ่งนั้นก็แล้วกัน

๔. แจกันปักดอกไม้ ให้ตั้งที่โต๊ะหมายเลข ๑ ซึ่งประดิษฐาน

พระพุทธรูปคู่ ๑ คู่ ตั้งโต๊ะหมายเลข ๒, ๓ ตัวละ ๑ อัน รวมเป็นแจกันปักดอกไม้ ๒ คู่พอดี แจกันปักดอกไม้นี้ ถ้าโต๊ะหมายเลข ๑ ที่ไม่พอตั้งก็ให้ลดเสีย ๑ คู่ คงใช้เพียงคู่เดียว อันที่จริงโต๊ะหมายเลข ๑ นี้ เมื่อลดเชิงเทียนเสีย ๑ คู่แล้ว ก็ควรลดแจกันปักดอกไม้เสียด้วยเพราะจะไม่เป็นการเกะกะรุงรังพระพุทธรูป เมื่อลดโต๊ะหมายเลข ๑ แล้ว ถ้ายังต้องการจะตั้งอยู่อีกเพื่อให้เห็นว่า มีเครื่องประกอบกับโต๊ะครมตามจำนวน ทั้งได้จัดดอกไม้ไว้เรียบร้อยแล้ว ก็ให้ตั้งที่โต๊ะรองตั้งโต๊ะหมู่ ตามธรรมดาโต๊ะหมู่ย่อมมีโต๊ะรองตั้งอีกตัวหนึ่ง ถ้าไม่มีโต๊ะรองตั้งมาแต่เดิม เช่นโต๊ะมุกสมัยโบราณ ก็ต้องจัดหาโต๊ะอย่างอื่นรองแทน ถ้าตั้งไว้ประจำที่ไม่เคลื่อนย้าย โดยมากก่ออิฐถือปูนเป็นฐานรองรับ เช่นโต๊ะหมู่หน้าพระประธานในพระอุโบสถตามวัดวาอารามต่าง ๆ ถ้าไม่มีโต๊ะรองตั้งเลยคงตั้งโต๊ะหมู่กับพื้นธรรมดา ให้ตั้งแจกันคู่นั้นที่พื้น และให้ตั้งที่ข้างมุมด้านหน้าหรือด้านข้างของโต๊ะตัวหน้า เฉพาะตัวริมทั้งสองข้าง คือโต๊ะหมายเลข ๕, ๖ ส่วนเชิงเทียนนั้นเมื่อลดแล้วก็ให้เอาออกเสียทีเดียว ไม่ต้องนำมาตั้งอีก ถึงแม้จะนำมาตั้งก็ไม่มีที่จะให้ตั้ง ถ้าขืนตั้งรุ่มร่ามก็ผิดระเบียบ

๕. กระถางธูป ให้ตั้งที่โต๊ะหมายเลข ๗ ตรงกึ่งกลางโต๊ะ ระหว่างเชิงเทียนทั้งคู่

ตัวอย่างการจัดตั้งโต๊ะตามที่ว่ามานี้ ว่าตามระเบียบแบบแผนที่นิยมตั้งกันมา แต่ถ้าการจัดตั้งโต๊ะในงานพิธีต่าง ๆ ซึ่งมิใช่เป็นการประกวดประชันชิงรางวัลกัน ถ้าเห็นว่าเครื่องประกอบมากเกินไป สมควรจะลดอะไรลงบ้างก็ให้พิจารณาลดตามที่เห็นว่าเหมาะและสมควร ข้อสำคัญโต๊ะแต่ละตัวต้องให้มีเครื่องตั้งครบทุกตัวก็แล้วกัน อย่าให้โต๊ะตัวใดตัวหนึ่งว่างเครื่องตั้งเป็นอันขาด การประกอบพิธีต่าง ๆ ในเวลานี้ ก็ไม่ได้ใช้เครื่องประกอบครบ

ตามจำนวนดังที่ว่ามานั้น ใช้ได้แต่เฉพาะที่เห็นว่าเหมาะสมและจำเป็น เช่น เชิงเทียนอย่างมากก็ใช้เพียง ๒ คู่ คือที่โต๊ะหมายเลข ๔, ๗ ส่วนมากใช้เพียงคู่เดียว คือที่โต๊ะหมายเลข ๗ เท่านั้น แต่ถ้าการจัดตั้งโต๊ะนั้นตั้งเพื่อประกวดประชันชิงรางวัลกัน หรือเพื่อแสดงเป็นตัวอย่าง ต้องจัดตั้งให้มีเครื่องประกอบครบถ้วนตามจำนวนของโต๊ะ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ขาดแต่อย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ถ้าขาดก็ต้องถูกหักคะแนนลงตามส่วน แม้การจัดตั้งก็ต้องจัดตั้งด้วยความประณีตบรรจงเว้นระยะห่างให้สม่ำเสมอกัน อย่าให้ชิ้นที่ตั้งข้างหน้าบังชิ้นข้างหลัง รวมความว่าให้มีศิลปในการจัดตั้ง

ตัวอย่างการจัดโต๊ะหมู่ ๙

เครื่องประกอบโต๊ะหมู่ ๙ ตามระเบียบแบบแผนที่นิยมตั้งกันมาทั้งยังนิยมใช้กันอยู่จนบัดนี้ มีดังต่อไปนี้

๑.	พระพุทธรูป	๑ องค์
๒.	เชิงเทียน	๖ คู่
๓.	พานดอกไม้	๗ พาน
๔.	แจกันปักดอกไม้	๓ คู่
๕.	กระถางธูป	๑ ใบ

และโต๊ะหมู่ ๙ นี้ เมื่อตั้งเข้าที่เรียบร้อยแล้ว จะมีความสูงต่ำลดหลั่นกว่ากัน ตามตัวอย่างเลขต่อไปนี้

๑. พระพุทธรูป ให้อัญเชิญประดิษฐานที่โต๊ะหมายเลข ๑

๒. เชิงเทียน ให้ตั้งที่หมายเลข ๑, ๕, ๙ ตัวละ ๑ คู่ และที่โต๊ะหมายเลข ๒, ๓, ๔, ๖, ๗, ๘ ตัวละ ๑ อัน รวมเป็นเชิงเทียน ๖ คู่พอดี

๓. พานดอกไม้ ให้ตั้งโต๊ะที่หมายเลข ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘ ตัวละ ๑ พาน รวมเป็นพานดอกไม้ ๗ พานพอดี

๔. แจกันปักดอกไม้ ให้ตั้งที่โต๊ะหมายเลข ๑ ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูป ๑ คู่ ตั้งที่โต๊ะหมายเลข ๒, ๓, ๔, ๖ ตัวละ ๑ อัน รวมเป็นแจกันปักดอกไม้ ๓ คู่ พอดี

๕. กระถางธูป ให้ตั้งที่โต๊ะหมายเลข ๙ ตรงกึ่งกลางโต๊ะ ระหว่างเชิงเทียนทั้งคู่

วิธีตั้งเครื่องประกอบ ตลอดจนการที่จะลดอะไรลงบ้างก็เช่นเดียวกันกับตัวอย่างการจัดตั้งโต๊ะหมู่ ๗ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว จงพิจารณาเทียบเคียงตามนั้นเถิด

ตัวอย่างการจัดตั้งโต๊ะหมู่ ๗ ในงานพิธี

การจัดตั้งโต๊ะพุทธบูชาในงานพิธีต่าง ๆ เช่น ทำบุญในบ้านเรือนเป็นต้น ถ้าจัดหาเครื่องประกอบโต๊ะให้ครบถ้วนตามจำนวนดังตัวอย่างตามที่ว่ามาแล้วข้างต้นนั้นไม่ได้ ก็ควรจัดให้มีตามที่เห็นว่าเหมาะและสมควร อย่างน้อยโต๊ะแต่ละตัว ให้มีเครื่องตั้งครบทุกตัว อย่าให้ขาดแม้แต่ตัวเดียว ตามที่ว่ามาแล้วข้างต้นนั้น ส่วนที่จะมีอะไรเพิ่มเติมอีกบ้างเป็นบางสิ่งบางอย่างก็เพิ่มได้ แต่ว่าสิ่งนั้นต้องอยู่ในกฎเกณฑ์ของเครื่องประกอบกับโต๊ะ และให้ตั้งไว้ตามระเบียบของสิ่งของสิ่งนั้นด้วย คือ สิ่งที่เพิ่มเข้ามานั้นเป็นของชนิดไหน และตามระเบียบกำหนดให้ตั้งที่ตรงไหน ก็ให้นำไปตั้งที่ตรงนั้น อย่าตั้งให้

ผิดที่เป็นอันขาด เพื่อเป็นการสะดวกในการจัดตั้งโต๊ะหมู่ ซึ่งมีเครื่องประกอบไม่ครบตามจำนวน จะแสดงวิธีการจัดตั้งเพื่อเป็นตัวอย่างไว้ ดังต่อไปนี้

พระพุทธรูป

๑

แจกันปักดอกไม้ แจกันปักดอกไม้

๒ ๓

พานดอกไม้

๔

พานดอกไม้ พานดอกไม้

๕ ๖

เชิงเทียน, กระถางธูป, เชิงเทียน

๗

เครื่องประกอบกับโต๊ะหมู่ ๗ แม้จะมีเพียงเท่านั้น ก็นับว่าเป็นอันใช้ได้ แต่ข้อที่ควรสังเกตกันไว้ คือ พานดอกไม้ที่โต๊ะหมายเลข ๔ ให้ใช้พานขนาดใหญ่ พอเหมาะพอสมกับโต๊ะเฉพาะที่โต๊ะหมายเลข ๕, ๖ ให้ใช้พานขนาดเท่า ๆ กัน และให้ย่อมเยากว่าพานที่โต๊ะหมายเลข ๔ ส่วนโต๊ะหมู่ ๕, ๙ ก็ให้พิจารณาลดและเพิ่มเครื่องประกอบตามส่วนของโต๊ะ สิ่งที่จำเป็นลดไม่ได้ คือ พระพุทธรูป

การจัดตั้งโต๊ะชนิดอื่นแทนโต๊ะหมู่

บุคคลสามัญธรรมดาก็ดี บุคคลผู้อยู่ในถิ่นที่กันดารก็ดี ถ้าจะมีงานทำบุญในบ้านเรือน การที่จะจัดหาโต๊ะหมู่มาตั้งย่อมจะเป็นการลำบาก บางทีอาจจะหาไม่ได้เลย ถ้ามีความจำเป็นหาไม่ได้จริง ๆ ก็ให้ใช้โต๊ะอย่างอื่นแทน เช่น โต๊ะสี่เหลี่ยมจตุรัส หรือโต๊ะสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดพอเหมาะพอดีที่จะตั้ง

เครื่องประกอบให้ได้ระยะพองาม เครื่องประกอบสำหรับที่จะตั้งบนโต๊ะนั้นมีดังนี้ คือ

๑. โต๊ะสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ๑ ตัว ขนาดพอดีพอเหมาะกับฐานพระ-พุทธรูป (โต๊ะสี่เหลี่ยมเล็กนี้ถ้าไม่มี และหาที่ไหนไม่ได้จริง ๆ ก็ไม่จำเป็นต้องใช้ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปประดิษฐานบนโต๊ะนั้นเลยทีเดียว แต่ควรมีผ้าขาวปูเสียก่อน)

๒. แจกันปักดอกไม้ ๑ คู่ หรือจะใช้พานดอกไม้ ๒ พานก็ได้ ข้อสำคัญให้มีอย่างใดอย่างหนึ่ง

๓. เชิงเทียน พร้อมด้วยเทียนขนาดพองาม ๑ คู่

๔. กระถางธูป พร้อมด้วยธูป ๓ ดอก ๑ ใบ

โต๊ะที่จะนำมาใช้ตามที่ว่ามานี้ ถ้าไม่สะอาดและสวยงามพอก็ให้หาผ้าขาวปูเสียก่อน ส่วนเครื่องประกอบกับโต๊ะ เช่น แจกันปักดอกไม้ เชิงเทียน กระถางธูป ถ้าของประจำบ้านเรือนไม่มีก็ให้ไปยืมตามวัดที่ใกล้เคียงกับบ้าน พระท่านพอจะมีให้หยิบยืมได้ แต่ถ้าหาที่ไหนไม่ได้จริง ๆ จำเป็นต้องใช้อย่างอื่นแทน ก็ควรพิจารณาใช้สิ่งของที่เหมาะและสมควร อย่าใช้ของที่ไม่น่าดูและไม่เหมาะไม่ควร เช่น ที่ได้เคยพบเห็นมาในบางแห่ง ใช้กระป๋องนมเป็นแจกันปักดอกไม้ ใช้ก้อนอิฐก้อนหินเป็นเชิงเทียน ใช้กระโถนเป็นกระถางธูป กระป๋องนมและก้อนอิฐก้อนหินไม่น่าดู กระโถนถือกันว่าเป็นของต่ำจะนำมาใช้รองเครื่องสักการะบูชาแด่ผู้ที่ควรเคารพบูชาอย่างสูง เช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่ง อันที่จริง ในถิ่นกันดารหาเครื่องใช้เหล่านี้ได้ยาก หากจำเป็นต้องใช้ของอื่นแทน ควรเว้นของที่ถือกันว่าต่ำเสีย ส่วนของที่ไม่น่าดูนั้นพอจะดัดแปลงแก้ไขให้น่าดูขึ้นได้ คือ จัดการตกแต่งเสียใหม่ อย่าให้เห็นสภาพเดิมของสิ่งนั้น เช่น ใช้กระดาษสีต่าง ๆ ปิด

เสีย ทำเป็นที่ว่าประดับตกแต่งให้สวยงามขึ้น เช่นนี้ก็จะน่าดูขึ้นและหมดรังเกียจ

การจุดธูปเทียนที่โต๊ะพุทธบูชา

ธูปเทียนที่โต๊ะพุทธบูชา ผู้เป็นประธานในพิธีหรือเจ้าภาพเป็นผู้จุด หรือพิธีที่จัดทำขึ้นนั้น จัดทำขึ้นเพื่อผู้ใดก็ให้ผู้นั้นเป็นผู้จุด เช่นงานพิธีมงคลสมรส ก็ให้คู่บ่าวสาวเป็นผู้จุด งานพิธีฉลองพระบวชใหม่ ก็ให้พระบวชใหม่เป็นผู้จุด เว้นไว้แต่ผู้นั้นยังอยู่ในวัยเด็กมาก เช่น งานพิธีโกนผมไฟ ก็ให้เจ้าภาพเป็นผู้จุดแทน โดยเฉพาะคู่บ่าวสาวนั้น จะร่วมกันจุดพร้อมกัน คือต่างฝ่ายต่างจับเทียนชะนวนด้วยกัน แล้วจุดธูปเทียนก็ได้ จะแยกกันจุดคือจุดเทียนคนละเล่ม ธูปคนละ ๓ ดอกก็ได้ แต่ส่วนมากจุดร่วมกัน และเป็นประเพณีนิยมเช่นนี้มานานแล้ว แม้แต่การตักบาตรถวายของพระ ก็ต้องร่วมกันทำคือจับทัพพีตักร่วมกัน ยกของถวายพระร่วมกัน เพราะฉะนั้นการจุดธูปเทียนก็ควรจุดร่วมกัน

การจุดธูปเทียนที่โต๊ะบูชา ให้จุดเทียนเสียก่อน แล้วจึงจุดธูปทีหลัง เพราะเทียนจุดติดง่าย ธูปจุดติดยาก ถ้าในระยะเวลาจุดธูปอยู่นั้น บังเอิญเทียนชะนวนเกิดดับขึ้น ก็จะได้อาศัยเทียนที่จุดแล้วนั้น จุดต่ออีกทีหนึ่งไม่ต้องขีดไม้ขีดไฟอีกให้เป็นการลำบาก ทั้งจะทำให้เกิดการชักช้าขึ้นอีกด้วย แต่มีบางท่านให้เหตุผลว่า เพราะเทียนเป็นของสูง ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าท่านหมายถึงสูงอย่างไร ด้วยเหตุที่ไม่ทราบความหมายของท่านจึงไม่ให้เหตุผลตามอย่างท่านเกรงจะถูกกว่าวหาว่าเป็นเถรส่องบาตร (๑)

---

(๑) ดูเรื่องพิธีกรรมทางศาสนา ฯ ของ พ.อ. วิเชียร วงศ์วิเศษ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๒

การปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีสงฆ์

๑. การนิมนต์พระ ควรวางฎีกามัสการแด่พระสงฆ์ เพื่อทราบว่างานอะไร งานวันใด ที่ไหน ใครเป็นผู้จัดงาน ถ้าเกี่ยวกับงานศพควรบอกชื่อผู้ตายด้วย ถ้ามีการเทศน์ควรบอกประวัติของผู้ตายแด่พระสงฆ์ทราบ อนึ่งการนิมนต์พระควรไปนิมนต์ด้วยตนเองจะดีที่สุด หรือถ้าจะมอบหมายให้ใครไปเป็นผู้นิมนต์แทน ก็ควรมอบให้ผู้ที่มีความสันทัดในเรื่องนี้เป็นผู้ไปนิมนต์

๒. การนิมนต์พระประกอบพิธี ถ้า เป็น งาน มง คล ใช้คำนิมนต์ว่า "เจริญพระพุทธมนต์" ถ้าเป็นงานศพใช้คำว่า "สวดมนต์"

๓. การนิมนต์พระฉันควรใช้คำว่า "นิมนต์รับอาหารบิณฑบาต" หรือ "นิมนต์ฉันเพล" อย่าบอกชื่ออาหารแด่พระ เช่น "นิมนต์ฉันข้าว" หรือ "นิมนต์ฉันแกงไก่" เพราะในพระวินัยห้ามพระไปฉันอาหารที่ผู้นิมนต์ออกชื่ออาหาร

๔. การวงสายสิญจน์นิยมใช้วงรอบบ้านตั้งแต่พระพุทธรูปที่บูชาแล้วเวียนไปทางขวาเป็นทักษิณาวรรตแล้วกลับมาบรรจบที่พระพุทธรูปพันไว้ที่ฐานพระพุทธรูป วงเสร็จแล้วมีการวางกลุ่มสายสิญจน์ และไม่ควรข้ามหรือหยิบของข้าม หรือเอื้อมมือข้ามด้ายสายสิญจน์

๕. การปูลาดเสื่อหรือพรมถ้าจำเป็นต้องปูต่อกัน ควรให้ผืนที่ผู้ให้ผู้ใหญ่นั่งทับผืนอื่นเพราะนิยมไปว่าผู้ใหญ่ต้องนั่งสูงกว่าผู้น้อย

๖. การปูลาดอาสนสงฆ์ ควรมีอาสนสงฆ์ปูทับเสื่อเพราะมีพระพุทธบัญญัติห้ามมิให้พระนั่งอาสนเดียวกับสตรี

๗. การสวดมนต์ในงานศพควรจุดธูปเทียนบูชาพระก่อน แล้วจุดธูปเทียนที่หน้าศพ

๘. เจ้าภาพของงานควรอยู่ในพิธีสงฆ์ ไม่ควรไปทำภารกิจอย่างอื่น ควรตั้งใจรับศีลทั้งเจริญพระพุทธมนต์ หรือฟังเทศน์

๙. การรับศีลควรรับด้วยความตั้งใจ และเปล่งวาจาออกมา ไม่ควรรับศีลแต่พอเป็นพิธี การปฏิบัติทุศีลคือว่าเป็นคนไม่รักษาคำมั่นสัญญา คือคนไม่มีสัตย์

๑๐. การกรวดน้ำเป็นการอุทิศแผ่ส่วนบุญกุศลที่คนได้บำเพ็ญมา ให้เริ่มกรวดน้ำตั้งแต่พระอนุโมทนาขึ้นว่า "ยถา" ให้หลั่งน้ำกรวดหมดเมื่อพระสวดถึงคำว่า "สพฺพี"

๑๑. การเติมอาหารควรดูอาการของพระ ถ้าพระยกมือป้องเป็นเชิงห้ามไม่ควรเติมอาหารชนิดนั้นอีก เพราะภิกษุจะไม่กล่าวคำว่า "พอ" หรือ "อิ่ม"

๑๒. ของถวายพระที่เป็นอาหาร ถ้าตั้งใจจะให้พระฉันในวันต่อไปไม่ควรประเคน

๑๓. การบังสุกุลควรใช้ผ้าให้พระชักบังสุกุลไม่ควรใช้สิ่งของอื่นแทนผ้า

๑๔. การถวายตัวขอบรรพชาอุปสมบท ควรมีดอกไม้ กระทงธูปเทียน และพร้อมกับมีผู้ใหญ่นำตัวไปถวาย(๑)

๖
การกรวดน้ำ

ทุกๆ พิธีทำบุญเจ้าภาพต้องเตรียมน้ำไว้สำหรับกรวดน้ำในเมื่อเสร็จ พอพระว่า ยถา ก็เริ่มกรวดน้ำลงกับพื้นดินหรือภาชนะสำหรับรองน้ำ การเทน้ำขณะกรวดนั้น เขาถือกันนักไม่ให้หยดติ๋ง ๆ หรือขาดระยะ ต้องเทให้เป็นสายติดกันไปให้พอดีกับพระว่า ยถา จบน้ำก็หมดพอดี พอพระขึ้น สพฺพี ก็เริ่ม

(๑) คู่มือปฏิบัติพิธีต่าง ๆ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๑

ประนมมือ ยถา เป็นบทอุทิศให้ผู้ตาย สพฺพี เป็นบทให้พรผู้อยู่ บทกรวดน้ำนั้นท่านแต่งเป็นภาษาบาลีไว้ว่า ดังนี้

ยงฺกิญฺจิ กุสลกมฺมํ กตฺตพฺพํ กิริยํ มม
กาเยน วาจามนสา ติทเส สุคตํ กตํ
เย สตฺตา สญฺญิโน อตฺถิ เย จ สตฺตา อสญฺญิโน
กตํ ปุญฺญผลํ มยฺหํ สพฺเพ ภาคี ภวนฺตุ เต
เย ตํ กตํ สุวิทิตํ ทินฺนํ ปุญฺญผลํ มยา
เย จ ตตฺถ น ชานนฺติ เทวา คนฺตฺวา นิเวทยุํ
สพฺเพ โลกมฺหิ เย สตฺตา ชีวนฺตาหารเหตุกา
มนุญฺญํ โภชนํ สพฺเพ ลภนฺตุ มม เจตสา

คำแปล

"การกระทำที่เป็นกุศลธรรมอย่างใดอย่งหนึ่ง ซึ่งสัตว์จะพึงกระทำด้วยกาย วาจา และใจ อันเป็นเหตุจะให้ไปเกิดในไตรทศเทวสถานโดยง่าย เราได้ทำแล้ว สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดทั้งที่มีสัญญาและไม่มีสัญญา ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น จงเป็นผู้มีส่วนได้รับผลบุญที่เราทำแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่รู้แล้วว่าเราให้ส่วนบุญ ก็จงได้รับส่วนบุญนั้น ที่ยังไม่รู้ขอให้เทพยดาจงช่วยไปบอกให้รู้ สัตว์ทั้งหลายในโลกที่เลี้ยงชีวิตด้วยอาหาร ขอจงได้อาหารที่ชอบใจด้วยจิตอุทิศให้ของเราเถิด"

ถ้าจะไม่ว่าเป็นภาษาบาลี จะตั้งจิตนึกเอาเองก็ได้ จะอุทิศส่วนบุญให้ใคร ก็เจาะจงให้ผู้นั้น หรือจะให้ทั่วๆไปก็ว่าตามรูปความในบท ยงฺกิญฺจิ นั้น แต่ที่ใช้กันโดยมาก ว่าดังนี้ อิทํ เม ญาตีนํ โหตุ สุขิตา โหนฺตุ ญาตโย แปลว่า ขอผลทานนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า ขอญาติทั้งหลายจงมีความสุข เพียงเท่านี้ก็ได้ชื่อว่ากรวดน้ำ(๑)

(๑) จากเรื่องพิธีกรรมและลัทธิประเพณี ของ นายแปลก สนธิรักษ์

การปฏิบัติตนของผู้รับเชิญ

๑. ผู้ที่ได้รับเชิญไปในงานต่าง ๆ ควรถือเป็นเกียรติ เพราะผู้เชิญย่อมมีความรัก และความเคารพนับถือ จึงเชิญ หากไม่มีกิจธุระจำเป็นทางอื่นจริง ๆ ควรจะไปตามคำเชิญ

๒. ผู้เชิญแขกควรไปเชิญด้วยตนเอง สำหรับผู้ที่ได้รับเชิญถ้าไม่สามารถจะไปในงานนั้นได้ ควรแจ้งให้ผู้เชิญทราบ หรือถ้าผู้เชิญไม่ได้มาเชิญด้วยตนเองควรตอบรับหรือปฏิเสธไปให้ผู้เชิญทราบ

๓. การได้รับเชิญไปเป็นประธานในพิธีต่าง ๆ ควรจะไปตามคำเชิญนั้น และควรไปให้ตรงตามเวลาถ้ามีเหตุจำเป็นซึ่งไม่สามารถจะไปได้ตามคำเชิญ ควรรีบแจ้งให้ผู้เชิญทราบล่วงหน้า เพื่อจะให้ผู้เชิญจัดเชิญผู้อื่นไปเป็นประธานแทนได้ทันตามกำหนดของงาน

๔. ผู้รับเชิญไปในงานควรนั่งในที่อันสมควรตามฐานะของตน ตามวัฒนธรรมของไทยนั้น ผู้ใหญ่นั่งสูงกว่าผู้น้อย ถ้าผู้ใหญ่นั่งต่ำลงมาผู้น้อยจะไม่กล้านั่งเสมอผู้ใหญ่

๕. ผู้รับเชิญที่ไปในงานก่อนผู้ใหญ่ เมื่อผู้ใหญ่ไปถึงงานและไม่มีที่นั่ง ผู้น้อยควรลุกขึ้นแล้วเชิญให้ผู้ใหญ่นั่งแทน

๖. ผู้มีวัฒนธรรมย่อมไม่นั่งทับที่ผู้ใหญ่ หรือนั่งในที่ที่จัดไว้สำหรับผู้ใหญ่นั่ง

๗. ผู้ได้รับเชิญให้เป็นเจ้าภาพในงาน ควรดูแลความเรียบร้อยในงานนั้น และควรไปคอยรับแขกด้วย

๘. ผู้รับเชิญไปในงานมงคล ไม่ควรสนทนากันในเรื่องที่ไม่เป็นมงคล โดยเฉพาะงานศพไม่ควรแสดงกิริยาร่าเริงในระหว่างที่ไปในงาน ควรจะสำรวมกิริยามารยาทให้เหมาะสม

๙. การจุดเทียนผู้เป็นประธานในงาน ควรจุดเทียนทางด้านซ้ายมือของผู้จุดก่อน

๑๐. ในงานพระราชทานน้ำอาบศพ ผู้ไปรดน้ำศพต้องรดน้ำพระราชทาน

๑๑. การทอดผ้าบังสุกุลหน้าศพ เวลาพระชักผ้าบังสุกุล ผู้ทอดผ้าควรยืนประนมมือ[๑]

---

(๑) คู่มือปฏิบัติพิธีต่างๆฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๑

ตรุษสงกรานต์

ตรุษ แปลว่า ตัด หรือ ขาด หรือตัดปี ขาดปี หรือสิ้นปี หมายถึงวันสิ้นปีที่ผ่านไปแล้ว ตรุษเป็นพิธีแสดงความยินดีที่ได้มีชีวิตผ่านพ้นมาด้วยความสวัสดีในรอบปีหนึ่ง ๆ เรียกว่า ส่งปีเก่า พิธีตรุษนี้เป็นพิธีของพวกอินเดียฝ่ายใต้ เมื่อพวกทมิฬได้ครองเมืองลังกาได้เอาพิธีตรุษตามลัทธิศาสนาของตนมาทำเป็นประเพณีบ้านเมือง จึงเป็นเหตุให้มีพิธีตรุษขึ้นในลังกาทวีป ต่อมาเมื่อชาวลังกา ที่นับถือพระพุทธศาสนาได้เป็นใหญ่ขึ้นในเมืองลังกา ได้คิดเปลี่ยนแปลงแก้ไขพิธีตรุษให้มาเป็นพิธีทางคติพระพุทธศาสนา คือเมื่อถึงวันตรุษเขาก็จัดเครื่องสักการะบูชาพระรัตนตรัย เป็นนักขัตฤกษ์ใหญ่ นิมนต์พระสงฆ์มาสวด ๓ วันคือวันแรม ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ เพื่อขอพรให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข คำสวดทั้งหมดเป็นภาษาลังกา ไทยเราได้นำตรุษที่ชาวลังกาคิดแก้ไขนั้นมาทำตาม พิธีตรุษจึงมามีขึ้นในเมืองไทย การที่ไทยได้แบบแผนพิธีตรุษจากลังกาอย่างไรนั้น สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวินิจฉัยว่าอาจมาได้ด้วยเหตุ ๓ ประการคือ

ประการที่ ๑ อาจได้หนังสือตำรามา ซึ่งเป็นภาษาสิงหลและจารลงใบลานด้วยอักษรสิงหล แล้วแปลออกเป็นภาษาไทย

ประการที่ ๒ อาจมีพระเถระชาวลังกา ซึ่งเป็นผู้ชำนาญการพิธีตรุษเข้ามาในเมืองไทย มาบอกเล่าและสอนให้ทำพิธีตรุษ

ประการที่ ๓ อาจมีพระสงฆ์ไทยได้ไปเห็นชาวลังกาทำพิธีตรุษและมีโอกาสศึกษาวิธีทำพิธีตรุษนั้นจนสามารถทำได้ แล้วเอาตำราเข้ามาเมืองไทย

ในเหตุ ๓ ประการนี้ สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัยว่า ประการที่ ๓ คือที่พระสงฆ์ไทยไปได้ความรู้และเอาตำราพิธี ตรุษ มา จากลังกานั้น น่าจะถูกยิ่งกว่าประการอื่น เพราะมีเรื่องพงศาวดารประกอบหลักฐาน ฉะนั้น จึงเป็นอันได้ความว่าการทำบุญในวันตรุษ เป็นการทำของคนที่นับถือพระพุทธศาสนามาแต่ก่อนประกอบการทำขึ้น

เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ก็ปรากฏว่ามีพิธีนี้ขึ้นแล้ว ดังปรากฏตามที่นางนพมาสพระสนมเอกของพระร่วงกรุงสุโขทัยกล่าวไว้เกี่ยวกับพิธีนี้ว่า "ครั้นเดือน ๔ ถึงการพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ โลกสมมติเรียกว่า ตรุษฝ่ายพุทธศาสน์ ชาวพนักงานก็ตั้งบาตรน้ำ บาตรทราย จับด้ายมงคลสูตรใส่ลุ้งไว้ในโรงราชพิธีทั้งสี่ทิศพระนคร และในพระราชนิเวศน์ จึงอัญเชิญพระพุทธปฏิมากรมาประดิษฐานอาราธนาพระมหาเถรานุเถระ ผลัดเปลี่ยนกันมาจำเริญพระปริตรในโรงราชพิธีทุกตำบลสิ้นทิวาราตรีสามวาระ และด้ายมงคลสูตรนั้นชาวพนักงานแจกในพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน เมื่อวันพระมหาเถระเจ้าจำเริญพระอาฏานาฏิยสูตรในราตรี เหล่าทหารยิงปืนใหญ่รอบพระนคร ฝ่ายพราหมณาจารย์ประชุมกันผูกพรต กระทำการพระราชพิธีในเทวะสถานหลวง ตั้งเครื่องพลีกรรมสังเวยบวงสรวงพระเทวรูปทั้งมวล มีพระปรเมศวรเป็นต้น แล้วก็เปลี่ยนเวรกันอ่านอาคมในทิวาราตรีทั้งสาม ครั้นเพลาค่ำสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จยังหน้าพระลาน โรงราชพิธีสว่างไปด้วยแสงโคมประทีปชวาลา ทรงสถิตในมาพักดัดพิดานผ้าขาวเป็นพระที่นั่ง แล้วก็สมาทานศีล ๕ ทรงสดับฟังพระมหาเถระเจ้าจำเริญพระรัตนสูตรและพระอาฏานาฏิยสูตร โดยสัจจเคารพ....ครั้นวันรุ่งขึ้นเป็นวันสิ้นปี ก็ทรงปรนนิบัติพระเถระเจ้าด้วยของคาว หวานอันประณีต ถวายไตรจีวรบริขารสมณะสิ้นทุกพระองค์แล้วก็ตั้งกระบวนแห่เป็นปัญจพยุหะ....อาราธนาพระมหาเถระ เจ้า ทั้ง หลาย ขึ้นสถิตยาน

ราชรถและรถประเทียบเรียบเรียงขบวนแห่นั้นเป็นห้ากระบวน ประน้ำพระพุทธมนต์และโรยทรายรอบพระราชนิเวศน์นั้นกระบวนหนึ่ง รอบพระนครตามท้องสถลมารคนั้นสี่กระบวนดูเป็นสง่างามยิ่งนัก เหล่านักเลงก็เล่นมหรสพเอิกเกริกสมโภชบ้านเมืองเป็นการนักขัตฤกษ์ บรรดานิกรประชาราษฎร์ชายหญิง ก็แต่งตัวนุ่งห่มประดับกายโอ่โถง พากันมาเที่ยวดูแห่ ดูงามนมัสการพระในวันสิ้นปีและขึ้นปีใหม่และหมู่พระสนมกำนัลนางในทั้งหลาย ก็ประดับกายด้วยเครื่องสรรพาภรณ์ ตามเสด็จพระร่วงเจ้าออกทางฉนวนวัดหน้าพระธาตุถวายข้าวบิณฑ์บูชาพระรัตนตรัย แล้วประโคมดุริยางค์ดนตรีขับร้อง ฟ้อนรำสมโภชพระพุทธปฏิมากรโดยนิยมดังนี้"

พูดถึงพิธีต่างๆ ที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาแล้ว พิธีตรุษอยู่ข้างจะเรื่องมากกว่าทุกพิธี ตามที่ปรากฏมาแต่เก่าก่อน เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาสวดอาฏานาฏิยสูตรตลอดคืนยังรุ่งในพระบรมมหาราชวัง และผู้ที่เข้าอยู่ในพิธีนี้ต้องสวมมงคลพิสมรและถือกระบองเพชร การที่ให้มีสวดอาฏานาฏิยสูตรนั้นประสงค์จะให้เป็นการระงับภัยอันตรายแก่มนุษย์ทั่วพระราชอาณาเขต ตามพระบรมพุทธานุญาต การให้สวมมงคลพิสมรและถือกระบองเพรชนั้น เพื่อให้ทราบว่าผู้นั้นอยู่ในพิธี หรือให้แลเห็นว่าสิ่งอันเป็นมงคลซึ่งเกิดขึ้นด้วยคุณพระปริตรที่พระสงฆ์สวดนั้น ตั้งอยู่ในตัวผู้นั้นแล้ว แต่กลับมีผู้เข้าใจกันไปว่า การที่พระสงฆ์สวดอาฏานาฏิยสูตร หรือภาณยักษ์นั้น เป็นการขู่ตวาดให้ผีตกใจกลัว แล้วยิงปืนกระหน่ำสำหรับให้ผีวิ่ง จนถึงคนแก่คนเฒ่าต้องหาขมิ้นกับปูนตั้งไว้ตามข้างที่หลับที่นอนในเรือน สำหรับให้ผีญาติพี่น้องและผีเหย้าผีเรือนตกใจปืน เที่ยววิ่งจนปากแตกสีข้างหักจะได้หยิบทา แล้วทำต้นไม้ผูกของกินเล็ก ๆ น้อย ๆ มีกระบอกเล็ก ๆ กรอกน้ำแขวนกับกิ่งไม้ผูกของกินเล็กๆ น้อย ๆ มีกระบอกเล็ก ๆ กรอกน้ำแขวนกับกิ่งไม้ผูกไว้ที่บันไดเรือน เรียกว่า

'ข้าวผอกกระบอกน้ำ'' สำหรับผีที่วิ่งไปมาเหน็ดเหนื่อยเข้าจะได้หยิบกิน ทั้งห้ามไม่ให้ถ่ายอุจจาระปัสสาวะลงทางร่อง ด้วยเข้าใจว่าจะไปเปียกเปื้อนผีที่วิ่งชุลมุนอยู่ตามใต้ถุน บางทีถึงกับร้องไห้สงสารผีที่ตัวรักใคร่ก็มี ในเรื่องสวมมงคลก็กลับถือกันไปว่า ถ้าไม่สวมผีจะวิ่งมาโดนหกล้มหกลุกหรือมาหลอกมาหลอนเอา จะทำให้ป่วยไข้ไปต่าง ๆ ถือกันมาจนถึงอย่างนี้ จึงว่าพิธีตรุษเรื่องมากกว่าพิธีอื่น แต่เดี๋ยวนี้เรื่องมากอย่างนั้นไม่มีแล้ว จะมากอยู่ก็แต่การทำบุญการสนุกสนานรื่นเริง การพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งนิยมกันอยู่จนบัดนี้

สงกรานต์ แปลว่า การย้ายที่ เคลื่อนที่ คือ พระอาทิตย์ย่างขึ้นสู่ราศีใหม่ หมายถึงวันขึ้นปีใหม่ สงกรานต์เป็นพิธีแสดงความยินดีที่ได้มีชีวิตย่างขึ้นใหม่ เรียกว่ารับปีใหม่ ซึ่งตกอยู่ในวันที่ ๑๓, ๑๔, ๑๕ เมษายนทุกปีแต่วันสงกรานต์นั้นคือวันที่ ๑๓ เมษายน เรียกว่า วันมหาสงกรานต์ วันที่ ๑๔ เป็นวันเนา วันที่ ๑๕ เป็นวันเถลิงศก เรื่องของสงกรานต์นี้มีปรากฏในศิลาจารึกที่วัดพระเชตุพนว่า

''เศรษฐีคนหนึ่งไม่มีบุตร บ้านอยู่ใกล้กับบ้านนักเลงสุรา นักเลงสุรามีบุตรสองคน มีผิวเนื้อเหมือนทอง วันหนึ่งนักเลงสุรานั้นเข้าไปกล่าวคำหยาบช้าต่อเศรษฐี ๆ จึงถามว่า เหตุใดจึงมาหมิ่นประมาทต่อเราผู้มีสมบัติมาก นักเลงสุราจึงตอบว่า ถึงท่านมีสมบัติก็ไม่มีบุตร ตายแล้วสมบัติก็สูญเปล่า เรามีบุตรเห็นว่าประเสริฐกว่า ท่านเศรษฐีมีความละอายจึงบวงสรวงพระอาทิตย์พระจันทร์ ตั้งอธิษฐานขอบุตรถึงสามปีก็มิได้มีบุตร อยู่มาถึงวันนักขัตฤกษ์สงกรานต์ พระอาทิตย์ยกขึ้นสู่ราศีเมษ เศรษฐีจึงพาบริวารไปยังต้นไทร อันเป็นที่อยู่แห่งฝูงนกทั้งปวงริมฝั่งน้ำ จึงเอาข้าวสารล้างน้ำเจ็ดครั้งแล้วหุงขึ้นบูชาพระไทร ประโคมพิณพาทย์ตั้งอธิษฐานขอบุตร พระไทรมีความกรุณาจึงเหาะไปเฝ้าพระอินทร์ พระอินทร์จึงให้ธรรมบาลเทวบุตรลงมาปฏิสนธิในครรภ์

ภรรยาเศรษฐี เมื่อคลอดแล้วจึงให้ชื่อธรรมบาลกุมาร ปลูกปราสาทเจ็ดชั้นให้อยู่ใต้ต้นไทรริมฝั่งน้ำนั้น กุมารเจริญขึ้นก็รู้ภาษานก แล้วเรียนไตรเพทจบเมื่ออายุได้เจ็ดขวบ ได้เป็นอาจารย์บอกมงคลการต่าง ๆ แก่มนุษย์ทั้งปวง

ในขณะนั้นโลกทั้งหลายนับถือท้าวมหาพรหม และกบิลพรหมองค์หนึ่งว่า เป็นผู้แสดงมงคลแก่มนุษย์ทั้งปวง เมื่อกบิลพรหมทราบจึงลงมาถามปัญหาธรรมาบาลกุมารสามข้อ สัญญาไว้ว่า ถ้าแก้ปัญหาได้จะตัดศีรษะบูชา ถ้าแก้ไม่ได้ จะตัดศีรษะธรรมบาลกุมารเสีย ปัญหานั้นว่า ข้อ ๑. เช้าราศีอยู่แห่งใด ข้อ ๒. เที่ยงราศีอยู่แห่งใด ข้อ ๓. ค่ำราศีอยู่แห่งใด ธรรมบาลขอผลัดเจ็ดวัน

ครั้นล่วงไปได้หกวันธรรมบาลกุมารก็ยังคิดไม่ได้ จึงนึกว่าพรุ่งนี้จะตายด้วยอาญาท้าวกบิลพรหมก็ไม่ต้องการ จำจะหนีไปซุกซ่อนตายเสียดีกว่า จึงลงจากปราสาทไปนอนอยู่ใต้ต้นตาลสองต้น มีนกอินทรีสองตัวผัวเมียทำรังอาศัยอยู่บนต้นตาลนั้น ครั้นเวลาค่ำนางนกอินทรีจึงถามสามีว่า พรุ่งนี้จะได้อาหารแห่งใด สามีบอกว่าจะได้กินศพธรรมาบาลกุมารซึ่งท้าวกบิลพรหมจะฆ่าเสีย เพราะทายปัญหาไม่ออก นางนกถามว่า ปัญหานั้นอย่างไร สามีจึงบอกว่า ปัญหาว่า เช้าราศีอยู่แห่งใด เที่ยงราศีอยู่แห่งใด นางนกถามว่าจะแก้อย่างไร

สามีบอกว่า เช้าราศีอยู่หน้า มนุษย์ทั้งหลายจึงเอาน้ำล้างหน้า เวลาเที่ยงราศีอยู่อก มนุษย์ทั้งหลายจึงเอาเครื่องหอมปะพรมที่อก เวลาค่ำราศีอยู่เท้า มนุษย์ทั้งหลายจึงเอาน้ำล้างเท้า

ธรรมบาลกุมารได้ยินดังนั้น ก็กลับไปปราสาท ครั้นรุ่งขึ้นท้าวกบิลมหาพรหมมาถามปัญหา ธรรมบาลกุมารก็แก้ตามที่ได้ยินมา ท้าวกบิลมหาพรหมจึงตรัสเรียกเทพธิดาทั้งเจ็ด อันเป็นบาริจาริกาพระอินทร์มาพร้อมกัน แล้ว

บอกว่า เราจะตัดศีรษะบูชาธรรมบาลกุมาร ศีรษะของเราถ้าจะตั้งไว้บนแผ่นดิน ไฟก็จะไหม้ทั่วโลก ถ้าทิ้งขึ้นบนอากาศ ฝนก็จะแล้ง ถ้าทิ้งในมหาสมุทร น้ำก็จะแห้ง จึงให้ธิดาทั้งเจ็ดนั้นเอาพานมารับศีรษะ แล้วก็ตัดศีรษะส่งให้ธิดาผู้ใหญ่ นางจึงเอาพานมารับพระเศียรบิดาไว้ แล้วแห่ทักษิณรอบเขาพระสุเมรุ ๖๐ นาที แล้วก็เชิญประดิษฐานไว้ในมณฑปถ้ำคันธุลีเขาไกรลาศ บูชาด้วยเครื่องทิพย์ต่าง ๆ พระเวสสุกรรมก็นฤมิตรโรงด้วยแก้วเจ็ดประการ ชื่อ ภควดี ให้เป็นที่ประชุมเทวดา เทวดาทั้งปวงก็นำเอาเถาฉมูนาดลงมาล้างในสระอโน-ดาษเจ็ดครั้ง แล้วแจกกันสังเวยทุก ๆ พระองค์ ครั้นถึงครบกำหนด ๓๖๕ วัน โลกสมมติว่า ปีหนึ่งเป็นสงกรานต์ นางเทพธิดาเจ็ดองค์จึงผลัดเวรกันมาเชิญพระเศียรท้าวกบิลมหาพรหมออก แห่ประทักษิณเขาพระสุเมรุทุกปี แล้วกลับไปเทวโลก" ที่จารึกในวัดพระเชตุพนมีใจความดั่งกล่าวมานี้

ลูกสาวทั้งเจ็ดของท้าวมหาพรหมนั้น เราสมมุติเรียกว่าตัวสงกรานต์ ซึ่งมีชื่อต่าง ๆ กัน การที่ตัวสงกรานต์มีชื่อต่าง ๆ กันนั้น เขามีเกณฑ์ดังนี้ ถ้าปีใดวันที่ ๑๓ เมษายน ซึ่งเป็นวันมหาสงกรานต์ ตรงกับวันอาทิตย์ ตัวสงกรานต์ชื่อทุงษ ตรงกับวันจันทร์ ชื่อ โคราค ตรงกับวันอังคารชื่อ รากษส ตรงกับวันพุธชื่อ มัณฑา ตรงกับวันพฤหัส ชื่อ กิริณี ตรงกับวันศุกร์ ชื่อ กิมิทา ตรงกับวันเสาร์ชื่อ มโหทร ถ้าวันมหาสงกรานต์ตรงกับวันอะไร ก็เป็นหน้าที่ของนางที่มีชื่อประจำวันนั้นจะต้องไปทำพิธี เช่นปี ๒๔๙๒ วันที่ ๑๓ เมษายน ตรงกับวันพุธ ก็เป็นหน้าที่ของนางมัณฑารเทวี ทัดดอกจำปา เครื่องประดับไพฑูรย์ ภักษาหารนมเนย อาวุธขวาเข็ม ซ้ายไม้เท้า มีลาเป็นพาหนะ

คนแต่ก่อนถือกันนักเรื่องตัวสงกรานต์ เช่น เมื่อจะถึงวันสงกรานต์ก็ถามกันว่า ปีนี้สงกรานต์กินอะไร ถืออะไร หรือมีอาการอย่างไร ผู้ตอบก็บอกไปตามที่ปรากฏในปฏิทิน ถ้าปีใดตัวสงกรานต์กินถั่วกินงา ก็ว่าปีนี้ข้าว

ปลาจะบริบูรณ์ ถ้าปีใดตัวสงกรานต์กินเลือดก็พากันสั่นหัวดิก ๆ ไป ปากก็บ่นว่า ปีนี้จะตีกันหัวร้างข้างแตก ถ้าปีใดถือปืน ก็ว่าปีนั้นฟ้าจะคนอง ถ้าหลับตา คนมักจะเป็นตาแดง ถือกันดังนี้เป็นมั่นเป็นเหมาะแทบทุกคน สุดแต่ถ้าถึงสงกรานต์แล้วเป็นโจษจรรย์ไปได้ตลอดทั้ง ๓ วัน เรื่องเกี่ยวกับสงกรานต์ที่ว่ามานี้ คนเก่า ๆ รู้กันดี แต่ก็รู้อย่างเล่าๆ กันต่อ ๆ มา และถือกันต่อ ๆ มา ที่นำมาพูดด้วยก็เพื่อให้รู้กันต่อ ๆ ไป ตามคดีของคนเก่า ๆ มีเล่ากันมา

ตรุษสงกรานต์ เราถือเป็นนักขัตฤกษ์ที่ขึ้นหน้าขึ้นตามาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ก่อนจะถึงวันตรุษสงกรานต์ก็จ้าละหวั่นกันแต่เรื่องเตรียมหาเครื่องแต่งตัวไว้แต่งประกวดประชันกัน ใครมีเครื่องประดับอะไรก็เอามาแต่งกันจนหมดสิ้นในวันนั้น

ล้วนแต่งตัวเต็มงามทรามสวาท
ใส่สีฉาดฟุ้งเฟื่องด้วยเครื่องหอม
สงกรานต์ที่ตรุษที่ไม่มีมอม
ประดับพร้อมแหวนเพชรเม็ดมุกดา
มีเท่าไรใส่เท่านั้นฉันผู้หญิง
ดูเพริศพริ้งเอกเหมือนเมขลา

นอกจากนี้ก็วุ่นวายในเรื่องของทำบุญ เสร็จจากการทำบุญก็แจกของให้บ้านโน้นบ้านนี้บ้าง บางพวกก็ประชุมรื่นเริงร้องรำกันไปตามถนัด เป็นวันว่า

ฤดูเดือนหน้าคิมหันต์
พวกมนุษย์สุดสุขสนุกครัน
ได้ดูกันพิศวงเมื่อสงกรานต์
ทั้งผู้ดีเข็ญใจใส่อังคาส

อภิวาทพุทธรูปในวิหาร
ล้วนแต่งตัวทั่วกันวันสงกรานต์
ดูสคราญเพริศพริ้งทั้งหญิงชาย

เรื่องตรุษสงกรานต์ตามที่กล่าวมานี้ มุ่งกล่าวตามที่มีมาในตำนานเท่าที่พอจะรู้ได้ ส่วนการสนุกสนานกันนั้น ย่อมแล้วแต่ความนิยมของแต่ละท้องถิ่น[๑]

(๑) ดูเรื่องพิธีกรรมและประเพณี ของ แปลก สนธิรักษ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔

วันมาฆบูชา

นับเป็นวันสำคัญทางพุทศาสนา ซึ่งตามปกติตกในวันเพ็ญเดือน ๓ ตามวิธีนับอย่างไทยเรา ถ้าปีใดมีอธิกมาส ในปีนั้นจะตกในเพ็ญเดือน ๔ ท่านโบราณาจารย์กำหนดความสำคัญของวันนี้ว่าเป็นวันจาตุรงคสันนิบาต คือ เป็นวันประชุมพิเศษประกอบด้วยองค์ ๔ ดังนี้

๑. พระภิกษุสงฆ์พระพุทธสาวก มีจำนวน ๑๒๕๐ องค์ นั้น เป็นพระอรหันต์ปฏิสัมภิทาญาณ

๒. พระสงฆ์พุทธสาวกทั้งหมดนั้นล้วนเป็นเอหิภิกขุ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโปรดประทานอุปสมบทด้วยพระองค์เอง

๓. พระสงฆ์พุทธสาวกทั้งหมดนั้น มาเองโดยมิได้นัดหมายกัน

๔. วันนั้นเป็นวันเพ็ญเดือนมาฆะ พระจันทร์เสวยมาฆฤกษ์

พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าเป็นโอกาสเหมาะ จึงแสดงโอวาทปาติโมกข์ คือทรงประกาศคำสอนในลัทธิใหม่ของพระองค์ ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของพุทธศาสนา ๓ ประการ คือ

๑. ไม่ทำบาปทุกชนิด

๒. ทำกุศลทุกอย่าง

๓. ทำจิตใจของตนให้ผ่องใส

ในวันนี้ พุทธศาสนิกชนต่างก็ไปทำบุญตักบาตรฟังเทศน์ตามวัดที่ใกล้บ้านตน ตอนเย็นมีการเวียนเทียน ซึ่งถือเป็นประเพณีเนื่องด้วยพุทธศาสนาโดยเฉพาะ และยังคงปฏิบัติกันอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้

วันวิศาขบูชา

นับเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนา ซึ่งตามปกติตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖ ถ้าปีใดมีอธิกมาส ในปีนั้นจะตกในวันเพ็ญเดือน ๗ วันนี้นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในพุทธศาสนา เพราะเป็นวัน

๑. ประสูติ

๒. ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

๓. ปรินิพพาน

ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งตรงกันอย่างน่าอัศจรรย์ ดังนั้นจึงถือว่าวันนี้เป็นวันสำคัญอย่างยิ่งยวดของพุทธศาสนา และในวันนี้ บรรดาพุทธศาสนิกชน ต่างก็พากันไปทำบุญตักบาตรฟังเทศน์ ตามวัดที่อยู่ใกล้บ้านของตน ตอนเย็นมีการเวียนเทียน ซึ่งถือเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนาอันเป็นประเพณีสืบมาจนปัจจุบันนี้

วันอาสาฬหบูชา

นับเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนา ซึ่งตรงกับวันเพ็ญเดือน ๘ ของทุกปี วันนี้ทางคณะสังฆมนตรีไทย ปรารภเห็นว่า วันอาสาฬหบูชา นับเป็นวันสำคัญเริ่มเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้นมา วันนี้มีความสำคัญ ดังนี้

๑. เป็นวันที่พระพุทธเจ้าเริ่มสอนประชาชนเป็นครั้งแรก

๒. เป็นวันที่พระอริยสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า เกิดขึ้นในโลก

๓. เป็นวันพระสังฆรัตนะเกิดขึ้นและรัตนะครบสามในวันนั้น แต่มีบางอาจารย์ว่าความสำคัญมี ๔ อย่าง คือ

๑. เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา

๒. เป็นวันที่พระพุทธเจ้าได้พุทธสาวก

๓. เป็นวันที่พระสงฆ์เกิดขึ้นในโลก

๔. เป็นวันที่รัตนะครบสามในโลก

ในวันนี้ พุทธศาสนิกชนต่างก็พากันไปตักบาตรทำบุญฟังเทศน์ ณ ที่ที่ใกล้บ้านของตน ตอนเย็นมีการเวียนเทียน ซึ่งถือเป็นประเพณีสืบมาจนกระทั่งบัดนี้

วันเข้าพรรษา–ออกพรรษา

เมื่อถึงฤดูฝน คนไทยชาวพุทธมีประเพณีอย่างหนึ่งเนื่องในต้นฤดูนี้ คือประเพณีทำบุญเข้าพรรษา คำว่าเข้าพรรษา แปลว่า พักฝน หมายความว่าหยุดพักในฤดูฝน เหตุที่ต้องพักนี้ก็เนื่องมาแต่ในครั้งพุทธกาล พระสงฆ์พุทธสาวกต่างก็จาริกไปสั่งสอนพุทธศานา ขณะที่เดินจาริกไปนั้น ก็ปรากฏว่าเหยียบย่ำข้าวในนาของชาวนา ทำให้เสียหายขึ้น ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงมีพุทธบัญญัติให้พระภิกษุอยู่จำพรรษากาละหนึ่งเป็นเวลา ๓ เดือน เริ่มแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ จนถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นวันออกพรรษา รวม ๓ เดือนหรือที่เรียกกันว่า "ไตรมาส" ในวันเข้าพรรษานี้ พุทธศาสนิกชนก็จะพากันไปตักบาตร ทำบุญ ณ วัดใกล้เคียงพร้อมทั้งฟังเทศน์ และบางคนก็ไปรักษาอุโบสถศีลที่วัดทุกวันพระจนครบ ๓ เดือน ซึ่งถือว่าได้กุศลแรงกล้า บางคนที่ชอบดื่มสุราจนติดเป็นนิสัย ครั้นเข้าพรรษาก็หยุดดื่มเป็นเวลา ๓ เดือนก็มี

ในระหว่างเข้าพรรษานี้ พระสงฆ์ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามพุทธบัญญัติทุกประการ และในระหว่างนี้ พุทธศาสนิกชนก็จะทำบุญทุกวันพระอย่างอุ่นหนาฝาคั่ง ซึ่งเป็นเครื่องจรรโลงพุทธศาสนาให้ยืนยงต่อไปอีกนานแสนนาน

ครั้นเข้าพรรษาครบ ๓ เดือนแล้ว ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ก็จะมีการทำบุญอีกเรียกว่า "ออกพรรษา" มีการตักบาตรเรียกว่า "ตักบาตรเทโว" ซึ่งยังคงปฏิบัติกันเป็นประเพณีสืบกันมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

ทอดกฐิน

คำว่า กฐิน แปลตามศัพท์ว่า กรอบไม้สำหรับขึงผ้าเย็บจีวรของภิกษุ กรอบไม้ชนิดนี้ไทยเราเรียกว่า "สะดึง" ฉะนั้นที่เรียกว่า ผ้ากฐิน ก็เพราะเมื่อจะเย็บต้องขึงผ้าให้ตึงด้วยไม้สะดึงนั้นแล้วจึงเย็บ ในครั้งกระโน้นเมื่อช่างเย็บไม่ชำนาญในการเย็บจีวรทั้งเครื่องจักรก็ไม่มีใช้อย่างเวลานี้ จึงต้องอาศัยไม้สะดึงช่วยขึงเป็นหลักก่อนแล้วจึงเย็บ เป็นอันได้ความว่า ผ้ากฐิน ก็คือผ้าที่สำเร็จขึ้นได้เพราะอาศัย กฐิน คือ สะดึง เมื่อสำเร็จเป็นผ้ากฐินแล้วก็นำไปทอดแก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแล้วตลอด ๓ เดือน เรียกว่า ทอดกฐิน คำว่า ทอด คือ วางไว้ ทอดกฐินก็คือนำผ้ากฐินไปวางไว้ต่อหน้าสงฆ์อย่างน้อย ๕ รูป โดยมิได้ตั้งใจถวายแก่รูปใดรูปหนึ่ง แล้วแต่พระท่านจะมอบหมายให้กันเอง

การทอดกฐินมีกำหนดระยะเวลา คือตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ไปจนถึงกลางเดือน ๑๒ เป็นหมดเขต จะทอดก่อนหลังจากนี้ไม่ได้

เหตุที่จะเกิดการทอดกฐินขึ้นนั้นมีเรื่องว่า ภิกษุชาวเมืองปาไถยรัฐ ๓๐ รูป จะมาเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ วัดเชตวัน แต่มาไม่ทัน จึงพักจำพรรษาเสียที่เมืองสาเกต พอออกพรรษาแล้วก็รีบมาเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เดินกรำฝนทนแดดมาตามทางที่มีเปือกตม ผ้าจีวรก็เปียกชุ่มไปด้วยน้ำฝน จนมาถึงวัดเชตวัน สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบถึงความลำบากของภิกษุเหล่านั้น จึงทรงพระพุทธานุญาตให้ภิกษุเหล่านั้นรับผ้ากฐินในระยะเวลาหลังออกพรรษาไปแล้วหนึ่งเดือน จึงได้เป็นประเพณีทำกันมาจนทุกวันนี้ ครั้นต่อ ๆ มาการรับกฐินเกิดความลำบากขึ้น เป็นต้นว่า ผ้าที่ถวายไม่พอแก่พระสงฆ์ สงฆ์ไม่รู้ว่าจะให้แก่ใคร เป็นเหตุให้สมเด็จพระผู้มีพระภาค

ทรงบัญญัติสิกขาบทเพิ่มเติมผ่อนผันหาความสะดวกในธรรมวินัย ประทานพระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุผู้จำพรรษาสิ้น ๓ เดือน มีจีวรเก่ากว่าเพื่อน และฉลาดในธรรมวินัยเป็นผู้รับกฐิน และให้ภิกษุที่จำพรรษาด้วยกันอนุโมทนา เป็นอันได้ชื่อว่าได้รับอานิสงส์ลดหย่อนผ่อนผันจากธรรมวินัยบางข้อ คือเข้าไปในละแวกบ้านโดยไม่ต้องอำลา เป็นต้น

ประเพณีทอดกฐินสมัยนี้ ถ้าเป็นพระอารามหลวง ก็เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานบ้าง พระราชทานให้พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการไปทอดบ้าง พระราชทานกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ บ้าง เรียกว่ากฐินหลวง ถ้าเป็นวัดราษฎร์ ชาวบ้านก็จัดการทอดเอง บางทีก็รวมกันออกทรัพย์คนละเล็กละน้อยจัดเป็นกฐินสามัคคีขึ้น ถ้าจะทอดวัดใด ก็ไปปิดฉลากบอกที่วัดนั้นเรียกว่า จองกฐิน โดยมากปิดบอกไว้ตั้งแต่ยังไม่ออกพรรษา เพื่อให้รู้กันทั่ว ๆ ไป พอออกพรรษาแล้วกำหนดวันให้พระสงฆ์ทราบ แล้วเตรียมผ้ากฐินและสิ่งของอันได้แก่ของที่จำเป็นแก่พระ จัดตามสติกำลังของตน เมื่อถึงวันทอดก็ช่วนกันขนไปยังพระอุโบสถ พิธีทอดกฐินมักทำกันครึกครื้น มีแห่แหนสนุกสนานกว่ากุศลวิธีอย่างอื่น เมื่อพร้อมกันที่วัดแล้ว ก็ทำสัญญาเป็นต้นว่า ตีระฆังให้พระสงฆ์ประชุมกัน เมื่อพระสงฆ์ประชุมพร้อมกัน ผู้เป็นเจ้าของกฐินก็อุ้มผ้ากฐินนั่งหรือยืนหันหน้าไปทางพระประธาน ตั้งนโม ๓ หน แล้วหันหน้ามาทางพระสงฆ์ กล่าวคำถวายผ้ากฐิน ๓ ครั้ง คำถวายนั้นมี ๒ แบบ คือธรรมยุตแบบหนึ่ง มหานิกายแบบหนึ่ง

ถวายอย่างธรรมยุตว่า อิมํ ภนฺเต สปริวารํ กฐินทุสฺสํ สงฺฆสฺส โอโณชยาม สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมํ สปริวารํ ปฏิคฺคณฺหาตุ ปฏิคฺคเหตฺวา จ อิมินา ทุสฺเสน กฐินํ อตฺถรตุ อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย.

ความว่า "ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายผ้ากฐินกับทั้งบริวารเหล่านี้แก่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับผ้ากฐินกับทั้งบริวารเหล่านี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย รับแล้วจงกรานกฐินด้วยผ้านี้ เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ"

ถวายอย่างมหานิกายว่า อิมํ สปริวารํ กฐินจีวรทุสฺสํ สงฺฆสฺส โอโณชยาม (ว่า ๓ หน)

ความว่า "ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้ากฐินจีวร กับทั้งบริวารนี้แก่พระสงฆ์" พอจบคำอธิบาย พระสงฆ์ก็รับ สาธุพร้อมกัน แล้วประเคนไตรกฐินแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งอยู่ตรงหน้าหรือจะวางไว้เฉย ๆ ก็ได้ แล้วถวายเครื่องบริวารตามเวลาอันสมควร ต่อแต่นั้นพระสงฆ์ท่านก็จัดการมอบผ้ากฐินแก่ภิกษุผู้สมควรได้รับ เป็นอันหมดหน้าที่ของเจ้าของกฐิน เมื่อฟังอนุโมทนาเสร็จแล้ว ก็กลับได้ ต่อไปเป็นหน้าที่ของพระท่านจะได้ทำพิธีกรานกฐินต่อไป

พิธีกรานกฐินนั้น คือ พระภิกษุผู้รับกฐิน นำผ้ากฐินไปทำไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่ง เมื่อทำเสร็จจนถึงย้อมและผึ่งแห้งแล้ว พระสงฆ์ลงประชุมในพระอุโบสถ แล้วท่านผู้รับกฐินกระทำปัจจุทธรณ์ คือการถอนผ้าเก่า อธิษฐานผ้ากฐินใหม่เพื่อให้เป็นไตรจีวรต่อไป ครั้นแล้วพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งจะเป็นท่านผู้ครองกฐินหรือผู้อื่นก็ได้ ขึ้นบนธรรมาสน์จะแสดงธรรมเทศนา ธรรมเทศนาที่แสดงในครั้งนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับกฐิน

เมื่อเทศน์จบ ท่านผู้เทศน์ลงจากธรรมาสน์นั่งเป็นปกติแล้ว ท่านผู้รับกฐินกราบพระ นั่งคุกเข่าตั้งนโม ๓ หน แล้วเปล่งวาจากรานกฐินตามที่ผ้ากฐินนั้นทำเป็นจีวรผืนใด ถ้าเป็นสังฆาฏิ (ผ้าพาด) ให้ว่า อิมาย สงฺฆาฏิยา กฐินํ อตฺถรามิ ๓ หน ถ้าเป็นอุตราสงค์ (ผ้าห่ม) ให้ว่า อิมินา อุตฺตราสงฺเคน

กฐินํ อตฺถรามิ ๓ หน ถ้าเป็นอันตราวาสก (ผ้านุ่ง) ให้ว่า อิมินา อนฺตรวาสเกน กฐินํ อตฺถรามิ ๓ หน จบแล้วให้สงฆ์ทั้งปวงนั่งคุกเข่าขึ้นพร้อมกันกราบ ๓ หน แล้วตั้งนะโมพร้อมกับท่านผู้ครองกฐินด้วย เมื่อตั้งนโม ๓ หน ท่านผู้รับกฐินหันหน้ามาหาสงฆ์ประกาศกราลกฐินดังนี้ อตฺถตํ อาวุโส สงฺฆสฺส กฐินํ ธมฺมิโก กฐินตฺถาโร อนุโมทถ ๓ หน นี้สำหรับท่านผู้ครองกฐินมีพรรษายุกาลกว่าภิกษุอื่นทั้งหมด ถ้าภิกษุอื่นมีพรรษายุกาลมากกว่าท่านผู้ครองกฐินมีอยู่ในที่นั้นตั้งแต่รูปหนึ่งขึ้นไป ให้เปลี่ยนคำว่า อาวุโส เป็น ภนฺเต แล้วให้ภิกษุทั้งปวงออกวาจาอนุโมทนาทีละรูปตามลำดับพรรษาดังนี้

อตฺถตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กฐินํ ธมฺมิโก กฐินตฺถาโร อนุโมทามิ ๓ หน นี้สำหรับผู้อ่อนพรรษากว่าท่านผู้ครองกฐินกล่าว ถ้ามีภิกษุแก่พรรษากว่าท่านผู้ครองกฐินกล่าว ถ้ามีภิกษุที่แก่พรรษากว่าท่านผู้ครองกฐินกี่รูปก็ดี ให้ท่านผู้แก่เหล่านี้เปลี่ยนคำว่า ภนฺเต เป็นอาวุโส

เมื่อออกวาจาทั่วถึงกันแล้ว ให้ว่า พร้อมกันอีก คราวหนึ่ง ๓ หน เหมือนดังว่าเรียงตัวเช่นนั้น เปลี่ยนแต่ อนุโมทามิ เป็น อนุโมทาม ตามลักษณะที่เป็นพหุพจน์

เมื่อเสร็จการอนุโมทนากฐินดังนี้แล้ว ให้กราบพระ ๓ หนพร้อมกันแล้วนั่งเป็นปกติ เริ่มสวดปาฐะและคาถาต่อไปจนจบ เป็นเสร็จการ

กฐิน เป็นพระพุทธบัญญัติสำหรับพระสงฆ์ ส่วนหน้าที่ของทายกก็เพียงหาผ้าพอทำเป็นไตรจีวรได้ จะเป็นสังฆาฏิหรือจีวรหรือสบงก็ตาม ถวายต่อที่ประชุมสงฆ์มิได้ตั้งใจให้บุคคล และสงฆ์ก็ต้องมีอย่างน้อย ๕ รูป เพราะเป็นผู้รับกฐินเสียรูปหนึ่ง เหลือ ๔ รูปจะได้ครบเป็นองค์สงฆ์ มากกว่า ๕ รูปขึ้นไปใช้ได้ น้อยกว่า ๕ รูปใช้ไม่ได้

จุลกฐิน

วิธีทอดกฐินมีอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า จุลกฐิน ถือกันมาแต่โบราณว่าใครทอดจุลกฐินนี้มีอานิสงส์มาก คือต้องเก็บฝ้ายมาปั่นเป็นด้าย แล้วทอให้สำเร็จเป็นผืนผ้าในวันเดียว ทำอย่างนี้มีพิธีรีตองมาก ต้องช่วยกันหลายคน พวกปั่นฝ้ายก็ปั่นไป พวกทอก็ทอไป ทำจนสำเร็จเป็นผ้ากฐินแล้วนำไปทอดในวันเดียวกัน เห็นจะเป็นเพราะเหตุนี้เองจึงเรียกว่าจุลกฐิน คือเป็นผ้าที่สำเร็จขึ้นด้วยสิ่งเล็ก ๆ เช่นเก็บฝ้ายมาปั่นคือกรอสางทำเป็นเส้นด้าย แล้วทอเป็นผ้า ตัดเย็บ ย้อมในวันเดียว

วิธีทอดจุลกฐินนี้ มีปรากฏในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าว่า "บางทีเป็นของหลวงทำในวันกลางเดือน ๑๒ แล้วนำผ้าจุลกฐินไปทอด" มูลเหตุของการทอดจุลกฐินคงเกิดแต่จะทอดในวันที่สุดเช่นนี้ จึงต้องรีบขวนขวายทำให้ทัน และในสมัยนั้นคงจะหาผ้าที่ทำสำเร็จได้ยาก ถ้าเป็นสมัยนี้ก็พอจะหาซื้อผ้าไปทอดได้ไม่ต้องทอใหม่ แต่ก็มีผู้ศรัทธายังทำจุลกฐินอยู่เหมือนกัน

อานิสงส์กฐิน ท่านว่ามีทั้งแก่ผู้ทอดและผู้รับกฐิน อานิสงส์ของผู้ทอดกฐินไม่มีกล่าวไว้ในวินัยโดยตรง แต่ก็มีอานิสงส์ยิ่งกว่าการทำบุญอื่น ๆ หาโอกาสทำได้ยาก ไม่เหมือนการทำบุญอย่างอื่น ซึ่งนึกจะทำเวลาใดก็ได้ การทอดกฐินต้องทำให้ถูกต้องกับเวลาที่กำหนดไว้ หากพลาดไปก็หมดโอกาส และยังมีทางที่จะทำให้พิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีกก็ได้ เพื่อให้จิตใจปีติ ยินดีในการกุศลที่ได้ทำมากขึ้น ซึ่งได้แก่การทำจุลกฐินดังกล่าวมาแล้ว ส่วนอานิสงส์ของผู้รับนั้นมีหลักฐานแน่นอนอยู่ในวินัย ๕ ประการ คือ

๑. เข้าบ้านได้โดยไม่ต้องบอกลาพระภิกษุด้วยกัน

๒. เดินทางโดยไม่ต้องเอาไตรจีวรไปด้วย

๓. ฉันอาหารล้อมวงได้

๔. เก็บจีวรที่ไม่ต้องการใช้ได้

๕. ลาภที่เกิดขึ้นเป็นของภิกษุผู้จำพรรษาในวัดนั้น

อนึ่ง การทอดกฐินยังมีประเพณีอีกอย่างหนึ่ง คือมักใช้ธงรูปจรเข้ปักไว้ที่หน้าวัด เพื่อแสดงให้รู้ว่าที่วัดจะมีการทอดกฐิน ผู้ที่ผ่านไปมาจะได้อนุโมทนาพลอยได้บุญกุศลไปด้วย การใช้ธงรูปจรเข้ยังไม่พบหลักฐาน เป็นแต่ได้รับคำบอกเล่าจากผู้หลักผู้ใหญ่เล่าให้ฟังเป็นสองอย่าง อย่างที่หนึ่งว่า เนื่องจากถือว่าดาวจระเข้เป็นดาวสำคัญ การเคลื่อนขบวนทัพสมัยโบราณต้องรอดูเวลาดาวจระเข้ขึ้นซึ่งเป็นเวลาจวนสว่าง แล้วการทอดกฐินเป็นพิธีทำบุญที่ถือกันว่ามีอานิสงส์ไพศาล เพราะทำในเวลาจำกัด มีความสำคัญเท่ากับการเคลื่อนขบวนทัพ ในชั้นเดิมผู้จะไปทอดกฐินต้องเตรียมเครื่องบริขารและผ้าองค์กฐินไว้แล้วอย่างพร้อมเพรียงแล้วแห่ไปวัดในเวลาดาวจระเข้ขึ้น ไปแจ้งเอาที่วัด นาน ๆ มาก็เลยถือกันว่า ดาวจระเข้เป็นดาวบอกเวลาเคลื่อนองค์กฐิน ต่อมาเห็นจะมีผู้คิดทำธงติดไว้เนื่องในงานทอดกฐินโดยเฉพาะ แต่มีธงหลายชนิด เมื่อติดไว้แล้วไม่รู้ว่ามีงานอะไร จึงคิดทำธงจระเข้ขึ้น โดยที่เคยถือกันว่าดาวจระเข้เป็นดาวบอกเวลาเคลื่อนกฐิน อย่างที่สองมีเรื่องเล่าว่า มีอุบาสกคนหนึ่งนำองค์กฐินแห่ไปทางเรือ มีจระเข้ตัวหนึ่งอยากได้บุญในการทอดกฐิน จึงว่ายตามเรือของอุบาสกนั้นไปด้วย แต่ไปได้พักหนึ่ง ก็หมดกำลัง จึงบอกแก่อุบาสกนั้นว่า ตนตามไปด้วยไม่ได้แล้ว เพราะเหนื่อยอ่อนเต็มทีขอให้อุบาสกจ้างช่างเขียนภาพของตนที่ธง แล้วยกขึ้นไว้ในวัดที่ไปทอดกฐินด้วย อุบาสกรับคำของจระเข้แล้วก็ทำตามที่จระเข้สั่งทั้ง แต่นั้นมา ธงรูปจระเข้จึงปรากฏตามวัดต่าง ๆ ในเวลาที่มีการทอดกฐินนี้เป็นคำบอกเล่าให้ฟังกันต่อ ๆ มา รู้ไว้บ้างก็ดีเหมือนกัน [๑]

---

(๑) ดูพิธีกรรมและลัทธิประเพณี ของ แปลก สนธิรักษ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔

ทอดผ้าป่า

คำว่า ผ้าป่า หมายถึงผ้าที่ไม่มีเจ้าของหวนแหน ทิ้งอยู่ตามป่าบ้าง ตามป่าช้าบ้าง ตามถนนหนทางและห้อยอยู่ตามกิ่งไม้บ้าง ประเพณีการทอดผ้าป่ามีมาแต่ครั้งพุทธกาล คือในขณะที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังมิได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับผ้าจีวรจากชาวบ้าน ทรงอนุญาตให้เที่ยวแสวงหาผ้าบังสุกุล คือผ้าที่เปื้อนฝุ่น หรือผ้าที่เขาห่อซากศพทิ้งไว้ตามป่าช้า เอามาซักฟอกทำเป็นสังฆาฏิ จีวร และสบงนุ่งห่ม ชาวบ้านที่นับถือพระได้ทราบดังนั้น ปรารถนาจะบำเพ็ญกุศลให้ต้องตามที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาต จึงได้จัดผ้าที่สมควรแก่พระไปทอดทิ้งไว้ตามที่ต่างๆ น่าจะเป็นด้วยเหตุนี้จึงได้เรียกว่า ผ้าป่า

แต่ก่อนการทอดผ้าป่าไม่ได้นิยมกาล แล้วแต่ใครมีศรัทธาเมื่อไรก็ทำเมื่อนั้น แต่สมัยนี้มักนิยมทำกันเมื่อออกพรรษาแล้ว ถึงผ้าป่าหลวงก็เคยปรากฏว่ามีในระหว่างเดือน ๑๒ ในแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ทรงทำที่วัดประทุมติด ๆ กันไปหลายปี โดยเสด็จพระราชดำเนินทางเรือ เช่นเดียวกับพระราชทานกฐิน วิธีนั้นปรากฏในพระราชพิธี ๑๒ เดือนว่า "ตอนบ่ายพระสงฆ์สวดมนต์ในพระอุโบสถ มีเรือกระจาดผ้าป่าจอดเรียงรายอยู่ในน่านน้ำหน้าพระอุโบสถ มีเรือกระจาดผ้าป่าจอดเรียงรายอยู่ในน่านน้ำหน้าพระอุโบสถ มีเครื่องประโคมพิณพาทย์และการเล่นต่าง ๆ เล่นในเรือเวลาสวดมนต์จบ ประทับแรมในเรือพระที่นั่งเก๋งริมสระนั้นคืนหนึ่ง รุ่งเช้าพระสงฆ์บิณฑบาตรเรือในสระเวลาเพลรับพระราชทานฉันแล้ว จึงเสด็จพระราชดำเนินกลับ

ในรัชกาลที่ ๕ ปรากฏว่าทรงทำที่วัดสระปทุมเหมือนกัน ทรงขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการแต่งเรือผ้าป่า ตามแต่จะแต่งกันอย่างไรบ้างก็ทำเป็นรูปยักษ์รูปสัตว์ต่าง ๆ บ้างก็ทำเป็นกระจาดซ้อนกันสามชั้นถึงห้า

ชั้น ประกวดประขันกันตามความคิด แล้วมีเรือการเล่นต่าง ๆ เช่น ละคร มอญรำ เป็นต้น ชักผ้าป่าผ่านพระที่นั่งเป็นกระบวนแห่ มีเรือราษฎรช่วยแห่ผ้าป่าหลายร้อยลำ ชักผ้าป่าตั้งแต่กลางวันจนถึงค่ำ แล้วจอดเรือผ้าป่าเรียงรายอยู่ตามสระตอนหน้าวัด วางเรือการเล่นเป็นระยะไปรอบสระ ประทับแรมคืนหนึ่ง จนสว่างจึงทอดผ้าป่า แล้วสวดมนต์เลี้ยงพระเช่นเดียวกับแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ อนึ่งในรัชกาลที ๕ นั้นปรากฏว่า ทรงนิยมในการทอดผ้าป่าไม่ว่าจะเสด็จไปหัวเมืองใด ๆ ต้องทำที่วัดใดวัดหนึ่งในหัวเมืองนั้นเสมอ เช่นเสด็จไปประทับบางปะอิน ก็ทรงทอดผ้าป่าที่วัดชุมพลนิกายาราม และวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ถ้าเสด็จเมืองลพบุรี ก็ทอดผ้าป่าที่วัดมณีชลขันธ์ เป็นราชประเพณีสืบมาดังนี้"

ผ้าป่าหางกฐิน

ส่วนประเพณีการทอดผ้าป่าของชาวบ้าน ทำกันหลายอย่าง อย่างที่เรียกว่า ผ้าป่าหางกฐิน คือทอดกฐินแล้วเลยทอดผ้าป่าก็มี ที่ทำกันพอประมาณ คือเอาเครื่องไทยทานบรรจุกระถาง กระบุง กระจาด แล้วปักกิ่งไม้เอาผ้าห้อยอุทิศตั้งไว้ตามถนนหนทางที่พระเที่ยวบิณฑบาต หรือนำไปตั้งไว้ตามอารามก็มี ที่ทำกันอย่างขนานใหญ่ คือป่าวร้องและแจกฎีกาให้ทายกไปคนละองค์สององค์ หรือองค์ละคนสองคนเป็นต้น แล้วไปรวมทอดเป็นการครึกครื้น แห่แหนกันอย่างสนุกสนาน และประกวดประขันกันก็มี ทางบ้านนอกโดยมากทำผ้าป่าบรรทุกเรือแห่ไปทางน้ำ เรียกว่า ผ้าป่าโยง แล้วเอาไปทอดตามวัดวาอารามต่าง ๆ แล้วแต่พอใจก็มี

ข้อสำคัญในการทอดผ้าป่ามีอยู่ว่า ให้อุทิศเป็นผ้าป่าจริง ๆ อย่าถวาย

แก่ใคร ๆ เป็นแต่ตั้งใจและออกวาจาอุทิศผ้าและเครื่องไทยทานเหล่านี้ แก่ภิกษุผู้ต้องการผ้าบังสุกุลเท่านั้น จึงได้ชื่อว่าถวายผ้าป่า คำถวายผ้าป่าว่าดังนี้

เอตานิ มยํ ภนฺเต จีวรานิ สงฺฆสฺส โอโณชยาม สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ เอตานิ จีวรานิ ปฏิคฺคณฺหาตุ อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย.

ความว่า "ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายจีวรทั้งหลายเหล่านี้แก่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับจีวรทั้งหลายเหล่านี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายสิ้นกาลนาน เทอญ" (๑)

(๑) ดู พิธีกรรมและลัทธิประเพณี ของ แปลก สนธิรักษ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔

การทำบุญตักบาตร

ตักบาตร คือเอาข้าวและกับไปใส่บาตรพระ เณร เป็นประจำวัน หรือเฉพาะวันเกิดของตน หรือวัน ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ บางทีก็ใส่เฉพาะวันสำคัญๆ เช่น วันเข้าพรรษา ออกพรรษา วันมาฆะ วิศาขะ และวันขึ้นปีใหม่เป็นต้น เมื่อจะใส่เป็นธรรมเนียมว่าจะต้องยกของขึ้นจบเสียก่อน แล้วกล่าวคำในใจว่า สุทินฺนํ วตเม ทานํ อาสวกฺขยาวหํ โหตุ แปลว่า ข้าพเจ้าถวายทานดีแล้ว ขอจงหมดสิ้นอาสวะกิเลสเถิด เมื่อใส่บาตรเสร็จแล้วก็กรวดน้ำ การกรวดน้ำจะได้นำมาพูดอีกตอนหนึ่งต่างหาก

การตักบาตรนี้มีมูลเหตุมาว่า เมื่อพระพุทธองค์ผนวชใหม่ ๆ ยังไม่ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เสด็จประทับที่สวนมะม่วงตำบลอนุปิยะแคว้นมคธ ชั่วเวลา ๗ วัน พระองค์เสด็จบิณฑบาตรผ่านกรุงราชคฤห์ อันเป็นราชธานีของพระเจ้าพิมพิสาร ชาวเมืองเห็นพระมาบิณฑบาตรเป็นครั้งแรก ก็ชวนกันเอาอาหารมาใส่บาตรเป็นอันมาก ตั้งแต่นั้นมาการตักบาตรถวายพระสงฆ์จึงถือเป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้ อีกเรื่องหนึ่งเมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้ใหม่ ๆ ประทับอยู่ที่ควงไม้เกต มีพ่อค้าสองนาย คือนายปุสสะกับนายภัลลิกะ นำข้าวสัตตุผง สัตตุก้อน ซึ่งเป็นเสบียงสำหรับเดินทางเข้าไปถวาย พระองค์ทรงรับไว้ด้วยบาตร นี้ก็เป็นมูลเหตุของการตักบาตรด้วย[๑]

สังฆทาน

สังฆทาน คือทานที่ถวายแก่สงฆ์มิได้เจาะจงแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง วิธีทำนั้นคือ เตรียมอาหารและของอื่น ๆ สำหรับถวายไว้ตามสมควรแล้วเข้า

(๑) ดูเรื่องพิธีกรรมและลัทธิประเพณี ของ แปลก สนธิรักษ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔

ไปหาเจ้าอาวาส หรือผู้มีหน้าที่นิมนต์พระในวัด ขอให้นิมนต์พระสงฆ์เพื่อจะถวายสังฆทาน สุดแต่จะนิมนต์ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไปโดยไม่เจาะจง ถ้าเจาะจงไม่เป็นสังฆทาน ข้อสำคัญต้องตั้งใจถวายเป็นสงฆ์จริง ๆ อย่าเห็นแก่หน้าบุคคล ถ้าผู้รับเป็นพระมหาเถระที่ทรงคุณธรรม ผู้ให้ไปเกิดโสมนัสเลื่อมใสว่าได้ถวายผู้ที่ทรงคุณ ก็เสียพิธีสังฆทาน หรือถ้าผู้รับเป็นผู้หาคุณธรรมมิได้ เป็นอลัชชีไม่มียางอายซึ่งเรารู้กันทั่วไปแล้ว ผู้ให้เกิดโทมนัสเสียใจว่าได้ให้แก่ผู้ทุศีลก็เสียพิธีสังฆทาน ด้วยเหตุนี้พิธีถวายสังฆทานจึงเป็นการยากที่จะทำใจให้แน่วแน่ได้ แต่ถ้าทำได้ถือว่ามีอานิสงส์แรงกว่าการถวายทานโดยเจาะจง สังฆทานนี้มีแบบแผนมาแต่ครั้งพุทธกาล สมเด็จ พระสัมมา สัมพุทธเจ้า ตรัสแก่พระอานนท์ มีอยู่ตอนหนึ่งว่า "การถวายสังฆทานคือร้องขอต่อสงฆ์ให้ส่งใครไปแล้วถวายแก่ผู้นั้น" ผู้รับจะเป็นบุคคลชนิดไรก็ตามเมื่อสงฆ์จัดไปให้ ผู้ถวายต้องตั้งใจต่อพระอริยสงฆ์ คืออุทิศถวายเป็นสงฆ์จริง ๆ แล้วกล่าวคำถวายสังฆทานนั้น ถ้าถวายคนเดียว ก็ว่าคนเดียว ถ้าถวายหลายคนก็ให้คนหนึ่งเป็นผู้ว่านำ โดยตั้งนโมพร้อมกัน ๓ หน แล้วผู้นำก็กล่าวคำถวายว่าดังนี้ :—

อิมานิ มยํ ภนฺเต ภตฺตานิ สปริวารานิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส โอโณชยาม สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมานิ ภตฺตานิ สปริวารานิ ปฏิคฺคณฺหาตุ อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย.

ความว่า "ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอถวายภัตตารกับของใช้เหล่านี้แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับภัตตาหารกับของใช้ เหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายสิ้นกาลนานเทอญ"

พอจบคำ เทอญ พระก็รับว่า สาธุ แปลว่า ดีแล้ว ต่อนั้นพระก็

อนุโมทนาด้วยบทยถาและสัพพี ตอนพระว่ายถา ผู้ถวายก็เริ่มกรวดน้ำ กรวด อยู่เพียงยถาจบ ต่อนั้นประณมมือรับพรไปจนจบ เป็นเสร็จพิธีสังฆทาน(๑)

ทำบุญวันเกิด

ทำบุญวันเกิด คือทำในเมื่ออายุครบรอบปี ทางสุริยคติหรือจันทรคติ พูดง่าย ๆ ก็ว่า ทำบุญตรงกับวันที่ หรือข้างขึ้นข้างแรมที่ตนเกิดในเดือนนี้ บางคนเขาก็ถือเอาวันเกิดที่ตนเกิดเป็นวันทำบุญทุก ๆ ครั้งที่ถึงวันเช่นนั้น เช่น คนเกิดวันพฤหัสบดี เมื่อถึงวันพฤหัสบดีทุก ๆ สัปดาห์ก็ทำบุญให้ตัว เช่น ตักบาตร เรียกว่า "ตักบาตรวันตัว" หรือบางคนเมื่อถึงวันนั้น ก็รักษาอุโบสถ ศีลเหมือนวันพระอีกวันหนึ่งตลอดไป แต่ประเพณีทุกวันนี้ โดยมากทำบุญ วันเกิด เมื่ออายุครบบรรจบรอบปีทางสุริยคติ คือ วันที่เกิดตามวิธีโหราศาสตร์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ทรงทำมา

อันประเพณีที่จะทำบุญวันเกิดขึ้นนี้ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระ-จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงทำเป็นตัวอย่างตั้งแต่ยังทรงผนวช ไม่ใช่ทำอย่างจีน หรืออย่างฝรั่ง ทำขึ้นด้วยทรงพระราชดำริเห็นว่า การมีอายุยืนมาถึงบรรจบ รอบปีครั้งหนึ่ง ๆ ไม่ตายไปเสียก่อน เป็นลาภอันประเสริฐควรยินดี เมื่อรู้สึก ยินดี ก็ควรจะบำเพ็ญกุศลที่เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ให้สมกับที่มีน้ำใจ ยินดีและไม่ประมาท เพราะไม่สามารถจะรู้ได้ว่า จะอยู่ไปบรรจบครบรอบปี เช่นนี้อีกหรือไม่ ถึงวันเกิดปีหนึ่งเป็นเครื่องเตือนใจครั้งหนึ่ง ให้รู้สึกว่าอายุ ล่วงไปใกล้ต่อความตายอีกก้าวหนึ่ง ขั้นหนึ่ง เมื่อรู้สึกเช่นนั้นก็จะได้บรรเทา ความมัวเมาประมาทในชีวิตเสียได้ นี่เป็นพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จ พระจอมเกล้าฯ ซึ่งเป็นเหตุให้มีการทำบุญวันเกิดขึ้น เรียกว่า เฉลิมพระชนม-

---

(๑) ดูเรื่อง พิธีกรรมและลัทธิประเพณี ของ แปลก สนธิรักษ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔

พรรษา การที่ทรงทำในครั้งนั้นปรากฏว่า มีการสวดมนต์เลี้ยงพระ ๑๐ รูป เป็นการน้อย ๆ เงียบ ๆ ครั้นต่อมาก็มีเจ้านายขุนนางทำบุญวันเกิดกันชุกชุมขึ้น การทำบุญกับพระน้อยลง เป็นแต่ประชุมคนแสดงเกียรติยศให้ปรากฏว่ามีผู้นับถือมาก ตั้งโรงครัวเลี้ยงกันไปวันยังค่ำ ๆ การมหรสพก็มีละครเป็นพื้น และนำของขวัญไปให้กัน มีการเลี้ยงดูกันอย่างสนุกสนาน ให้ศีลให้พรกัน ถ้าเป็นวันเกิดเจ้านายขุนนางชั้นผู้ใหญ่ พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพระราชทานพระราชหัตถเลขา ให้พรด้วย พระราชทานของขวัญด้วย สมัยนั้นการทำบุญวันเกิดถือเป็นเกียรติยิ่งใหญ่ ตั้งแต่เริ่มงานจนงานแล้ว และถือว่าถ้าไม่ช่วยงานวันเกิดกันแล้วเป็นไม่ดูผีกันทีเดียว

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ เมื่อทรงผนวชเป็นสามเณรก็ทรงทำบุญวันเกิด ตามอย่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ วิธีทำก็มีสวดมนต์เลี้ยงพระและแจกสลากสิ่งของต่าง ๆ แก่พระสงฆ์ ทรงทำตลอดมาจนกระทั่งเสวยราชย์และทำเป็นการใหญ่ เช่น หล่อพระพุทธรูปเท่าอายุ เรียกว่า "หล่อพระชนมพรรษา" ทั้งมีการตกแต่งตามชาลาพระบรมมหาราชวัง ให้เป็นการครึกครื้นสนุกสนานตามริมน้ำและตามถนน ก็สว่างไสวไปด้วยแสงประทีปโคมชวาลา จึงได้เกิดมีการแต่งซุ้มไฟประกวดประขันกันขึ้น และมีเหรียญพระราชทานแก่ผู้แต่งซุ้มไฟเป็นรางวัลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ อนึ่ง ในวันนั้นได้มีผู้ไปลงนามถวายพระพร พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการอ่านคำถวายพรอันเป็นเครื่องหมายแสดงความจงรักภักดี จึงถือเป็นประเพณีเนื่องด้วยทำบุญวันเกิดมาจนบัดนี้

สมัยนี้การทำบุญวันเกิดเกี่ยวกับพิธีสงฆ์ ก็มีสวดมนต์เลี้ยงพระหรือตักบาตรเป็นพื้น นอกจากนั้นก็มีการเลี้ยงดูกันในหมู่ญาติมิตรสหาย และมีการ

ส่งบัตรอวยพรให้ของขวัญกัน การทำดังนี้ถือว่าเป็นทางเจริญให้ เกิดสุขสวัสดีแก่ผู้ทำ (๑)

ทำบุญอายุ

ทำบุญอายุมักนิยมทำกันในเมื่ออายุ ๒๕ ปี ซึ่งเรียกว่าเบญจเพส คำว่า เบญจเพส ก็แปลว่า ๒๕ นั่นเอง เขาถือกันว่าตอนนี้เป็นตอนสำคัญ เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่จะย่างขึ้นสู่ภาวะผู้ใหญ่ตั้งตนให้เป็นหลักเป็นฐาน ถ้าดีก็ดีกันในตอนนี้ ถ้าเอาดีกันไม่ได้ในตอนนี้ก็เสียคน ด้วยเหตุนี้จึงมีการทำบุญกันในเมื่ออายุ ๒๕ เพื่อส่งให้เจริญงอกงามต่อไป ต่อจากนั้นก็ทำในเมื่ออายุ ๕๐ หรือ ๖๐ อีกครั้งหนึ่ง เพราะถือกันว่าตอนนี้อายุย่างเข้ากึ่งหนึ่งแล้ว และเจริญมาถึงที่สุดแล้ว ต่อนั้นไปร่างกายก็จะมีแต่ทรุดโทรมลงทุกวัน การทำบุญในเมื่ออายุถึงปูนนี้จึงเป็นการทำโดยไม่ประมาท เพราะร่างกายเสื่อมลงไป ๆ จะสิ้นเมื่อใดก็ไม่รู้ จึงควรทำบุญไว้ เพื่อเป็นประกันในเมื่อจวนจะหมดลม จะได้นึกว่าได้ทำดีไว้มากแล้ว ถึงตายก็ตายอย่างสบาย เขาถือกันมาอย่างนี้

อนึ่ง การทำบุญอายุนี้ บางทีก็ทำกันในเมื่อมีอายุครบ ๒ รอบ ๓ รอบ ๔ รอบ ไปจนถึง ๕–๖ รอบ รอบหนึ่งมี ๑๒ ปี ถ้าบรรจบปีเกิดในรอบไหนก็ทำในรอบนั้น บางทีก็ทำบุญในเมื่อมีอายุเท่ากับอายุครั้งสุดท้ายของผู้ที่เคารพนับถือ เพราะเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงผู้นั้นและเตือนใจไม่ให้ประมาทด้วย วิธีทำเช่นเดียวกับทำบุญวันเกิด (๒)

---

(๑) ดูเรื่อง พิธีกรรมและลัทธิประเพณี ของ แปลก สนธิรักษ์

(๒) ดูเรื่อง พิธีกรรมและลัทธิประเพณี ของ แปลก สนธิรักษ์

ทำบุญบ้าน

ทำบุญบ้าน การทำบุญบ้านเขามักทำกันเมื่อปลูกบ้านใหม่ ขึ้นบ้านใหม่ หรือบ้านที่จวนพินาศด้วยอัคคีภัย โจรภัย หรือภัยอื่น ๆ แต่มั่นคงอยู่ได้ไม่เป็นไร หรือบ้านที่ตั้งมานานแล้ว ดังนี้ ทำบุญเพื่อประสงค์ให้เกิดสวัสดิมงคล ให้สิ่งร้ายออกไป ให้มีความสุขความเจริญแก่บ้าน วิธีทำก็มีการสวดมนต์เลี้ยงพระและด้ายสายสิญจน์วงรอบบ้าน เพื่อให้มงคลที่เกิดจากพระสวดแล่นไปโดยรอบ และมีหม้อน้ำมนต์ เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์จบก็ให้ท่านประพรมให้ทั่วบริเวณบ้าน ดังนี้เป็นพิธีมาแต่ครั้งพุทธกาล ถือว่าไล่อุบาทว์จัญไรให้หมดไป ให้มีแต่ความเจริญ. (๑)

(๑) ดูเรื่อง พิธีกรรมและลัทธิประเพณี ของ แปลก สนธิรักษ์

การอุปสมบท

ชายไทยที่มีอายุ ๒๐ บริบูรณ์ขึ้นไป ควรอุปสมบทในพระพุทธศาสนา

คุณสมบัติของผู้ที่จะบวช

ก. ในด้านวินัย

๑. ต้องมีอายุ ๒๐ ปีขึ้นไป

๒. ไม่เป็นอภัพบุคคล คือ คนที่ไม่ควรบวช เช่น

ก. มีเพศบกพร่อง

ข. คิดร้ายต่อศาสนา

ค. ฆ่าพ่อแม่

๓. ไม่เป็นโรคติดต่อ เช่นโรคเรื้อน ฝี กลาก มองคร่อ ลมบ้าหมู โรคเหล่านี้ถ้ารักษาหายก่อนก็บวชได้

๔. มีร่างกายสมบูรณ์

๕. ไม่พิการ

๖. ไม่เป็นคนทุพพลภาพ

๗. มารดาบิดาอนุญาต

๘. ถ้าเป็นข้าราชการ ก็ต้องได้รับอนุญาตจากทางราชการ

๙. ไม่ต้องโทษแผ่นดิน ไม่เป็นอันธพาล เช่น เป็นโจรผู้ร้ายทำลายความสงบของประชาชน

ข. ในด้านการปกครองของคณะสงฆ์

๑. เป็นคนมีหลักฐาน มีอาชีพชอบธรรม ไม่ใช่คนจรจัด

๒. เป็นสุภาพชนมีความประพฤติดี ไม่เป็นนักเลง เที่ยวเตร่ ไม่มีความเสียหายในทางอื่น

๓. มีความรู้อ่านและเขียนหนังสือได้

๔. เป็นผู้ปราศจากบรรพชาโทษดังกล่าวแล้ว และมีร่างกายสมบูรณ์ อาจบำเพ็ญสมณกิจได้ ไม่เป็นคนชราไร้ความสามารถหรือทุพพลภาพพิกลพิการ

๕. มีสมณบริขารครบถ้วนและถูกต้องตามวินัยคือ

๑. บาตร

๒. อันตรวาสก (ผ้าสบง)

๓. อุตราสงค์ (ผ้าจีวร)

๔. สังฆาฏิ (ผ้าพาดบ่า)

๔. กายพันธน์ (ผ้าประคดเอว)

๖. ธมกรก (หม้อกรองน้ำ)

๗. กล่องเข็มพร้อมทั้งด้าย

๘. มีดโกน

๖. เป็นผู้สามารถกล่าวคำขอบรรพชา อุปสมบทได้ด้วยตนเอง และไม่ต้องวิบัติ

เมื่อผู้จะบวชมีคุณสมบัติบริบูรณ์ดังกล่าวแล้ว ผู้ปกครองกำหนดวันที่จะบวชก่อนประมาณ ๑๕ วัน หรือ ๑ เดือน ควรนำผู้ที่จะบวชไปฝากกับเจ้าอาวาส เพื่อท่องคำขอบวชหรือที่เรียกว่า ขานนาค และซ้อมวิธีบวช ตลอดจนศึกษากิจวัตรที่ผู้จะบวชพึงปฏิบัติ ผู้ที่จะบวชนี้เรียกว่านาค เมื่อใกล้ถึงวันบวช ต้องเตรียมเครื่องบริขาร และของจำเป็นอื่น ๆ ให้พร้อม จัดเครื่องสักการะ กรวยอุปัชฌาย์ เทียนขอนิสัย

ก่อนบวช ๑ วัน ซึ่งเรียกว่าวันสุกดิบ บางรายก็มีการทำขวัญนาค บางรายก็ไม่มี ของที่จะต้องใช้ในการทำขวัญนั้นมี

๑. เครื่องบายศรี ๑ สำรับ

๒. เครื่องกระยาบวช ๑ สำรับ

๓. มะพร้าวอ่อน

๔. ไข่ ๑ ฟอง (เรียกกันว่าไข่ขวัญ)

๕. กล้วยน้ำ ๑ หวี

๖. ขันใส่ข้าวสาร

เมื่อถึงวันบวชแห่นาคไปวัด แล้วทำพิธีอุปสมบท(๑) ซึ่งจะกล่าวอย่างละเอียดต่อไปข้างหน้า

การลาอุปสมบท

การลาอุปสมบทหรือลาบวช หมายถึงการบวชเป็นภิกษุ ถ้าบวชเป็นสามเณร ไม่นิยมลา อาจจะเป็นเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องไม่สำคัญเท่ากับบวชเป็นภิกษุก็ได้ แต่บางท้องถิ่น เขาถือเรื่องบวชเป็นสามเณรเป็นเรื่องสำคัญ ถึงแก่มีการฉลองและแห่แหนกันมโหฬารก็มีแต่ไม่ทั่วไป เพียงบางท้องถิ่นเท่านั้น เช่นทางภาคเหนือ เป็นต้น การบวชเป็นภิกษุ ถือเป็นเรื่องสำคัญกันทั่วไป จึงนิยมลา ที่นิยมลากันนี้ก็เนื่องด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือ เหตุผลทางวินัยอย่างหนึ่ง เหตุผลทางธรรมอย่างหนึ่ง

เหตุผลทางวินัยนั้น คือผู้ที่เป็นข้าราชการต้องลาตามแบบลาอุปสมบทของทางราชการและได้รับอนุมัติก่อน จึงจะอุปสมบทได้ เพราะเวลาทำพิธีอุป-

(๑) ดูเรื่องพิธีกรรมและลัทธิประเพณี ของ แปลก สนธิรักษ์

สมบท คณะสงฆ์จะถามว่า นสิ ราชภโฏ ท่านไม่ได้รับราชการหรือ ? ผู้ขออุปสมบทจะต้องตอบด้วยความบริสุทธิ์ใจว่าขอรับ หมายความว่าไม่ได้รับราชการ แม้เป็นข้าราชการอยู่ก็จริง แต่บัดนี้ได้ขอลาและได้รับอนุมัติเรียบร้อยแล้ว เรื่องนี้ก็เนื่องมาจากเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงประกาศศาสนาไปในแคว้นต่าง ๆ ในชมพูทวีป มีผู้เลื่อมใสเข้ามาขอบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ในบรรดาผู้ที่เข้ามาบวชเหล่านั้น ปรากฏว่าเป็นข้าราชการเป็นจำนวนไม่น้อย ซึ่งทำให้งานฝ่ายอาณาจักรเกิดบกพร่อง บางแห่งถึงแก่เสียหาย พระเจ้าแผ่นดินในยุคนั้น จึงกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติแก่คณะสงฆ์ ผู้จะให้อุปสมบทแก่กุลบุตร ว่าต่อนี้ไป ผู้ที่จะอุปสมบทเป็นภิกษุต้องไม่ใช่ข้าราชการ หรือเป็นข้าราชการก็ต้องลาและได้รับอนุญาตเสียก่อน ฉะนั้นผู้ที่เป็นข้าราชการจึงต้องลาเป็นจารีตสืบมาจนบัดนี้

เหตุผลทางธรรม คือ พระพุทธเจ้าทรงสอน เรื่องการทำบุญเรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ซึ่งหมายถึงทางที่จะทำบุญ หรือทางที่จะได้บุญ มีอยู่ถึง ๑๐ ประการ ประการที่ ๖ ใน ๑๐ ประการนั้นว่า ปัตติทานมัย แปลว่า บุญที่สำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ คือ แบ่งส่วนบุญให้ หมายความว่าไปทำบุญมาแล้วบอกแบ่งส่วนบุญให้แก่คนที่ไม่ได้ไปทำการบอกแบ่งส่วนบุญนั้น ไม่ใช่ว่าส่วนบุญของตนจะหมดหรือบกพร่องไป กลับจะได้บุญเพิ่มขึ้น เพราะการบอกแบ่งส่วนบุญนั้นเป็นบุญอยู่ในตัวเอง เรียกว่า ปัตติทานมยกุศล การอุปสมบทเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่ ผู้ที่อุปสมบทชื่อว่าได้ทำบุญครั้งสำคัญในชีวิต ฉะนั้น จึงได้บอกไปยังท่านที่เคารพนับถือและผู้ที่รู้จักมักคุ้น เพื่อให้ได้มีโอกาสอนุโมทนาส่วนบุญ เพราะผู้ที่อนุโมทนา คือแสดงความชื่นชมยินดีในการทำบุญของผู้อื่นก็ได้บุญ โดยที่ตัวไม่ต้องทำเองนี้ เรียกว่า ปัตตานุโมทนามยกุศล ผู้บอกชื่อว่าไม่หวงบุญ คือความดีที่ตัวทำ การบอกให้ทราบนี้ มีคำเรียกโดยเฉพาะว่า

ลาบวช หรือลาอุปสมบท คือ ลาจากเพศฆราวาส หรือสังคมคฤหัสถ์ เข้าไป บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา จะบอกลาให้ทราบด้วยวาจา หรือพิมพ์เป็น บัตรลาแล้วนำส่งให้ด้วยตนเองก็ได้ ข้อความที่จะให้ทราบนั้นนอกจากเรื่อง กำหนดวันเวลาและวัดที่จะอุปสมบทแล้ว ยังมีข้อความสำคัญอีกตอนหนึ่ง คือ เรื่องขอขมาโทษ เช่น "กรรมใดที่ข้าพเจ้าล่วงเกินต่อท่านทางกาย วาจา ใจ เพื่อความบริสุทธิ์แห่งเพศพรหมจรรย์ของข้าพเจ้า ขอท่านได้โปรดทำกรรมนั้น ให้เป็นอโหสิกรรม ในโอกาสนี้ด้วย" นี้หมายความว่า ผู้ที่จะเข้าไปบวชเป็น ภิกษุในพระพุทธศาสนา จะต้องเป็นผู้ที่บริสุทธิ์ผุดผ่องจริง ๆ ไม่มีเรื่องผิดพ้อง หมองใจ หรือผูกพยาบาทอาฆาตจองเวรกับใคร บวชเป็นพระแล้วจะได้มีจิตใจ สงบอย่างแท้จริง

ทางปฏิบัติ ก่อนถึงวันอุปสมบท ผู้ที่จะอุปสมบทมีกิจที่จะต้องทำ หลายอย่าง เช่น ท่องคำขอบรรพชาอุปสมบท ซ้อมวิธีเข้าขอบรรพชาอุปสมบท และเตรียมเครื่องอัฐบริขารเป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีกิจที่จะต้องทำอีกอย่างหนึ่ง คือ การลาบวช การลาบวชนี้ ถ้าไปลาท่านผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ จะเป็นญาติ ผู้ใหญ่ก็ตาม หรือจะเป็นผู้ใหญ่ในทางการงาน คือ เป็นผู้บังคับบัญชาก็ตาม ผู้ลาจะต้องมีดอกไม้ธูปเทียนไปด้วย เพื่อขอขมาโทษ ดังกล่าวมาแล้ว

การไปลาท่านผู้ใหญ่ จะต้องมีของเนื่องในการลาดังนี้ คือพานเล็ก ๑ พาน ธูปเทียนแพ ๑ แพ ดอกไม้ ๑ กระทง ถ้ามีบัตรลาอุปสมบทก็นำไปด้วย เมื่อไปถึงท่านผู้ใหญ่ กราบท่าน ๑ ครั้ง แล้วน้อมส่งพานซึ่งใส่บัตรลาอุปสมบท ให้ท่าน เมื่อท่านรับไปอ่านทราบความแล้ว เอาธูปเทียนแพวางบนพาน เอา กระทงดอกไม้วางบนธูปเทียนแพ นั่งคุกเข่า มือทั้งสองประคองถือพานสูงระดับ อกแล้วกล่าวคำขอขมาโทษ เมื่อกล่าวจบแล้วท่านผู้ใหญ่จะกล่าวคำอโหสิกรรม คือยกโทษให้ พอท่านกล่าวแล้ว ผู้ลาต้องกราบท่านอีก ๑ ครั้งเป็นอันเสร็จ

พิธีลาท่านผู้ใหญ่ ส่วนสถานที่จะลาท่านผู้ใหญ่นั้น ถ้าท่านผู้ใหญ่ไม่ได้อยู่ในราชการก็ควรไปลาท่านที่บ้านของท่าน ถ้าเป็นผู้ใหญ่ที่ยังอยู่ในวงราชการ หากจะไปลาถึงบ้านท่านได้ก็เป็นการดี แต่บางทีจะไม่สะดวก ก็ควรลาที่ที่ทำงาน แต่การลาผู้ใหญ่ที่ที่ทำงานนี้ มีเรื่องที่ต้องคำนึงอยู่เหมือนกัน จะเห็นแก่ความสะดวกส่วนเดียวก็ไม่ควรนัก เพราะที่ทำงานเป็นสถานที่ราชการ ผู้ใหญ่ย่อมมีผู้ที่เคารพนับถือมากมาย พอถึงระยะกาลอุปสมบทคือใกล้วันเข้าพรรษา ก็จะมีผู้เข้าลากันร่ำไป เดี๋ยวรายนี้เข้า เดี๋ยวรายนั้นเข้า อาจเป็นเหตุให้เสียเวลาราชการก็ได้ หากจะมีการนัดแนะกันในกลุ่มผู้ที่จะเข้าลา เพื่อเข้าลาพร้อม ๆ กัน และเรียนให้ท่านทราบล่วงหน้าไว้ก่อน ก็จะไม่เสียเวลาราชการนัก และเป็นการสะดวกด้วยกันทุกฝ่ายด้วย ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงกาลเทศะและความเหมาะสมเป็นเรื่องสำคัญ(๑)

(๑) ดูเรื่อง "ตอบปัญหาวัฒนธรรม" ในวารสารวัฒนธรรมไทย
จ. ฉบับที่ ๖ ปีที่ ๓

การทำขวัญนาค

ในพิธีบวชนาคของเรา มีพิธีอย่างหนึ่งซึ่งแทรกอยู่ในพิธีบวชนาคนั้น คือ พิธีทำขวัญนาค พิธีนี้ยังมีนิยมทำกันอยู่เป็นปรกติทั้งในกรุงและนอกกรุง พิธีนี้มักทำเมื่อก่อนวันบวชวันหนึ่ง หรือก่อนบวชในวันเดียวกันนั้นก็ได้ เช่น ทำขวัญเช้า บวชเย็นก็ได้ ตามปรกติ เจ้าการคือเจ้าของนาค ส่งนาคไปวัด เพื่อพระได้ทำภัณฑุกรรม คือ ปลงผมนาค ในการปลงผมนาคนี้ เรามักทำกัน กันเอง โดยให้พ่อแม่จดมีดโกนก่อนแล้ว ช่างโกนผมจึงโกนต่อไป แต่ความ จริงเป็นเรื่องของพระ ที่มอบให้พระก็เห็นจะเป็นเพราะตามธรรมเนียมเดิม ใน ขณะที่พระปลงผมนั้น ท่านสวดกรรมฐานไปด้วย ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ใน ขณะนั้นไปก็มี เสร็จแล้วญาติทั้งหลายก็ช่วยกันอาบน้ำนาค และอาบกันอย่าง จริง ๆ จัง ๆ ทีเดียว เมื่ออาบน้ำชำระกายเรียบร้อยแล้ว นาคนุ่งขาวห่มขาว สมาทานอุโบสถศีล ตอนนี้เจ้าของนาคจะจัดกระบวนแห่มารับนาคกลับบ้าน หรือ หรือกลับโรงพิธีมณฑล เมื่อถึงแล้ว นาคเข้านั่งในที่จัดไว้โดยเฉพาะเพื่อการนั้น ตั้งเครื่องบายศรีแว่นเวียนเทียนเครื่องทำขวัญครบครัน ได้เวลาญาติมิตรมา ประชุมกัน ญาติผู้ใหญ่หรือผู้ที่ได้รับเชิญมาเป็นพิเศษ จะเป็นผู้ประกอบพิธีทำ ขวัญ แต่บัดนี้มอบให้เป็นหน้าที่ของหมอทำขวัญไปแล้ว แต่แม้เช่นนั้นท่านผู้ ใหญ่ฝ่ายเจ้าของนาคก็ต้องนั่งประจำกำกับอยู่ตลอดเวลา

ต้นเหตุของการทำขวัญโดยทั่วไปนั้น ท่านกล่าวไว้หลายอย่างหลาย ประการ แต่เมื่อสรุปแล้ว คงได้ความตามแนวที่สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรง-ราชานุภาพทรงสันนิษฐานไว้ว่าดังนี้ ประเพณีทำขวัญ เห็นจะมีมาเก่าแก่แต่ดึก ดำบรรพ์ เกิดแต่ความเชื่อว่าบรรดาคนที่เกิดมา มีธรรมชาติอันหนึ่งเรียกว่า

ขวัญประจำสำหรับพิทักษ์รักษาตัวทุกคน ถ้าขวัญของใครอยู่กับตัวผู้นั้น ก็มีความสุข ความสำราญอยู่เป็นปรกติ ถ้าขวัญของใครหลบลี้หนีทิ้งไปเสียจากตัวผู้นั้น ก็มักมีอันเป็นเช่นเกิดเจ็บไข้เป็นต้น ขวัญทำนองเป็นพี่เลี้ยงที่รุ่นราวคราวเดียวกันกับตัวคนเจ้าของขวัญ เวลาตัวคนยังเป็นทารก ขวัญก็มักขี้ตื่นเต้นตกใจเหมือนทารก มีเหตุอะไรน่ากลัวสักหน่อย ก็อาจหลบหนีกระเจิดกระเจิงไปอยู่ตามป่าตามดง จนหายตกใจจึงจะกลับมาสู่ร่างเดิม เมื่อตัวคนเติบใหญ่ขึ้นขวัญก็ค่อยรู้จักหนักแน่นมีสติปัญญายิ่งขึ้นตามตัวโดยลำดับ จนเป็นผู้หลักผู้ใหญ่พ่อเหย้าแม่เรือน ขวัญก็เป็นผู้ใหญ่ไปด้วยเหมือนกัน

คติของการทำขวัญนั้น พิเคราะห์ตามบทบาทคำเชิญขวัญของโบราณดูเหมือนมีเหตุการณ์สำคัญอันใด เกิดแก่บุคคลผู้ใด ซึ่งอาจจะเป็นคุณหรือเป็นโทษแก่ตัวผู้นั้นแล้ว ผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่ญาติมิตร ก็บอกกล่าวให้ขวัญของผู้นั้นรักษา แล้วปลอบโยนวิงวอนให้ขวัญช่วยอภิบาลบำรุงผู้นั้น ให้ได้บรรลุถึงคุณและประโยชน์ตามความมุ่งหมาย ลักษณะการทำขวัญนั้น ท่านผู้หลักผู้ใหญ่ก็จัดอาหารอันประณีต ตกแต่งใส่ในภาชนะที่งดงาม เรียกว่า บายศรี เป็นทำนองเซ่นขวัญ ยกมาตั้งตรงหน้าผู้ที่เป็นเจ้าของขวัญ แล้วพวกญาติมิตรที่ประชุมกันจึงสมมุติให้ผู้ที่สูงอายุคนหนึ่ง เป็นผู้เชิญขวัญตักเตือนวิงวอนด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวาน ขอให้เชิญขวัญมาอยู่ประจำทำนุบำรุงผู้นั้น ครั้นเสร็จแล้วเอาเครื่องกระยาหารที่ตกแต่งมาในบายศรีมอบให้ผู้เป็นเจ้าของขวัญนั้นบริโภค เค้าของการทำขวัญมีอยู่เพียงเท่านี้ แต่การพิธีทำขวัญที่ทำในที่ต่าง ๆ เติมโน้นบ้างนี่บ้าง ตามความนิยมในประเทศนั้น ๆ ทางภาคพายัพ ภาคอุดร ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองไทยเรานี้ ยังคงทำใกล้เคียงกับที่กล่าวมานี้ มีเพิ่มเติมชั้นแต่จุดธูปเทียนบูชารัตนตรัยก่อนที่จะเชิญขวัญ และเมื่อเชิญขวัญแล้ว ผู้หลักผู้ใหญ่ช่วยกันเอาด้ายผูกข้อมือให้ผู้เป็นเจ้าของขวัญเป็นสวัสดิมงคลด้วย อีกอย่าง

หนึ่ง วิธีทำในหัวเมืองข้างใต้ลงมา จนถึงในกรุงเทพ ฯ นี้ ยังถือเคล็ดในเหตุอื่นต่อไปอีก เป็นต้นว่า ถ้าทารกไปหกล้มที่ตีนท่า กลับมาถึงเรือนเกิดอาการตัวร้อนรุมเป็นไข้ ผู้หลักผู้ใหญ่ก็มักจะไปตักขวัญ ซึ่งเข้าใจว่าได้ทิ้งร่างไปเสียแต่ในขณะตกใจเมื่อเด็กหกล้มนั้นแล้วเอาทัพพีตักขวัญใส่ลงในขัน พากลับมาเรือน แล้วจึงมาทำขวัญที่เด็กหกล้ม ส่วนการพิธีทำขวัญนั้น ทำกันเป็นสองอย่าง ทำกันในครัวเรือนอย่างเงียบ ๆ อย่าง ๑ ทำต่อหน้าธารกำนัล มีการประชุมสมาคมกันอย่าง ๑ ถ้าทำในครัวเรือนอย่างเงียบ ๆ ก็เพียงเอาเครื่องกระยาหารจัดใส่ชาม ตกแต่งเรียกว่าบายศรีปากชามมาตั้ง สมมุติให้ผู้สูงอายุเชิญขวัญแล้ว ผูกข้อมือให้เจ้าของขวัญ ทำนองเดียวกับที่ทำกันในภาคพายัพภาคอุดร และภาคตะวันออกเฉียงเหนือแห่งเมืองไทยนี้ ถ้าทำขวัญเป็นงานประชุมชน ก็จัดการเป็นการใหญ่ครึกครื้นทำบายศรีไม่ต้องมีเครื่องประดับประดาเอาเครื่องกระยาหารใส่โตกถาดภาชนะเสียต่างหาก มีแว่นเวียนเทียนตามวิธีพราหมณ์ และมีฆ้องสำหรับลั่นเอาชัย เมื่อผู้เป็นเจ้าของขวัญนั่งในมณฑลพิธีตรงบายศรี ผู้เชิญขวัญจุดเทียนบูชารัตนตรัย และว่าคำเชิญขวัญครั้งหนึ่งแล้วให้ลั่นฆ้องโห่เอาชัยครั้งหนึ่ง จนครบสามลาแล้วให้พราหมณ์เวียนเทียนตามวิธีของพราหมณ์ต่อไป และมีปี่พาทย์ประโคมในเวลาเวียนเทียน กึกก้องจนเสร็จเวียนเทียนนี้ก็เป็นวิธีทำขวัญที่เป็นงานหลวง ถ้าเป็นการสมโภชเจ้านาย ทำพิธีพราหมณ์อย่างเดียว ไม่มีว่าเชิญขวัญ แต่มิใช่สมโภชเจ้านาย คือ ดังเช่นทำขวัญจุกหรือบวชนาคมหาดเล็ก อย่างทำกันเป็นระเบียบประเพณีเชลยศักดิ์... ....

ลักษณะการทำขวัญเท่าที่เป็นอยู่โดยทั่วไปนั้น มีเครื่องบายศรีและกระยาหารจัดใส่โตกพานตั้งไว้เป็นพิเศษ มีแว่นเวียนเทียน ขัน ใบพลู ตามธรรมเนียมครบถ้วนแล้ว มีหมอทำขวัญ มีพราหมณ์กับพวกอีก ๒–๓ คน เข้าร่วมพิธีหรือจะมีเฉพาะหมอทำขวัญเท่านั้นก็ได้ การทำขวัญตามลักษณะคำกลอนกล่าวทำขวัญ มีเนื้อความที่กำหนด ได้ใจความเป็น ๘ ระยะ คือ ระยะที่ ๑. กล่าว

คำเชิญเทวดา ๒. ไหว้ครู หรือตอนแรกไหว้พระ ตอน ๒ เชิญเทวดา แต่ตามปรกติก็ทำปน ๆ กันอยู่ ๓. ว่าด้วยกำเหนิดของผู้บวช ๔. ว่าด้วยชื่อนาค ๕. ว่าด้วยสอนนาค ๖. ว่าด้วยบายศรี ๗. ว่าด้วยคำเชิญขวัญ ๘. ให้ศีลให้พรนาค ตามปรกติหมอทำขวัญต้องเป็นคนสูงอายุ จึงเป็นการสมควร การทำขวัญนาคนั้น เท่าที่ทำกันอยู่มีสำนวนไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ก็เป็นไปตามปฏิภาณโวหารของหมอทำขวัญนั้นเอง ถ้าข้าพเจ้าจะพูดให้สิ้นกระแสความก็จะเกินเวลาจึงยุติไว้ แต่ขอยกคำเชิญขวัญเชลยศักดิ์ สำนวนของท่านวัดท่าถนนซึ่งเป็นสำนวนที่ไพเราะจับใจนัก มากล่าวไว้เป็นบางตอน เช่น ตอนสอนนาคว่าดังนี้

"พ่อนาคเอ๋ย บารมีของพ่อได้สร้างสมมามากแล้ว น้ำจิตของพ่อผ่องแผ้วยินดีนัก ปัญญายังพระไตรลักษณ์จึงประกอบเกิด พ่อเห็นว่าฆราวาสนี้ไม่ประเสริฐแสนเทวษ บรรพชิตนี้แลวิเศษสง่างาม พ่อจึงพากเพียรพยายามไม่หย่อนหยุด จะใคร่เป็นหน่อเนื้อเชื้อชินบุตรในพระศาสนา ด้วยกุศลศรัทธาไม่หวาดหวั่น พ่อเห็นว่าอานิสงส์ในพราหมณ์เป็นจอมบุญ จึงยึดหน่วงเอาพระพุทธคุณเป็นบันได ไม่เอื้อเฟื้ออาลัยปริโพธิ ด้วยบรรพชานี้เป็นมหาประโยชน์อย่างวิเศษ อาจข้ามเขื่อนสังขารเขตให้พ้นภัย กาสาวพัสตร์เล่าก็เป็นธงชัยเฉลิมโลก จะดับทุกข์ให้สิ้นโศกแสนเทวษ เข้าสู่ศิวังคประเทศมหานิพพาน"

อีกตอนหนึ่งว่า "แต่ก่อนขวัญเจ้าเคยลุ่มหลงด้วยโลกิยเกิดกำดัด ย่อมอาลัยในสมบัติทุกสิ่งสรรพ์อันอุดม ขวัญเจ้าเอ๋ยเชิญมาเชยชมเครื่องสมณบริกขาร..............วันรุ่งพรุ่งนี้พ่อจะบรรพชา จงระวังองค์อาตมาให้หนักแน่น"

อีกตอนหนึ่ง ซึ่งในตอนสุดท้ายให้ศีลให้พรนาคว่าดังนี้ "ขอให้พ่อนาคผู้ใจปราชญ์จงปรากฏ เป็นพระสังฆราชเรืองพระยศยิ่งบุคคล ลาภสักการะให้ไหลล้นจนเหลือแหล่.......... ....โห่ร้องเอาชัย" (๑)

---

(๑) ดู ประเพณีทำบุญเนื่องในพระพุทธศาสนา ของ นายเกษม บุญศรี ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔

การปฏิบัติพิธีบรรพชาอุปสมบท

การบรรพชาอุปสมบท มีวิธีการจะต้องทำกันอย่างไรบ้าง ข้าพเจ้าจะไม่พูดถึงให้ครบถ้วนทุกอย่าง จะพูดเฉพาะตอนที่ผู้มุ่งบรรพชาอุปสมบทเข้าไปวัดแล้ว จะต้องปฏิบัติกันอย่างไรบ้างเท่านั้น และผู้มุ่งบรรพชาอุปสมบทนั้น ข้าพเจ้าจะใช้คำแทนชื่อว่า "นาค" เวลานำนาคเข้าไปวัด ควรจัดดอกไม้ธูปเทียนให้ถือติดมือไปด้วย เพื่อจะได้นำไปสักการบูชาพระ เข้าไปวัดทั้งทีไม่มีอะไรไปสักการบูชาพระก็ดูกระไรอยู่ และควรจัดสำรองไปอีกด้วย เพราะจะต้องสักการบูชาหลายแห่ง จะจัดสำรองไปสักกี่ที่ ให้พิจารณาตามที่จะพูดไว้ต่อไปนี้ เมื่อนำนาคเข้าไปวัดแล้ว มีวิธีที่จะต้องปฏิบัติดังนี้

๑. ให้นำนาคเวียนโบสถ์ ๓ รอบ เพื่อทำการเคารพพระรัตนตรัย เช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชนทำการเวียนเทียน การเดินเวียนให้เดินเวียนขวา คือให้ขวามือของผู้เดินเวียนอยู่ทางพระอุโบสถ เรียกว่าเดินปทักษิณ เวลาเดินรอบที่ ๑ ให้ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า รอบที่ ๒ ให้ระลึกถึงคุณพระธรรมเจ้า รอบที่ ๓ ให้ระลึกถึงคุณพระสงฆ์เจ้า (มีบางท่านว่า เวียนโบสถ์นี้ไม่สำคัญ จะเวียนก็ได้ไม่เวียนก็ได้) ทั้งนี้ เข้าใจว่าการนำนาคเวียนโบสถ์นั้น มีแตรและเถิดเทิงเป่าและตีแห่ไปด้วย เสียงก็จะดังกลบไปหมด นาคก็ไม่มีโอกาสจะได้สงบจิตสงบใจนึกถึงพระถึงเจ้า เดินเวียนก็เหน็ดเหนื่อยเปล่า ออมกำลังไปทำกิจที่จะต้องทำต่อไปดีกว่า

ให้นาคจุดธูปเทียนสักการบูชาเจดีย์หรือเสมา บางท่านเรียกว่า "วันทาเสมา"

ถ้าจะให้นาคโปรยทาน ก็ให้โปรยในระยะนี้

๒. นำนาคเข้าโบสถ์ ให้จัดดอกไม้ธูปเทียนให้นาคถือประนมมือเข้า

ไปด้วย และถ้านาคสวมเสื้อครุย ก็ให้ถอดแขนเสื้อขวาตวัดเฉวียงบ่าซ้าย เอาเข็มกลัดๆ ไว้ ถ้าเฉวียงอยู่แล้วก็แล้วไป

ให้นาคจุดธูปเทียนสักการบูชาพระ กราบพระประธาน ๓ ครั้ง

ถ้าในโบสถ์วัดนั้น มีปูชนียวัตถุที่ควรจะทำสักการบูชาอยู่อีก เช่นรูป-หล่อของอดีตเจ้าอาวาสเป็นต้น ก็ควรจุดธูปเทียนสักการบูชารูปนี้ด้วย เมื่อเสร็จแล้วกลับออกมานั่งที่ซึ่งจัดไว้ เพื่อรอคอยพระอุปัชฌาย์

๓. เมื่อพระอุปัชฌาย์ลงนั่งเข้าที่เรียบร้อยแล้ว ให้นาคลุกขึ้นนั่งคุกเข่าประนมมือ หันหน้าไปทางพระอุปัชฌาย์แล้วกราบ ๓ ครั้ง ทั้งนี้ ถือเป็นอันกราบพระสงฆ์ทุกองค์ด้วย

ถ้าจะถวายผ้าไตรให้พระอุปัชฌาย์และพระกรรมวาจาจารย์พระอนุสาวนาจารย์ครอง ก็จัดการให้นาคถวายในระยะนี้ เมื่อไม่มีก็ดำเนินในขั้นต่อไปเลย

เมื่อพระอุปัชฌาย์และพระอาจารย์ ครองผ้าเสร็จเข้านั่งที่เรียบร้อยแล้ว ให้นาคกราบผู้จะให้ไตรครองของตน (กราบอย่างคฤหัสถ์คือกราบเพียงหนเดียว เช่นเดียวกับการหมอบกราบ) แล้วรับไตรอุ้มประคองเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ วางไตรลงไว้ข้างขวาพระอุปัชฌาย์

หันหน้ามารับเครื่องสักการะสำหรับขอบรรพชา จากผู้ที่ถือตามเข้าไปข้างหลัง ประเคนพระอุปัชฌาย์แล้วกราบ ๓ ครั้ง พระอุปัชฌาย์จะส่งไตรให้แล้วประคองไตรประนมถืออยู่ในท่านั่งคุกเข่าว่าคำขอบรรพชา ตามที่ได้ซักซ้อมมา

๔. เมื่อพระอุปัชฌาย์มอบผ้าให้แล้ว ออกมาครองผ้า เมื่อครองผ้าเสร็จแล้ว เข้าไปขอศีลกับพระกรรมวาจาจารย์หรือพระอนุสาวนาจารย์ เมื่อถึงข้างหน้าท่านแล้ว หันมารับเครื่องสักการะจากผู้ที่ถือตามเข้าไปถวายท่านก่อนแล้วกราบ ๓ ครั้ง ว่าคำขอศีล รับศีลเสร็จแล้วกราบอีก ๓ ครั้ง

ออกมารับบาตร ถ้าผู้ชายให้พึงรับด้วยมือทั้งสอง ถ้าผู้หญิงให้พึงรับด้วยผ้ากราบ และให้จับผ้ากราบสองมือ

๕. ถือบาตรด้วยมือทั้งสอง เข้าไปขอนิสัยกับพระอุปัชฌาย์ เมื่อถึงข้างหน้าพระอุปัชฌาย์แล้ว ให้วางบาตรไว้ข้างขวาพระอุปัชฌาย์

หันมารับเครื่องสักการะสำหรับขอนิสัยจากผู้ที่ถือตามเข้าไปถวายพระอุปัชฌาย์ แล้วกราบ ๓ ครั้ง ว่าคำขอนิสัยต่อไป จบแล้วนั่งพับเพียบประนมมือฟังพระอุปัชฌาย์สั่งสอน

เมื่อพระอุปัชฌาย์เอาบาตรคล้องตัวให้ พึงน้อมตัวและก้มศีรษะไปข้างหน้าเล็กน้อย พร้อมกับยกแขนซ้ายขึ้นสอดเข้าไปในสายบาตรด้วย (เรื่องบาตรนี้ พระอุปัชฌาย์บางท่านให้นาคสวมสะพายเข้าไปเลยก็มี)

เมื่อพระอุปัชฌาย์บอกบาตรและจีวร พึงรับว่า "อาม ภนฺเต" ๔ หน ต่อจากนี้ ท่านจะบอกให้ออกไปยืนข้างนอก ให้ออกไปยืนอยู่ในที่ซึ่งกำหนดไว้ ระวังอย่ายืนบนเสื่อหรือพรมที่ปูไว้ ให้ยืนข้างนอกเสื่อหรือพรมและหันหน้ามาทางพระสงฆ์

เมื่อพระกรรมวาจาจารย์และพระอนุสาวนาจารย์ออกมาสวดซักซ้อมสอบถามแล้ว ท่านจะเรียกเข้าไปในสังฆสันนิบาต พึงเข้าไปแล้วตั้งใจกราบพระอุปัชฌาย์และพระสงฆ์ทั้งหมด ๓ ครั้ง ว่าคำขออุปสมบท แล้วนั่งพับเพียบประนมมือฟังพระอาจารย์ท่านสวดอุปสมบทกรรมต่อไปจนจบ แล้วฟังพระอุปัชฌาย์บอกอนุศาสน์ เมื่อจบให้รับว่า "อาม ภนฺเต" แล้วกราบพระสงฆ์อีก ๓ ครั้ง เป็นอันเสร็จพิธีของการอุปสมบท (การเข้าออกในท่ามกลางสงฆ์นั้น พึงกำหนดจดจำไว้ว่า เมื่อเดินเข้าไปถึงพระสงฆ์องค์ที่นั่งอยู่สุดท้ายสงฆ์แล้ว พึงคุกเข่าลงแล้วเดินเข่าเข้าไปจนใกล้ข้างหน้าพระอุปัชฌาย์ อย่าให้ชิดนักและ

อย่าให้ห่างเกินไป เวลาออกก็ให้เดินเข่าถอยหลังออกมา จนถึงพระสงฆ์องค์ที่นั่งอยู่สุดท้ายสงฆ์ แล้วจึงลุกขึ้นยืนหันหลังเดินออกไป)

๖. พระใหม่รับไทยธรรมถวายพระอุปัชฌาย์ พระกรรมวาจาจารย์หรือพระอนุสาวนาจารย์และพระอันดับ

ถวายไทยธรรมเสร็จแล้ว รับที่กรวดน้ำจากผู้ที่นำไปส่งไปให้ พอพระอุปัชฌาย์เริ่มว่า "ยถา...." ก็เริ่มกรวดน้ำ เสร็จแล้วประนมมือฟังพระสงฆ์อนุโมทนาต่อไป

๗. พระใหม่ออกรับของถวาย ถ้าชายประเคนให้รับด้วยมือทั้งสอง ถ้าหญิงประเคนให้รับด้วยผ้ากราบ และให้จับผ้ากราบสองมือ ตอนนี้ผู้ช่วยเหลือต้องคอยระวังในเรื่องของที่ประเคน ถ้ามีของยาวกาลิกและสัตตาหกาลิก (ของที่พระประเคนแล้ว ฉันได้ชั่วระยะเวลาเช้าชั่วเที่ยง และชั่วสัปดาห์หนึ่ง เกินกว่ากำหนดนี้แล้ว หากของนั้นเหลืออยู่ก็ฉันอีกไม่ได้) ขอให้เจ้าของนำออกวางไว้หน้าพระใหม่ไม่ต้องประเคน เพราะจะได้เก็บไว้ฉันนานๆ ให้ประเคนแต่ของอื่นที่ไม่ใช่ของฉัน

ระยะเวลาที่พระใหม่ออกรับของถวายนี้ จะถือเอาระยะเวลาที่ว่ามานี้เป็นกฎเกณฑ์ตายตัวทีเดียวไม่ได้ เพราะบางคราวก็ออกรับก่อนพระ "ยถา...." คือพระใหม่ออกรับของถวายเสียก่อน เสร็จแล้วพระสงฆ์จึงอนุโมทนาก็มี เรื่องนี้ไม่สำคัญ สุดแล้วแต่จะสะดวกเวลาไหน โดยมากพระอุปัชฌาย์ท่านจะบอกให้ (เสร็จพิธี)

ปวารณาพระใหม่

ต่อจากนี้ ก็ให้พากันไปส่งพระใหม่ถึงกุฎี มารดาบิดาหรือญาติพี่น้องผู้เป็นโยมอุปัฏฐาก ควรปวารณาตัวต่อพระบวชใหม่เสียในเวลานี้ด้วย เมื่อพระ

ท่านขาดสิ่งของอันใดจะขอได้ ตามพระวินัยบัญญัติ ถ้าไม่ปวารณาพระท่านขอไม่ได้ ถ้าขอมาบริโภคและใช้สอยก็มีโทษ คำปวารณาก็ควรว่าเป็นภาษาไทยพอให้ท่านเข้าใจว่า อนุญาตให้ท่านขอสิ่งของที่ท่านต้องประสงค์ให้ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ ข้าพเจ้าจะเขียนคำปวารณาไว้เป็นตัวอย่างดังนี้

คำปวารณา

"ข้าพเจ้าขอปวารณาแด่พระคุณเจ้าด้วยปัจจัยสี่ ในชั่วระยะเวลาที่ท่านอุปสมบทอยู่นี้ ถ้าพระคุณเจ้ามีความประสงค์สิ่งใดในปัจจัยสี่ อันสมควรแก่สมณบริโภค ขอได้โปรดเรียกร้องเอาจากข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะจัดถวายตามความประสงค์" ฯ

"ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ในชั่วระยะเวลาที่พระคุณเจ้าอุปสมบทอยู่นี้ ถ้าพระคุณเจ้ามีความประสงค์สิ่งใดในปัจจัยสี่ ที่สมควรแก่สมณบริโภค ข้าพเจ้าอนุญาตให้พระคุณเจ้าขอสิ่งนั้นจากข้าพเจ้าได้ ขอได้โปรดขอจากข้าพ-เจ้าเถิด ข้าพเจ้าจะจัดถวายตามความประสงค์" ฯ(๑)

เป็นอันเสร็จพิธีการบวชนาคแต่เพียงเท่านี้.

(๑) ดูพิธีกรรมทางศาสนาฯ ของ พ.อ. วิเชียร วงศ์วิเศษ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๒

พิธีแต่งงานตามประเพณีไทย

พิธีสู่ขอ

เมื่อบิดามารดาเห็นว่า บุตรชายของตนได้บวชเรียนแล้ว สมควรจะแต่งงานมงคลได้ จึงสืบหาหญิงที่คู่ควรกับตระกูลของตนมาเป็นสะใภ้ เมื่อหาได้ถูกใจแล้ว ก็หาผู้ใหญ่ที่มีอายุเป็นเฒ่าแก่ไปพูดจาทาบทาม กับ บิดา มารดา ญาติฝ่ายหญิงนั้นเป็นการเงียบ ๆ ก่อน ดูท่าทีว่าจะยอมยกให้หรือไม่ ฝ่ายบิดามารดาญาติหญิงถึงจะเต็มใจยอมยกบุตรหลานสาวให้ ก็มักต้องขอวัน เดือนปีผู้ชายมาให้โหรตรวจดูชาตาราศีกับบุตรหลานสาว ว่าจะสมควรทำการมงคลด้วยกันได้หรือไม่ การที่ขอให้หมอดูชาตาเสียก่อนนี้ เป็นอุบายที่ดีอย่างหนึ่ง คือ ถ้ามีความรังเกียจในตัวชาย หรือในตระกูลชาย แต่ไม่อยากจะยกเหตุรังเกียจมาอ้างให้ขัดใจกัน ก็อาจจะบอกได้แต่ว่าชาตาไม่ต้องกัน ถ้าขืนให้แต่งกันก็จะเกิดภัยอันตราย บางทีจะเป็นด้วยเหตุนี้ จึงชอบประพฤติกันโดยมาก บางรายถ้าทั้งสองฝ่ายรักใคร่สนิทสนมกันมาก่อน ก็ไม่ต้องขอวัน เดือน ปี ยินดียกให้เลยก็มี และเรียกทองหมั้นสินสอด

พิธีหมั้น

เมื่อผู้ปกครองทั้งสองฝ่ายตกลงจะให้แต่งงานกันแล้ว ก็ให้เฒ่าแก่ทั้งสองฝ่ายพูดจาสัญญากันกำหนดทุนสินสอดและหอขันหมาก ผ้าไหว้ตามสมควรแก่ตระกูล ครั้นตกลงยอมพร้อมกันเป็นคำสัญญาทั้งสองฝ่ายแล้ว ถึงวันฤกษ์ดีบิดามารดาข้างฝ่ายชายก็ให้เฒ่าแก่นำขันหมากหมั้นไปให้แก่บิดามารดาผู้ปกครองหญิง บิดามารดาญาติฝ่ายหญิงก็หาเฒ่าแก่มาคอยรับ ขันหมากหมั้น

ตามสมควร ขันหมากหมั้นนั้นมีขันใส่หมากลูกกับพลูใบขันหนึ่ง กับทองคำอันมีน้ำหนักเท่าที่ตกลงกันไว้ และมีขนมต่าง ๆ ตามแต่จะจัดไปให้ แต่บางทีก็ไม่มีขันหมากหมั้นต่อกัน เพราะบิดามารดาญาติทั้งสองฝ่าย รักใคร่เชื่อถือกันอยู่แล้ว ขันหมากหมั้นนั้นเพื่อจะให้เป็นประกันให้แน่นอนตามถ้อยคำสัญญาข้างฝ่ายชาย ถ้าฝ่ายชายไม่ได้ทำการวิวาหมงคลตามสัญญาขันหมากหมั้นนั้นฝ่ายชายจะขอคืนไม่ได้ต้องเสียเปล่า หญิงนั้นเรียกกันว่า หม้ายขันหมาก เว้นแต่หญิงไปทำความชั่วขึ้นไม่ได้ทำการมงคลแก่ชายตามสัญญา ขันหมากหมั้นนั้นต้องคืนแก่ฝ่ายชายทั้งหมด

ปลูกเรือนหอ

เมื่อหมั้นกันเสร็จแล้ว จึงกำหนดวัน เดือน ที่จะทำการมงคลต่อไป ตอนนี้ถึงเวลาที่จะสร้างเรือนหอ ที่เรียกว่า เรือนหอ นั้นก็คือเรือนอันเป็นที่อยู่ของชายหญิงซึ่งจะทำการมงคลสมรสด้วยกัน ผู้ปกครองฝ่ายชายต้องปลูกเรือนหอที่บ้านฝ่ายหญิง ให้แล้วเสร็จก่อนวันทำการวิวาหมงคล บางทีผู้ปกครองของฝ่ายหญิงยอมยกเรือนที่มีอยู่แล้วให้เป็นเรือนหอ คิดเอาราคาแก่ชายพอสมควร โดยไม่ต้องสร้างใหม่ให้ลำบากก็มี การปลูกเรือนหอ ประเพณีโบราณฝ่ายเจ้าสาวต้องเลี้ยงดูคนที่มาทำงาน การปลูกเรือนหอเป็นหน้าที่ของชาย ส่วนเครื่องเรือนตลอดจนที่นอนหมอนมุ้งเป็นของหญิงจัดหา

พิธีแต่ง

เมื่อปลูกเรือนหอเสร็จแล้ว ก่อนจะถึงฤกษ์แต่งงานวันหนึ่งเรียกว่าวันสุกดิบ ตอนเช้าผู้ปกครองฝ่ายชาย ขนผ้าไหว้และขันหมากไปยังบ้านเจ้าสาว

ผ้าไหว้นั้นเป็นของกำนัลสำหรับเจ้าบ่าวให้บิดามารดาฝ่ายหญิง คนละสำรับ แล้วมีผ้าขาวสำหรับไหว้ผีบิดามารดา หรือผีปู่ย่าตายายอีกสำรับหนึ่ง เมื่อเสร็จการมงคลแล้ว ผู้ปกครองฝ่ายหญิงก็เอาผ้าขาวไหว้ผีนั้น ตัดเย็บย้อมสบงจีวร หรือเย็บเป็นมุ้งถวายพระสงฆ์อุทิศส่วนกุศลไปตามเจตนา ขันหมากซึ่งฝ่ายชายต้องจัดหานั้นมี ๒ อย่าง เรียก ขันหมากเอก อย่างหนึ่ง ขันหมากเลว อย่างหนึ่ง

ขันหมากเอกนั้นเป็นขันใส่ข้าวสารหมากลูกพลูจีบลำดับเรียงราย ปากขันมีฉัตรระย้าทองอังกฤษปักเป็นยอดตั้งขันไปบนพานแว่นฟ้า มีตะลุ่มหรือโต๊ะใส่หมากพลูหมูต้มห่อหมกขนมจีบ มีฝาปิดแล้วหุ้มผ้าลายเกี้ยวผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง มีอ้อย มะพร้าวอ่อน แล้วใส่ขัน พานถ้วงาที่หนึ่ง สิ่งที่กล่าวมานี้นับว่าเป็นขันหมากเอก

ขันหมากเลวนั้นมากตั้ง ๕๐ ที่หรือ ๑๐๐ ที่ตามแต่จะตกลงกัน มีขนมส้มกล้วย ลูกไม้ต่าง ๆ ส่งไปก่อนวันฤกษ์ดีวันหนึ่ง เรียกกันว่าวันสุกดิบ

ครั้นเวลาเย็น นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ที่เรือนหอ ฝ่ายเจ้าบ่าวแต่งตัวเต็มยศไปกับเพื่อนชายหลายคน ไปฟังสวดมนต์ที่เรือนหอ ครั้นพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์จบแล้ว บิดามารมารดาฝ่ายหญิงจึงพาเจ้าสาวออกมา ให้เจ้าบ่าวกับเจ้าสาวนั่งใกล้กัน มีเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงนั่งคั่นกลางอยู่คนหนึ่ง ให้พระสังฆนายกสวมมงคลเจ้าบ่าวกับเจ้าสาว เป็นมงคลคู่มือสายสิญจน์ล่ามติดกันเรียกว่า มงคลแฝด ฝ่ายเพื่อนเจ้าบ่าวก็นั่งเรียงต่อจากเจ้าบ่าว เพื่อนสาวก็นั่งเรียงต่อจากเจ้าสาวไปที่หน้าเรือนหอนั้น พระสงฆ์สวด ชยันโต พร้อมกัน และพระสังฆนายกก็ซัดน้ำพระพุทธมนต์ ให้เปียกทั่วกันทั้งพวกเจ้าบ่าวและเจ้าสาวเวลานั้นเป็นการสนุกรื่นเริงทั้งสองฝ่าย พวกเจ้าบ่าวก็เบียดเสียดเจ้าบ่าวเข้าไป

ให้ใกล้เจ้าสาว พวกเจ้าสาวก็เบียดเสียดเจ้าสาวเข้ามาให้ใกล้เจ้าบ่าว พวก หนุ่มสาวทั้งสองฝ่ายเบียดเสียดกันชุลมุน จนบางทีหญิงเฒ่าแก่นั่งกั้นกลางอยู่นั้น ต้องหลีกห่างออกมา เมื่อเจ้าบ่าวเจ้าสาวเข้าไปนั่งชิดกันก็เป็นเสร็จซัดน้ำ ใน คืนนั้นเจ้าบ่าวต้องนอนอยู่ที่หอ มีเครื่องดนตรีดีดสีตีเป่าขับร้องเรียกว่า กล่อม หอ คืนหนึ่ง

รุ่งขึ้น ถึงวันฤกษ์ดี เวลาเช้า พระสงฆ์มาพร้อมแล้ว เจ้าบ่าวกับ เจ้าสาวต้องตักบาตรร่วมกัน ตักด้วยทัพพีเดียวกัน ตอนจับทัพพีชักจะมีการ เกี่ยงกันหน่อยๆ เพราะถือกันว่า ถ้าใครจับได้ตอนบนก็จะได้เป็นไก่บน คือ ผู้มีอำนาจเหนือ ถ้าใครจับได้ตอนล่างจะต้องเป็นไก่ล่าง คืออยู่ในอำนาจเขา ดังนั้นในตอนนี้ทั้งสองฝ่ายจึงต้องรีรอดูท่าทีกัน อันที่จริงอำนาจคงไม่ได้อยู่ที่ ทัพพีเป็นแน่ อยู่ที่น้ำใจของกันและกัน ถ้าปฏิบัติถูกเรื่องกันต่างก็มีอำนาจขึ้น ในตัวของตนเอง แต่ที่ถือเรื่องจับทัพพีก็เป็นเรื่องที่ถือกันมาและนึกว่าเป็นไป ได้ พิธีที่กล่าวมานี้เป็นแบบเก่ายังมีอยู่ตามชนบท

ในปัจจุบันนี้ เขาแต่งงานลูกหลานในวันฤกษ์ดีวันเดียว เวลาเช้า เลี้ยงพระสงฆ์ถวายไทยทานต่าง ๆ ของถวายพระสงฆ์นั้น ฝ่ายชายฝ่ายหญิง แบ่งปันกันถวายพระตามที่ตกลงกัน ครั้นพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้วบิดามารดาญาติ ฝ่ายหญิงจัดของคาวสำรับหนึ่ง ของหวานสำรับหนึ่งไปให้แก่บิดามารดาญาติ ฝ่ายชาย ในตอนเช้า เมื่อเลี้ยงพระสงฆ์แล้วสำรับคาวหวานที่จัดไปนั้นเรียกว่า ของเลื่อน ทั้งนี้เพื่อบอกให้รู้ว่าการเลี้ยงพระได้เสร็จแล้วให้นำขันหมากไปเถิด บิดามารดาญาติฝ่ายชายเมื่อได้รับของเลื่อนแล้ว จึงให้เฒ่าแก่ผู้ใหญ่นำทุนสินผ้า ไหว้ขันหมากไปยังบ้านฝ่ายหญิง (๑)

---

(๑) ดูเรื่อง พิธีกรรมและลัทธิประเพณี ของ แปลก สนธิรักษ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๔๐๕

ขันหมาก

จัดเฒ่าแก่ฝ่ายชายนำขันหมากใส่เรือไป ถ้าจะให้ดีควรมีมโหรีไปในเรือด้วย (ตอนท้าย) ขันหมากเอกเลือกหญิงงาม ๆ เป็นผู้เชิญ เมื่อถึงท่าน้ำหน้าบ้านเจ้าสาว อาจมีผู้ชายที่เป็นคนในบ้านเจ้าสาวเอาไม้มากั้น เพื่อห้ามไม่ให้ขึ้น ถ้าการเป็นเช่นนั้นก็ควรให้เงินทอง (Tip) เขาเสียบ้าง แล้วก็เทียบเรือขนขันหมากขึ้นเรือน เข้าไปพบกับเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงมอบขันหมากให้ โดยมีการตรวจนับกันเสียว่าเป็นการต้องตามคำมั่นสัญญากันหรือไม่ เมื่อถูกต้องแล้วเฒ่าแก่ทั้งฝ่ายหญิงชายจะได้ไปไหว้ผี คือ จัดที่สมควรไว้ตั้งของในเตียบกับของขันหมาก มีเหล้า มะพร้าวอ่อนกับผ้าไหว้ผี เสร็จแล้วก็แจกของแถมพกและเลี้ยงดูพวกที่ไป

การพูดก็ไม่มีอะไรมากนัก มีแต่ว่าได้นำขันหมากของฝ่ายชายมามอบให้ตามคำมั่นสัญญา แล้วก็ให้พรตามสมควร นอกกว่านี้ก็เป็นคำสนทนาอย่างกันเอง

อนึ่ง ขันหมากเอกนั้น เมื่อเชิญไปถึงบ้านเจ้าสาวแล้วให้พิงมัดอ้อยไว้กับ ๒ ข้างกับประตูบ้าน ส่วนขันหมากอื่นนอกกว่านั้นเชิญขึ้นไปบนเรือนแต่ห้ามมิให้วางลงไปกับพื้น ต้องส่งให้กับมือผู้รับ

สิ่งของที่เรียกว่าขันหมากนั้นมีดังนี้ คือ

๑. ขันถมหรือขันเงินขันทอง มีพานรองพร้อม ๒ ขัน บรรจุพลูขันละ ๘ เรียง ๆ ละ ๘ ใบ หมากขันละ ๘ ผล และมีแพร หรือผ้าเยียระบับปิดปากขันด้วยทั้ง ๒ ขัน

๒. ขันทองหรือขันถม หรือขันเงินก็ตาม ๑ ขัน บรรจุเงินสินสอดและมีข้าวเปลือก ข้าวตอก ถั่วเขียว งาดำ โรยบนเงินสินสอดนั้นเล็กน้อยแล้วใช้แพรหรือผ้าเยียระบับเปิดปากขัน

๓. มีพานธูปเทียนแพ ดอกไม้กระทง ๑ สำรับ

๔. มีผ้าไหว้กี่สำรับก็ตาม แล้วแต่ฝ่ายหญิงจะเรียก

อีกอย่างหนึ่งในโบราณยังมี

๕. เตียบ ๑ คู่ หรือ ๒ คู่ แล้วแต่เขาจะเรียก ขนมต่าง ๆ อีกกี่คู่แล้ว แต่เขาจะเรียก แต่ในเตียบนั้นบรรจุขนมจีนกับห่อหมก แต่ต้องบรรจุเป็นคู่ ๆ เช่น ขนมจีน ๘ จับ หรือ ๑๒ จับ ห่อหมกก็ดุจกันเช่น ๒ ห่อ ๔ ห่อ หรือ ๖ ห่อ ดังนี้เป็นต้น

แต่สมัยนี้ เตียบและขนมต่าง ๆ นี้ บางรายก็เลิกไปแล้วก็มี

ขันหมากเอก

๑. ฆ้องชัย เดี่ยว
๒. อ้อยลำ ๑ คู่
๓. เหล้า ๑ คู่
๔. มะพร้าวอ่อน ๑ คู่
๕. พลูไหว้ เดี่ยว (โดยมากเดี๋ยวนี้ไม่ได้ใช้)
๖. ขันหมาก ๑ คู่ (พลูขันละ ๔ เรียงๆ ละ ๘ ใบ หมากขัน ๘ ใบ)
๗. ขันสินสอด เดี่ยว (มีใบเงิน ทอง ถั่วงา ข้าวเปลือก)
๘. ขันเงินทุน เดี่ยว (ถ้าไม่มีเงินทุนก็ไม่ต้องใช้)
๙. ผ้าไหว้ผี ๑ สำรับ เดี่ยว (ผ้าขาวนุ่งห่ม)
๑๐. ผ้าไหว้ผู้ใหญ่ กี่สำรับแล้วแต่ผู้หญิงเรียกไว้
๑๑. เตียบ ๔ คู่ (ห่อหมก ๑ คู่ ขนมจีน ๑ คู่ หมู ๑ คู่ ขนมต้ม ๑ คู่) หรือจะเพิ่มกว่านี้ก็ได้
๑๒. ขนมต่าง ๆ (แล้วแต่ข้างผู้หญิงเรียก เดี๋ยวนี้ไม่มี)

ของเหล่านี้จัดคนยกไปพร้อมกับเฒ่าแก่ เมื่อตรวจตราเสร็จแล้ว เฒ่าแก่ทั้งฝ่ายหญิงชาย จะได้ไปไหว้ผี คือ จัดที่สมควรไว้ ของในเตียบกับของขันหมากมี เหล้า มะพร้าวอ่อน กับเครื่องไหว้ผีไว้พร้อมแล้ว เฒ่าแก่จะได้กล่าวคำไหว้ผีต่อไป (ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปข้างหน้า) จบแล้วเป็นเสร็จการ (๑)

พิธีแห่ขันหมาก

การแห่ขันหมาก นั้น ผู้ปกครองฝ่ายชายต้องเลือกชายหญิงที่มีรูปร่างหมดจดแต่งตัวดี ยกทุนสิน ผ้าไหว้ ขันหมาก มีผู้คนแห่ห้อมไปพร้อมกัน ไปบกหรือไปเรือ แล้วแต่ทางที่จะไปยังบ้านบิดามารดาฝ่ายหญิง มีฆ้องตีนำขันหมาก หรือบางทีก็มีเครื่องดีดสีตีเป่าไปเป็นสำคัญ หรือไปเงียบ ๆ ก็มีโดยมาก แต่ขันหมากเอกนั้น จัดให้หญิงรุ่นสาวแต่งตัวยกไปหน้าเตียบ เตียบนั้นจัดหาหญิงที่มีตระกูลมีสามีแล้วยกไปเป็นคู่ ๆ กัน ต่อเตียบลงไปเป็นผู้ไหว้ แล้วถึงขันหมากเลวให้เด็กผู้ชายยกตามไปเป็นลำดับ ครั้นถึงบ้านบิดามารดาฝ่ายหญิงคนในบ้านก็ตีฆ้องรับแล้ว จัดผู้ใหญ่นำเด็กแต่งตัวถือขันพานรองมีหมากพลูลงไปรับเรียกว่า เชิญขันหมาก ขึ้นมาบนเรือนหอ ขณะนั้นบิดามารดาฝ่ายหญิงให้เฒ่าแก่ออกมารับขันหมาก แล้วจัดหาผู้ใหญ่ทั้งสามีภรรยาแต่งตัวเต็มยศหญิงนุ่งจีบห่มผ้าคลุมทั้ง ๒ ฝ่าย มารับเปิดเตียบเป็นคู่ ๆ กันตามมากและน้อย แล้วเฒ่าแก่ฝ่ายหญิงยกเตียบกับขันใส่เหล้า มะพร้าวอ่อน พานผ้าไหว้ผีไปไว้ในเรือนบิดามารดาฝ่ายหญิงเซ่นบอก ปู่ย่าตายาย ตามประเพณีที่นับถือกันต่อ ๆ มา บางทีบิดามารดาฝ่ายหญิงไม่ให้ฝ่ายชายต้องจัดหา ขันหมากเอกและผ้าเตียบมีเครื่องเซ่นไป ฝ่ายบิดามารดาหญิงจัดหาสิ่งของเซ่นเอง ไม่ให้ลำบากด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เพียงให้มีแต่ทุนสิน ผ้าไหว้ตามสมควร

---

(๑) ดูเรื่อง ประเพณีการสมรส ของ พระยาเทวาธิราช (ม.ร.ว. เทวาธิราช ป. มาลากุล) ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐

เมื่อผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงเซ่นผีเสร็จแล้ว เฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวเรียกเอาทุนจากเฒ่าแก่ฝ่ายเจ้าสาว บิดามารดาเจ้าสาวก็เอาทุนออกมาที่เรือนหอนับตรวจครบถ้วนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่ายตามกำหนด ที่เรียกว่า สินสมรส และมักให้มีเงินเถาช้าง เงินสลึงเงินเฟื้องเป็นเศษนอกจากทุนออกไปข้างเป็นเคล็ดที่จะให้ทุนทรัพย์นั้นงอกงามมีความเจริญสืบไป เฒ่าแก่ข้างชายหญิงพร้อมกันนำเงินทั้ง ๒ ฝ่ายมารวมเคล้าด้วยถั่วงาแป้งน้ำมันหอมแล้วมอบให้บิดามารดาฝ่ายหญิง เมื่อเคล้าเงินทุนเสร็จแล้ว ข้างเจ้าสาวจัดสำรับคาวหวานเลี้ยงเฒ่าแก่และผู้ยกทุนสินผ้าไหว้ขันหมากแล้วจัดสิ่งของต่าง ๆ ให้แก่เฒ่าแก่กับผู้ยกขันหมากเอก ส่วนผู้ยกขันหมากเลวนั้น แจกเงินคนละเล็กละน้อย แต่คนที่ยกทุนสินนั้นเป็นธรรมเนียมถือกันว่าต้องให้สั่งละบาท เรียกว่าเป็นของแถมพก ครั้นจัดการเลี้ยงกันเสร็จแล้ว เฒ่าแก่ของเจ้าสาวแบ่งขันหมากเลยเป็น ๒ ส่วน คือไปให้ข้างบิดามารดาเจ้าบ่าว สำหรับไปเลี้ยงพวกเจ้าบ่าวส่วนหนึ่ง ข้างเจ้าสาวถ่ายเอาไว้ส่วนหนึ่ง เฒ่าแก่ฝ่ายชายก็พาพวกที่ยกทุนสินขันหมากกลับไป

ครั้นเวลาบ่ายเจ้าบ่าวกับพวกแต่งตัวตามยศตามศักดิ์พากันไปบ้านเจ้าสาว มีเครื่องมโหรีหรือไปเงียบ ๆ ก็มี

ครั้นถึงบ้านเจ้าสาว บิดามารดาญาติฝ่ายหญิงก็ให้ผู้ใหญ่พาเด็กแต่งตัวถือพานหมากมาเชิญเจ้าบ่าว เจ้าบ่าวต้องมีบำเหน็จให้แก่เด็กที่มาเชิญนั้น ๔ บาท บ้าง ๘ บาท บ้าง แล้วผู้ใหญ่ก็พาเด็กกลับขึ้นเรือนก่อนเจ้าบ่าว เจ้าบ่าวตามขึ้นไปภายหลัง พวกเจ้าสาวถือแพรสีบ้าง สายสร้อยทองคำบ้างยืนคนละข้าง ยืนกั้นขวางทางประตูไว้ตามธรรมเนียม ๓ ชั้น ไม่ให้เจ้าบ่าวขึ้นไป ชั้นที่ ๑ ประตูบ้าน พวกเจ้าบ่าวถามว่าประตูอะไร ? พวกเจ้าสาวที่กั้นขวางไว้นั้นบอกว่า ประตูเงิน ชั้นที่ ๒ ประตูเรือน พวกเจ้าบ่าวถามว่าประตูทอง ชั้นที่ ๓ ประตูเรือนหอ ปวกเจ้าบ่าวถามว่าประตูอะไร ? พวกเจ้าสาวตอบว่า

ประตูแก้ว เมื่อบอกชื่อประตูถูกต้องดังนี้แล้ว พวกเจ้าบ่าวผู้ใหญ่คนหนึ่งเรียกว่า บ่าวนำ ต้องให้เงินแก่พวกเจ้าสาวที่กันขวางประตูไว้นั้น คนละสลึงบ้าง ๒ สลึงบ้าง บาท ๑ บ้าง เป็นชั้น ๆ กัน ถ้าพวกเจ้าสาวบอกชื่อประตูไม่ถูกต้องตามแบบแล้ว พวกเจ้าบ่าวก็ไม่ใคร่จะให้เงิน หรือบางทีพวกเจ้าสาวกั้นขวางทางไว้มากถึงหลายแห่ง พวกเจ้าบ่าวก็ต้องแจกเงินให้ทั่วไปตามสมควร กว่าจะขึ้นเรือนหอได้ก็เสียเงินมากหลายตำลึง พวกเจ้าสาวยกพานหมาก น้ำชามาเลี้ยงพวกเจ้าบ่าวคนละที

พิธีรดน้ำ

ครั้นเวลาเย็นพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ เจ้าบ่าวฟังสวดมนต์แต่ผู้เดียว เจ้าสาวไม่ได้มาฟังสวดมนต์พร้อมกัน การสวดมนต์ในชั้นหลังมาเปลี่ยนเป็นทำบุญขึ้นเรือนใหม่หาได้ให้พระสงฆ์สวดมงคล หรือสาดน้ำดังแต่ก่อนไม่ ครั้นพระสงฆ์สวดจบแล้วก็พักรออยู่พอสมควร ครั้นถึงเวลาที่ผู้ใหญ่ญาติพี่น้องทั้ง ๒ ฝ่าย ซึ่งได้เชิญมารดน้ำพร้อมกันแล้ว ข้างเจ้าสาวก็จัดที่รดน้ำ มีเตียงปูเสื่ออ่อนปูพรมน้ำมันตามสมควร มีม่านกั้นบังให้เจ้าบ่าวเข้าไปอยู่ในที่นั้นก่อน แล้วเฒ่าแก่พาเจ้าสาวออกมานั่งข้างซ้าย ท่านผู้ใหญ่หยิบมงคลคู่ซึ่งพระ-สงฆ์ทำไว้มาสวมศีรษะทั้งสองเคียงกัน หมอบก้มหน้าอยู่ ท่านผู้มีบรรดาศักดิ์และบิดามารดาญาติทั้ง ๒ ฝ่าย พร้อมกันรดน้ำพระพุทธมนต์ด้วยสังข์ และขันสัมฤทธิ์ให้พร ถ้าผู้ใหญ่ก็รดที่ศีรษะ ผู้น้อยรดที่มือ พระสงฆ์สวด ชยนฺโต แต่บางแห่งก็ให้พระสงฆ์กลับวัดเสียก่อนจึงรดน้ำ

พระสงฆ์ที่สวดในการมงคลสมรสนั้น มีวิธีนิมนต์พระสงฆ์เป็นคู่คือ ๘ รูป ๑๐ รูป ๑๒ รูป ๑๔ รูป ฝ่ายชายนิมนต์กึ่งหนึ่ง หญิงนิมนต์กึ่งหนึ่ง ครั้นรดน้ำเสร็จแล้ว เจ้าบ่าวออกมาผลัดผ้านุ่ง มีเงินขอดชายผ้านุ่งไว้ตามสม

ควร ผ้านุ่งที่ผลัดนั้น เด็กฝ่ายเจ้าสาวต้องมารับไปซักตากเก็บไว้ เงินนั้นเป็นของเด็ก ถ้าไม่มีเงินขอดผ้าไว้ ผ้าที่เด็กรับไปไม่ต้องคืนให้เจ้าบ่าว ให้เป็นรางวัลแก่เด็กไป

ไหว้ผีปู่ย่าตายาย

เมื่อเสร็จพิธีรดน้ำ และเลี้ยงดูกันแล้ว บิดามารดาให้เชิญเจ้าบ่าวเข้าไปในเรือน บิดามารดาเจ้าสาวเอาผ้าขาว ๔ ศอก ปูลงกลางเรือนยกเตียบกับขวดเหล้ามะพร้าวอ่อนกับผ้าไหว้ผีวางบนผ้าขาว เจ้าบ่าวจุดเทียนแฝดคู่ ๑ แล้วเฒ่าแก่นำเจ้าสาวมาไหว้ผีปู่ย่าตายายพร้อมกับเจ้าบ่าว เฒ่าแก่ให้เจ้าบ่าวยกมือขวาขึ้นข้างหนึ่ง เจ้าสาวยกมือซ้ายขึ้นข้างหนึ่ง ประณมประสานกราบลงพร้อมกัน ๓ ครั้ง แล้วเจ้าบ่าวออกมาไหว้บิดามารดาญาติเจ้าสาว ตามที่ได้จัดผ้าไปนั้นเรียงไปตามลำดับ บิดามารดาญาติฝ่ายหญิงที่รับไหว้ให้พรและให้เงินสิ่งของแก่เจ้าบ่าว แล้วจัดสิ่งของแถมพกเพื่อนเจ้าบ่าวตามสมควร เพื่อนเจ้าบ่าวพากันกลับไป

ผัวเมียที่สมควรเป็นผู้ปูที่นอนให้คู่บ่าวสาวนั้น ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ เป็นต้นว่า

๑. อยู่เป็นคู่ผัวเมียกันมาตั้งแต่เป็นหนุ่มสาวจนแก่ด้วยกัน

๒. อยู่เป็นสุขมาด้วยกันมิได้แตกร้าวกัน

๓. มีหลักฐานและมีบุตรธิดาสืบวงศ์ตระกูล

๔. เป็นผู้ตั้งอยู่ในศีลธรรม

ผู้ปกครองทั้งสองฝ่ายต้องปรึกษากัน หาคู่ผัวเมียผู้ทรงคุณสมบัติดังกล่าวมานั้นเป็นผู้ปูที่นอน เมื่อถึงเวลาที่จะเริ่มพิธี ผู้ที่ได้รับเชิญมา (มักเป็น

ผัว) ลุกขึ้นยืนร้องถามข้อความต่าง ๆ และมีคนคอยตอบข้อความที่ถามและตอบนั้น มีดังนี้

ถาม "ถึงฤกษ์ดีหรือยัง ?"

ตอบ "ถึงแล้ว"

ถาม "นายบุญมั่นมาแล้วหรือยัง ?"

ตอบ "มาแล้ว"

ถาม "นายบุญคงเล่า มาแล้วหรือยัง ?"

ตอบ "มาแล้ว"

แล้วถามถึงคนที่มีชื่อเป็นสวัสดิมงคลอย่างอื่นต่อไปอีกสัก ๓–๔ คน ผู้ตอบก็ตอบว่ามาแล้วทุกครั้งไป เมื่อถามตอบกันเสร็จแล้ว คู่ผัวเมียที่เชิญมาก็หันหน้าชวนกันพูดว่า "ถึงฤกษ์ดีแล้ว" ผู้จะมาช่วยอำนวยพรก็มาพร้อมกันแล้ว เรามาช่วยกันปูที่นอนให้เถิด" แล้วคู่ผัวเมียก็ช่วยกันปูที่นอนจนเรียบร้อย แล้วขึ้นไปนั่งเคียงกันบนที่นอน หันหน้าไปทางหัวนอน ไหว้พระสวดมนต์พร้อมกัน พอจบก็ลงนอนเคียงกันบนที่นอน ให้พรบ่าวสาวเป็นคำสนทนากันดังนี้

ผัว "ที่นอนน่านอน ใครนอนเห็นจะอยู่เย็นเป็นสุขสบาย อายุยืนนะ"

เมีย "สบายนักค่ะ ถ้าใครนอนที่นอนนี้คงจะเกิดทรัพย์สินมากมูลพูนเขา มีลูกเต้าน่ารักน่าชม"

ให้พรทำนองนี้อีกหลายอย่าง สุดแต่จะคิดให้ เมื่อจบให้พรแล้วนอนหลับตานิ่ง เหมือนดังหลับอยู่สักครู่หนึ่งจึงลุกลงจากเตียงเป็นเสร็จพิธี แล้วเอาถั่วงามาโปรยให้พูนดิน ถ้าถั่วงางอกงามก็เป็นที่ยินดีคืนวันนั้นมีมโหรีกล่อมหอเป็นเพื่อนเจ้าบ่าว

พิธีปูที่นอน

ฝ่ายเฒ่าแก่เจ้าสาวก็จัดเสื่อหมอนที่นอนม่านมุ้งเครื่องเรือนเข้าไปปูตกแต่งพร้อมแล้ว เชิญให้ท่านผู้ใหญ่ที่มีตระกูลทั้งสามีภรรยาซึ่งมีความเจริญด้วยกันเข้าไปปูที่นอน เอาฟักเขียวผลหนึ่ง หม้อใหม่ใส่น้ำหม้อหนึ่ง พานถั่วงาที่เหลือจากเคล้าทุนสินพานหนึ่ง เข้าไปวางไว้ข้างที่นอน เป็นวิธีที่ท่านผู้ใหญ่จะให้พรแก่ทั้งสองฝ่าย ซึ่งได้ทำการมงคลสมรสกันให้มีผลคือน้ำใจบริสุทธิ์สะอาดอยู่เย็นเป็นสุข ให้มีน้ำใจรักกันหนักหน่วงดุจศิลา ถั่วงานั้นเพื่อจะเสี่ยงว่า ถ้าทั้งสองจะมีความเจริญถาวรไปภายหน้าขอให้ถั่วงางอกงามบริบูรณ์

เฒ่าแก่ทั้ง ๒ วางหมอนหนุนศีรษะเรียงหญิงให้นอนซ้าย ชายให้นอนขวาตามคำโบราณ ทั้งสองเฒ่าแก่ผัวเมียนอนก่อนพอเป็นพิธี แล้วให้ศีลให้พรตามสมควร

การส่งตัวเจ้าสาวกับเจ้าบ่าวที่เรือนหอนั้น ต้องหาฤกษ์อีกครั้งหนึ่งตามตำราที่เรียกว่าวันเรียงหมอน ได้ฤกษ์เมื่อใดบิดามารดาจึงจะส่งตัวเจ้าสาวให้เจ้าบ่าว บางทีเจ้าบ่าวต้องนอนเฝ้าหออยู่คนเดียวหลายวัน บางทีฤกษ์ส่งตัวเจ้าสาวกับฤกษ์ทำการมงคลร่วมวันเดียวกันในวันนั้น บิดามารดาหรือเฒ่าแก่ก็นำเจ้าสาวมาส่งให้เจ้าบ่าวที่เรือนหอ ในเวลายามหนึ่งหรือยามเศษ

พิธีส่งตัว

การส่งตัวเจ้าสาวนั้น แต่โบราณมาได้มีประเพณีอย่างหนึ่ง คือเมื่อถึงฤกษ์จะส่งตัว บิดามารดาก็สั่งสอนบุตรสาวให้มีคารวะนบนอบยำเกรงเจ้าบ่าว แล้วให้เฒ่าแก่ ๒ คน ๓ คน พาเจ้าสาวไปส่งเจ้าบ่าวที่เรือนหอ เฒ่าแก่ให้เจ้าสาวกราบเจ้าบ่าว แล้วคลานเลยเข้าไปอยู่ในม่าน เจ้าบ่าวก็เคารพไหว้เฒ่าแก่เป็นคำนับแล้ว เฒ่าแก่ให้เจ้าบ่าวยื่นมือมาจับเกี่ยวกันไว้ แสดงความหมายว่า

ได้ยอมยกทั้งสองให้เป็นคู่สิทธิ์ขาดแก่กัน แล้วเฒ่าแก่สอนให้เจ้าสาวกราบหมอนเจ้าบ่าวก่อน แล้วจึงนอนในที่ของเจ้าสาวก่อนเจ้าบ่าวเพื่อจะให้เป็นเคล็ดให้เจ้าบ่าวมีความยำเกรงเจ้าสาว แล้วสอนเจ้าสาวว่า เมื่อเวลาจะนอนพร้อมกันให้กราบเจ้าบ่าวก่อนทุกวัน จะได้เป็นศรีแก่ตนมีความเจริญไปภายหน้า เสร็จการสั่งสอนกันแล้ว เฒ่าแก่ก็ออกไปนั่งพูดกับเจ้าบ่าว พูดจาฝากฝั่งเจ้าสาวยังเป็นเด็กเล็กไม่รู้อะไร ให้เจ้าบ่าวสั่งสอนไปตามชอบใจเถิด เสร็จแล้วเฒ่าแก่ก็ลาเจ้าบ่าวออกไปข้างนอก แต่ลักษณะที่ทำกันโดยมากนั้น ในกลางคืนวันที่รดน้ำนั้นเอง พอบิดามารดาสั่งสอนเจ้าสาวแล้ว บิดามารดาหรือเฒ่าแก่ก็พาเจ้าสาวไปส่งให้เจ้าบ่าวที่ในเรือนหอ ไม่ได้ทำพิธีเกี่ยวก้อยกันอย่างโบราณ

หน้าที่สามี

๑. ยกย่องภรรยา

๒. ไม่ดูหมิ่นภรรยา

๓. ไม่นอกใจภรรยา

๔. มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ภรรยา

๕. ให้เครื่องแต่งตัว

หน้าที่ภรรยา

๑. จัดการงานดี

๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงสามี

๓. ไม่นอกใจ

๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้

๕. ขยันไม่เกียจคร้านทำงานบ้าน (๑)

---

(๑) ดูเรื่องพิธีกรรมและลัทธิประเพณี ของ แปลก สนธิรักษ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๔

การทำบุญศพ

ประเพณีการทำบุญศพ ที่จะนำมากล่าว ณ ที่นี้ เป็นการแนะนำที่ควรจะปฏิบัติตามโดยไม่ผิดประเพณีนิยม และทำแต่พอควร เป็นประเพณีที่ทำอยู่ในกรุงเทพฯ โดยทั่วๆ ไป ส่วนท้องถิ่นใดที่มีประเพณีที่ประหยัดยิ่งกว่านี้ ก็ควรใช้ประเพณีของท้องถิ่นนั้น ๆ ดีกว่า หรือถ้าท้องถิ่นใดมีประเพณีที่ยังฟุ่มเฟือยเกินไป จะมาจัดทำดังที่ได้แนะนำไว้นี้ก็แล้วแต่ใจสมัคร

ประเพณีทำบุญศพนี้ เริ่มทำตั้งแต่มีผู้ตายลงภายในครอบครัวนั้น ๆ เริ่มด้วย

๑. พิธีอาบน้ำศพ

พิธีที่จะต้องทำในขั้นต้นให้แก่ผู้ตาย ได้แก่การอาบน้ำชำระศพให้สะอาด สมัยก่อนจะต้องอาบน้ำศพกันจริงจังและมีวิธีการมากมาย บัดนี้ควรจะย่นย่อได้ โดยถือว่าเป็นเรื่องของลูกหลานและคนในบ้านเท่านั้นที่จะอาบน้ำทำความสะอาดให้แก่ศพ ไม่ควรเชิญแขก เพราะผู้ตายบางรายอาจเป็นโรคติดต่อ แขกที่ได้รับเชิญไปอาบน้ำศพ ถ้ามิใช่ญาติที่ใกล้ชิดจริงๆ แล้ว เขาอาจจะรู้สึกรังเกียจได้ บางรายแขกนั้นไม่เคยรู้จักกับผู้ตายเลยก็มี และในทุกวันนี้คนเราทุกคนต่างก็มีภาระกิจที่จำเป็นจะต้องกระทำเพื่อการครองชีพของตน เมื่อได้รับเชิญให้ไปอาบน้ำศพจะไม่ไปก็ดูจะใจจืดใจดำ ก็จำเป็นต้องไป เพื่อให้พ้นข้อถูกกล่าวหานั้นเสีย ซึ่งเท่ากับเป็นการบังคับให้แขกไปอาบน้ำศพญาติพี่น้องบิดามารดาของเราโดยใช่เหตุ ฉะนั้น วิธีที่ดีและเป็นการประหยัดไม่ควรเชิญแขก ควรจะเป็นเรื่องภายในครอบครัวเท่านั้น และถ้าเราได้เชิญผู้ใดให้มาอาบน้ำศพ แต่เขามิได้มา ก็ไม่ควรถือว่าเขาลบหลู่

๒. ตั้งศพ

เมื่อบรรจุศพลงหีบเรียบร้อยแล้ว จะตั้งศพไว้ที่บ้านหรือที่วัดก็ได้ เพื่อบำเพ็ญกุศลต่อไป โดยให้ตั้งหันหัวหีบไปทางทิศตะวันตกเสมอไป การตั้งศพไว้ที่บ้านต้องแจ้งแก่เทศบาลเพื่อขออนุญาตก่อน ถ้าเป็นศพผู้ที่ตายเป็นโรคติดต่อก็ไม่ควรจะตั้งศพไว้ในบ้าน

๓. ระหว่างตั้งศพ

นิมนต์พระสงฆ์มาสวดอภิธรรม มีจำนวน ๔ รูป มีการสวด ๔ จบ สวดเป็นระยะ ๆ หรือสวดเพียง ๒๒ นาฬิกา ก็เป็นการเพียงพอแล้ว ไม่จำเป็นต้องสวดถึงเที่ยงคืนหรือตลอดรุ่ง ซึ่งเป็นการทำลายสุขภาพทั้งฝ่ายเจ้าภาพและพระสงฆ์อีกด้วย การสวดนี้จะสวดปล่อย (คือมิได้มีการเลี้ยงพระในตอนเช้า) หรือจะเลี้ยงพระในตอนเช้าก็ได้ ถ้าจะให้เป็นการประหยัดแล้วก็ควรจะสวดปล่อย การเลี้ยงพระหน้าศพนั้นอาจผิดหลักอนามัย เพราะบางศพส่งกลิ่นเหม็นในเวลาพระฉัน ถ้าจะถือว่าเป็นพระแล้วต้องปลงตก ก็เป็นเรื่องทรมานพระท่านไป แทนที่จะได้บุญกลับจะได้บาป

การสวดพระอภิธรรมนี้ ควรจะสวด ๓ วัน หรือ ๗ วันเป็นอย่างมาก ไม่ควรมีสวดทุก ๗ วัน จนกว่าจะครบ ๑๐๐ วัน ซึ่งเป็นการฟุ่มเฟือยเกินไป

๔. การทำบุญ ๗ วัน

เมื่อครบ ๓ วัน ๗ วัน นับจากวันตาย ก็มีการทำบุญหน้าศพ เรียกว่าทำบุญ ๗ วัน มีการเลี้ยงพระเช้าหรือเพล มีเทศน์ ๑ กัณฑ์ พอเสร็จแล้วจึงนำศพนั้นไปบรรจุหรือฝากวัดไว้จนกว่าจะเผา

ในงานทำบุญ ๗ วันนี้ เจ้าภาพเชิญแขกได้

๕. การทำบุญ ๕๐ และ ๑๐๐ วัน

ถ้าศพใดยังไม่เผา ก็มีการทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วันต่อไปอีก งานนี้ควรเป็นงานภายในเฉพาะบุตรหลานหรือญาติสนิทเท่านั้น ไม่ควรเชิญแขก

การทำบุญทางศาสนา จะมีการเลี้ยงพระเช้าหรือฉันเพล หรือจะทำสังฆทานก็ได้ ถ้ามีการเลี้ยงพระ ภายหลังเลี้ยงพระแล้วจะมีเทศน์สักกัณฑ์หนึ่งก็ได้

๖. การเผา

อาจจะมีการตั้งศพสวดพระอภิธรรม ๑ วันก่อนก็ได้ หรืออาจจะตั้งศพเช้าเผาเย็นก็ได้ การตั้งศพก่อนเผาก็เพื่อจะทำบุญทางศาสนาเสียก่อน มีการสวด เลี้ยงพระ เทศน์หรือแจง เมื่อเสร็จพิธีทางศาสนาแล้วก็ถึงเวลาเตรียมจะเผา โดยยกศพลงจากศาลาที่ตั้งศพเพื่อจะทำพิธีเวียนรอบเชิงตะกอน ๓ รอบ โดยเวียนจากซ้ายไปขวา มีพวกลูกหลานและญาติสนิทตามศพเท่านั้น มิใช่เรื่องของแขก เมื่อครบ ๓ รอบแล้ว จึงยกขึ้นสู่เชิงตะกอน

เมื่อตั้งศพบนเชิงตะกอนเสร็จแล้ว ก่อนเวลาเผาจะมีการทอดผ้าชักมหาบังสุกุล โดยเชิญผู้มีเกียรติหรือผู้มีอาวุโสในงานมาทอดผ้าแล้วนิมนต์พระสงฆ์มาชักบังสุกุล (ชักผ้าที่ทอดนั้น) ทอดผ้าครั้งหนึ่งพระก็มาชักผ้าหนหนึ่ง จะทอดกี่หนก็ได้แล้วแต่เจ้าภาพ หรือผู้ที่มีจิตศรัทธาจะทำบุญมุ่งนำผ้ามาทอดโดยเฉพาะ

เมื่อได้เวลาเผา เจ้าภาพก็เชิญผู้มีเกียรติหรือมีอาวุโสในงาน (โดยมีการบอกกล่าวไว้ล่วงหน้าก่อน) เป็นผู้จุดไฟเป็นคนแรก ถ้าศพใดเป็นศพที่ขอพระราชทานเพลิง ผู้จุดไฟเป็นคนแรกจะต้องจุดไฟหลวงเสียก่อน แล้วจึงจะจุดไฟที่เป็นของตนอีกครั้งหนึ่ง

ขณะที่ผู้จุดไฟคนแรกจะขึ้นจุดไฟนั้น พวกแขกจะต้องลุกขึ้นยืนจนกว่าผู้นั้นจะจุดไฟใส่ที่เชิงตะกอนเสร็จแล้ว จึงนั่งลง และทยอยกันขึ้นไปเผาตามลำดับอาวุโส

ขณะที่เจ้าภาพเชิญแขกขึ้นเผาศพบนเชิงตะกอนนั้น เจ้าภาพควรจะนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูปมาสวดพระอภิธรรม (สวดหน้าไฟ) ตลอดเวลาเผาด้วย

๗. การเก็บอัฐิ

เมื่อเผาศพเสร็จแล้ว ก็มีการเก็บอัฐิ หรือกระดูก โดยเจ้าภาพจะเก็บกระดูกของผู้ตายไปไว้เพื่อสักการบูชา ก่อนเก็บกระดูกนั้น จะมีการแปรรูปกระดูก โดยนำกระดูกทั้งหมดมากองแล้ววางลงทำเป็นรูปร่างคน ครั้งแรกให้ตั้งศีรษะไปทางทิศตะวันตกก่อน แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาชักบังสุกุล ครั้งที่สองให้ตั้งศีรษะอยู่ทางทิศตะวันออกแล้วโปรยดอกไม้ เงิน ทอง พรมน้ำหอมลงบนกระดูกนั้น แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาชักบังบังสุกุลอีกครั้งหนึ่ง เสร็จแล้วลูกหลานผู้ตายจึงเก็บกระดูกใส่โกศที่เตรียมไว้ โดยเก็บเฉพาะกระดูกที่สำคัญ ๆ เช่น กระโหลก แขนขา และตัว อย่างละเล็กละน้อย นอกนั้นรวมกันไว้แล้วนำไปบรรจุไว้ในเจดีย์หรือที่ใดที่สมควร หรือจะนำกระดูกทั้งหมดโดยไม่เก็บไว้เลยไปลอยน้ำ เพื่อลูกหลานจะได้อยู่เย็นเป็นสุข ส่วนที่จะเก็บไว้บูชาก็เก็บแต่เงินทองที่โปรยปนกับกระดูก โดยถือว่าเงินทองนี้แทนกระดูกก็ได้

ก่อนแปรรูปนี้ ต้องมีผ้าขาวปูรองบนกระดานที่จะแปรรูปเสียก่อน เพราะเวลาจะรวมห่อกระดูกจะได้ยกผ้าขาวห่อเลย ไม่ต้องไปหาผ้าที่อื่นอีกเพื่อความสะดวก

เมื่อเก็บกระดูกแล้ว นำกระดูกที่ใส่โกศมาบ้าน (ส่วนกระดูกที่เหลือรวมไว้ มักจะนำไปฝากพระไว้ที่วัดก่อน เพื่อรอบรรจุ หรือทำอย่างใดต่อไป) เพื่อทำพิธีทางศาสนา และโกศนั้นก็นำมาตั้งไว้เพื่อบูชาต่อไป

การทำบุญกระดูกนี้ ถือเป็นการทำบุญบ้าน เป็นพิธีมงคลมีการสวดมนต์ เลี้ยงพระ หรือมีเทศน์และบังสุกุล เพื่อเป็นสิริมงคลของลูกหลานต่อไป พิธีทำบุญกระดูกนี้ จัดเป็นพิธีมงคล ฉะนั้น ผู้มาในงานนี้จึงไม่ควรแต่งกายไว้ทุกข์ เว้นแต่เจ้าภาพ ซึ่งจะต้องไว้ทุกข์ต่อไปเท่านั้นที่แต่งทุกข์ ส่วนที่บูชาต้องตั้งบาตรน้ำมนต์ วงด้ายสายสิญจน์รอบบ้าน เพราะถือเป็นการทำบุญบ้านไปเลย

การทำบุญกระดูกนี้ บางรายก็ทำในวันเก็บกระดูกเสร็จ บางรายก็รอจนครบ ๗ วัน นับจากวันเผา แล้วจึงจะทำบุญ บางรายก็ทำในวันรุ่งขึ้นแล้วแต่สะดวก

การเก็บกระดูกนี้ เขาไม่เก็บกระดูกร้อน ๆ เพราะถือว่าลูกหลานจะไม่เป็นสุข เขารอให้กระดูกเย็นเสียก่อนจึงเก็บ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า แม้เผาด้วยเตาสมัยใหม่ไหม้เร็ว ก็ยังไม่เก็บกระดูก รอไว้จนรุ่งเช้าจึงเก็บก็มี

ข้อควรปฏิบัติ

เมื่อมีผู้ใดตายในครอบครัว ควรปฏิบัติดังนี้

๑. แจ้งการตายแก่นายทะเบียนท้องถิ่น หรือกำนันผู้ใหญ่บ้านว่าได้มีคนตายชื่ออะไร อายุเท่าใด ตายในบ้าน เพื่อขอใบมรณบัตรมาเป็นหลักฐาน ควรจะขอใบมรณบัตรหลาย ๆ สำเนาเพื่อธุรกิจของผู้ตายต่อไปภายหน้าด้วย การแจ้งการตายนี้ต้องแจ้งภายใน ๒๔ ชั่วโมง นับจากผู้นั้นตาย

๒. ใบรับรองจากนายแพทย์ว่าผู้ตายเป็นอะไรตาย

๓. จัดการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ทางวัด เพื่อจัดการเกี่ยวกับการศพให้เรียบร้อย จนกระทั่งนำศพไปตั้งบำเพ็ญกุศล

การแต่งกายไปในงานศพ

การแต่งกายไปในงานศพนี้ สำหรับสุภาพบุรุษ ไม่มีสิ่งใดจะต้องยุ่งยากเลย เพราะเครื่องแต่งกายสากลขาว รองเท้าดำ ถุงเท้าขาวหรือดำ เน็คไทดำ และติดแขนทุกข์ข้างซ้ายเหนือข้อศอก ก็เป็นอันใช้ได้ที่จะไปในงานศพทุกโอกาสและทุกเวลา

สำหรับสุภาพสตรีแล้วดูเป็นเรื่องยุ่งยากเหลือเกิน ว่าควรจะแต่งกายอย่างไร จึงจะเหมาะสม

ในที่นี้จึงใคร่จะเสนอการแต่งกายของสุภาพสตรี จากคำแนะนำของสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

การแต่งกายไปในงานศพของสุภาพสตรี ในแบบธรรมดาทั่ว ๆ ไป

๑. นุ่งผ้าแบบซิ่นยาวประมาณครึ่งน่อง หรือกระโปรงสั้นยาวตามสมัยนิยม

๒. เสื้อแบบเรียบ ๆ เป็นเสื้อที่ไม่เปิดคอกว้างมาก ๆ ไม่ใช่เสื้อไม่มีไหล่ หรือแขนเล็กจนเกินไป

๓. ถ้าเป็นงานมีบัตรเชิญ ควรสวมถุงเท้า

๔. รองเท้าหุ้มส้น

๕. กระเป๋าถือสีดำ

เครื่องแต่งกายดังกล่าวนี้ ใช้สีดำล้วน ไม่ใช้วัตถุแวววาวหรือเป็นเงินทองเลย และไม่ประดับอาภรณ์ทุกชนิดมากเกินควร เฉพาะอย่างยิ่งอาภรณ์ที่เป็นสี

ข้อควรปฏิบัติของผู้ไปในงานศพ

ถ้าไปในงานศพ ผู้เป็นแขกต้องสำรวมกิริยามารยาท และต้องพยายามเคารพศพก่อน งานศพในที่นี้ หมายถึงการอาบน้ำศพ ทำบุญศพครบ

รอบวันตาย ๗–๕๐–๑๐๐ วัน ตลอดจนการปลงศพ ผู้ไปในงานต้องไว้ทุกข์เสมอคือถ้าแต่งเครื่องแบบปรกติ ใช้ผ้าโปร่งดำกว้าง ๗–๑๐ ซม. (แขนทุกข์) สวมแขนเสื้อข้างซ้ายเหนือข้อศอก คือแต่งสากลใช้เสื้อนอกขาว กางเกงขาวขายาว เชิตขาว เน็คไท (ผ้าผูกคอ) สีดำเงื่อนกลาสี รองเท้าหนังสีดำ ถุงดำ หรือ ขาว

ส่วนสตรีแต่งดำล้วน คือ นุ่งถุง หรือ ผ้าซิ่นดำ สวมรองเท้าดำ สวมเสื้อดำ ถุงเท้าดำยาว (ถ้าไม่สวมถุงเท้าจะสวมแต่รองเท้าก็ได้)

การไปอาบน้ำศพ

เมื่อเวลาไปถึง ก่อนอื่นควรแสดงความเสียใจต่อเจ้าภาพ ก่อนจะอาบน้ำศพต้องแสดงคารวะ คือ ไหว้ กราบ หรือคำนับ ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสม แล้วจึงเปิดขวดน้ำอบที่เตรียมเอาไปด้วย คุกเข่าเทน้ำอบลงบนฝ่ามือของผู้ตายแล้วทำความเคารพอีกครั้งหนึ่ง

ในงานทำบุญศพ

เมื่อเวลาไปถึงควรไปเคารพศพเสียก่อน ถ้าไปกันเป็นหมู่คณะก็รอให้พร้อมกัน จนกว่าหัวหน้าคณะจะมาถึง แล้วจึงพากันไปเคารพศพ ในการนี้ควรจะมีเครื่องสักการะติดมือไปด้วย เช่น หรีด เป็นต้น เพื่อสักการะศพ และกลับเมื่อเสร็จพิธีทำบุญแล้ว

ในงานปลงศพ

เมื่อเจ้าภาพเชิญท่านผู้ใหญ่ หรือแขกผู้มีเกียรติจุดไฟ ทุกคนควรลุกขึ้นยืนพร้อมกันด้วยความสงบ เพื่อแสดงความเคารพ และความอาลัยร่วมกันเป็นครั้งสุดท้าย ต่อจากนั้นควรทยอยเรียงลำดับกันเข้าไปตามฐานะผู้ใหญ่ผู้น้อย

นำดอกไม้ธูปเทียนไปวางที่เชิงตะกอนเป็นการขมาศพ ก่อนวางทำความเคารพครั้งหนึ่ง เมื่อวางแล้วทำความเคารพอีกครั้งหนึ่ง ในงานศพนี้ควรสำรวมกิริยาให้อยู่ในลักษณะสงบ ไม่ควรพูดจาตลกคะนองเป็นอันขาด

การเยี่ยมศพ

ประเพณีไทยนั้นมักจะมีพวงหรีดดอกไม้สด หรือดอกไม้แห้ง กระเช้าดอกไม้ ช่อดอกไม้ หรือพวงมาลัยไปด้วย ถ้าไม่ไปเยี่ยมศพในวันตาย ก็มักจะไปในงานทำบุญ ๗ วัน

การนำพวงหรีดหรือดอกไม้สดดังกล่าวแล้วไปด้วย ก็เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงความเศร้าโศกแก่เจ้าภาพ เมื่อศพใดนำไปบรรจุไว้ในกุฏิ เจ้าภาพก็มักจะนำดอกไม้ที่แขกนำมานั้นไปวางที่ไว้กุฏิด้วย

การไปในงานเผาศพ

ถ้าจะไปเผาศพใด ควรจะนำธูปเทียนดอกไม้จันทน์ไปด้วย ไม่ควรจะไปใช้ของเจ้าภาพ เพราะเจ้าภาพจัดไว้สำหรับผู้ไม่รู้ประเพณีไทยเท่านั้น การที่ต้องใช้ทั้งดอกไม้จันทน์และธูปเทียนนั้นก็เพราะนิยมกันว่าธูปเทียนเป็นการขมาศพ ส่วนดอกไม้จันทน์ใช้สำหรับเผาศพ

การแต่งกายในงานศพ

ผู้ไปในงานศพ ไม่ควรจะสวมเครื่องประดับที่เป็นเพชรนิลจินดาให้มากมายเกินควร ดุจดังจะไปในงานรื่นเริง เฉพาะสุภาพสตรี ไม่ควรทาปากให้แดงเกินไปนัก ถ้าจะทาก็ควรใช้สีอ่อน ๆ เสื้อผ้าที่ใช้ก็ไม่ควรจะใช้ผ้าใสโปร่งหรือแบบที่มีคอกว้าง ควรเป็นแบบเรียบ ๆ ธรรมดา

การแสดงความเคารพศพ

การแสดงความเคารพศพผู้สูงอายุ ควรจุดธูป ๑ ดอก แล้วกราบ ๑ ครั้ง ไม่แบมือ ศพในวัยเดียวกันควรยืนหรือนั่งไหว้ ศพผู้น้อยควรยืนหรือนั่งในท่าสงบ และถ้าในบริเวณที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศลนั้นมีที่บูชาพระอยู่ด้วย ควรไปกราบพระ ๓ ครั้งเสียก่อน แล้วจึงไปเคารพศพขณะที่ไปในบริเวณเมรุ เมื่อศพตั้งอยู่บนเมรุ สำหรับชายควรคำนับ หญิงควรโน้มตัวไหว้ แล้วจึงไปนั่งอยู่ในท่าสงบ

ประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ
ว่าด้วยพิธีศพ

เพื่อให้พิธีศพของคนไทยเป็นไปโดยมีระเบียบและเหมาะสมด้วยวัฒนธรรม สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงได้กำหนดแบบพิธีศพไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑. งานศพแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

ก. งานเฉพาะของเจ้าภาพ หมายถึงงานที่เจ้าภาพจัดขึ้นเป็นการการภายใน ไม่มีการเชิญแขก เช่นงานอาบน้ำศพ งานทำบุญต่าง ๆ งานเผาศพ (เผาจริง) งานอัฐิ และงานอังคาร

ข. งานรับแขก หมายถึงงานที่เจ้าภาพเชิญแขกไปในงาน เช่นงานทักษิณานุสรณ์ งานฝังศพ และงานเผาศพ

ข้อ ๒. เมื่อมีคนตาย เจ้าภาพจะจัดให้มีการอาบน้ำศพ หรือไม่มีก็ได้ เมื่อมีการอาบน้ำศพ ให้ทำเป็นงานเฉพาะของเจ้าภาพไม่ให้เชิญแขกคงอาบน้ำกันแต่บรรดาญาติ ผู้ใดไม่ไปอาบน้ำศพ ไม่ถือว่าขาดความเคารพ

ข้อ ๓. เมื่อเจ้าภาพจัดการอาบน้ำศพเสร็จแล้ว นำศพลงที่ใส่ศพตั้งไว้

ข้อ ๔. เมื่อตั้งศพเรียบร้อยแล้ว ควรกำหนดวันมีงานทักษิณานุสรณ์ โดยจัดให้เป็นงานรับแขกในโอกาสแรกอันจะพึงทำก็ได้

ในงานนี้ให้มีการเคารพศพ เช่น จุดธูปเทียนหรือวางพวงดอกไม้หน้าศพ เป็นเบื้องต้น ถ้าเป็นศพมีเครื่องประกอบเกียรติยศ เช่น เครื่องประโคมหลวง ก็ควรได้รับประโคมในตอนนี้ด้วย ต่อจากนั้น ก็ควรนิมนต์พระภิกษุสงฆ์เทศน์ และบังสุกุล แล้วเสร็จงาน

ข้อ ๕. ต่อจากงานทักษิณานุสรณ์ เจ้าภาพจะทำบุญประการใดก็ได้ โดยเป็นงานเฉพาะของเจ้าภาพ ไม่มีการเชิญแขก ผู้ใดไม่ไปในงานนี้ไม่ถือว่าขาดความเคารพศพ

การทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน หรือทำบุญทุก ๆ ๗ วัน ชนิดมีการเชิญแขกนั้นเป็นอันว่าไม่มี ถ้าเจ้าภาพจะทำก็ทำเป็นงานเฉพาะของเจ้าภาพ ไม่ต้องเชิญแขก ไม่ต้องมีการไปช่วย ไม่มีการถือว่าขาดอัธยาศัย

ข้อ ๖. ถ้าเจ้าภาพจะจัดการฝังศพ ณ ที่ใด จะทำให้เป็นงานรับแขกก็ได้ โดยออกบัตรแจ้งไปยังแขกที่จะเชิญกำหนดวันเวลาและที่ฝังศพ และเจ้าภาพจัดการรับ ณ ที่ฝังศพนั้น

การเชิญศพและตามศพไป เป็นกิจธุระของเฉพาะเจ้าภาพ

ถ้าเป็นศพที่จะฝังเลย โดยไม่เผา ก็ควรได้รับเครื่องประกอบเกียรติยศเวลาฝังทุกประการ

ข้อ ๗. เมื่อกำหนดจะเผาศพที่ใด จึงปฏิบัติจัดเป็นงานรับแขก โดยเจ้าภาพแจ้งให้ผู้ที่จะไปเป็นแขกทราบกำหนดวันเวลาและสถานที่เผาศพ และเจ้าภาพจัดการรับแขก ณ ที่นั้น

การเชิญศพ ตามศพ เป็นกิจธุระเฉพาะของเจ้าภาพ ศพที่ควรมีขบวนแห่ก็ควรได้รับเวลาเชิญศพไป

ข้อ ๘. ระหว่างศพที่อยู่ ณ ที่สำหรับทำการเผา เจ้าภาพจะทำบุญประการใดก็ได้ โดยเป็นงานเฉพาะของเจ้าภาพไม่มีการเชิญแขก

งานรับแขกมีเฉพาะตามกำหนดการ คือ ตามวันเวลาซึ่งแจ้งไปเท่านั้น ได้แก่การทำบุญ เช่น เทศน์ และบังสุกุล หรือเฉพาะบังสุกุลเท่านั้น แต่ควรให้ระยะเวลาสั้นที่สุด เมื่อทำบุญเสร็จแล้วจึงมีการเผาศพ เริ่มด้วยการวางเครื่องขมาศพและจุดไฟเผาศพ

ถ้าศพใดมีเครื่องประกอบเกียรติยศ เช่นเครื่องประโคมหลวงก็ควรจะได้รับประโคมในตอนนี้ (เกียรติยศทางทหาร) ก็ควรมีในวันนี้

ข้อ ๙. การเผาศพที่เรียกว่าเผาจริง งานเก็บกระดูกเลี้ยงพระสามหาบ งานฉลองกระดูก ตลอดจนงานอังคาร เป็นงานของเจ้าภาพไม่มีการเชิญแขก เว้นแต่งานอังคารของศพที่เผามาจากต่างประเทศ จึงจะปฏิบัติดุจงานเผาศพ

ข้อ ๑๐. ในการไปฌาปนกิจศพ แขกผู้ไปในงานนี้ต้องนำเครื่องขมาศพ คือธูปเทียน ดอกไม้จันทน์ ของตนเอง ไปทำการเคารพศพและขมาศพ

การที่แขกไปใช้ธูปเทียนดอกไม้จันทน์ของเจ้าภาพจัดไว้นั้น ไม่ต้องด้วยวัฒนธรรม เจ้าภาพจัดเตรียมไว้สำหรับผู้ที่ไม่ทราบประเพณีของไทยเท่านั้น

ประกาศ ณ วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๘๖

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

ประธานกรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

บันทึกย่อ

เกี่ยวกับกฎหมายประจำวัน

บันทึกย่อเกี่ยวกับกฎหมายประจำวัน

คนเกิด ต้องแจ้งต่อนายทะเบียนท้องถิ่นภายใน ๑๕ วัน

คนป่วยเป็นโรคติดต่ออย่างร้ายแรง เช่น กาฬโรค อหิวาตกโรค ไข้ทรพิษ ไข้กาฬนกนางแอ่น ไข้เหลือง ต้องแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจท้องที่ ภายใน ๒๔ ชั่วโมง

คนตาย ต้องแจ้งต่อนายทะเบียนท้องถิ่นภายใน ๒๔ ชั่วโมง

ชื่อบุตร บิดาต้องแจ้งชื่อตัวของบุตรต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งภายใน ๖ เดือนนับแต่วันเกิด

การรับราชการทหาร ชายไทยอายุครบ ๑๘ ปีในปีใด ต้องไปแสดง แสดงตนลงบัญชีทหารกองเกินภายในเดือนพฤศจิกายนของปีนั้น

ภาษีเงินได้ ยื่นประเมินต่ออำเภอท้องที่หรือที่กรมสรรพากร ภายในสิ้นเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี

ภาษีบำรุงท้องที่ ยื่นประเมินภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันที่นายกเทศมนตรีหรือนายอำเภอประกาศ (๔ ปี ประกาศครั้งหนึ่ง)

ภาษีโรงเรือน ฯลฯ ยื่นประเมินต่อพนักงานภาษีของเทศบาล ภายในสิ้นเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี

ภาษีการค้า ยื่นรายการและชำระภาษีต่อเจ้าพนักงานภาษีท้องที่ ภายในวันที่ ๑๕ ของเดือน

การยื่นบัญชีงบดุลของบริษัทจำกัด ยื่นต่อนายทะเบียนห้างหุ้นส่วนบริษัท ภายใน ๑ เดือน นับแต่วันที่ได้รับอนุมัติจากที่ประชุมใหญ่ประจำปี และยื่นต่อราชการกรมสรรพากรภายใน ๑๕๐ วัน หลังจากปิดบัญชีงบดุล

การศึกษา เด็กที่มีอายุย่างปีที่ ๘ ต้องเรียนอยู่โรงเรียนประถมศึกษาจนมีอายุย่างปีที่ ๑๕ และภายในเดือนธันวาคมของทุกปี นายอำเภอท้องที่จะประกาศให้บิดามารดาของเด็กที่มีอายุถึง ๘ ปี แจ้งรายการสำรวจเด็ก

การเรี่ยไร ผู้ทำการเรี่ยไรต้องมีใบอนุญาตของเจ้าหน้าที่ติดตัว และต้องออกใบรับให้แก่ผู้บริจาค

อาวุธปืน ผู้ใดมีอาวุธปืน กระสุนปืน โดยไม่ได้รับอนุญาต มีความผิดทางอาญา

การซื้อขายหรือให้ บ้าน ที่ดิน เรือกำปั่น เรือระวางตั้งแต่ ๖ ตันขึ้นไป เรือกลไฟ เรือยนต์ตั้งแต่ ๕ ตันขึ้นไป ต้องจดทะเบียนต่อเจ้าพนักงาน

การโอนหุ้นในบริษัทจำกัด ชนิดระบุชื่อผู้ถือหุ้น ต้องทำเป็นหนังสือลงลายมือชื่อผู้โอน ผู้รับโอน และมีพยานรับรองลายมือชื่อ มิฉะนั้นเป็นโมฆะ

การโอนลิขสิทธิ์ จะสมบูรณ์เมื่อทำเป็นหนังสือและลงลายมือชื่อเจ้าของลิขสิทธิ์

โอนใบตราส่ง ทำได้โดยการสลักหลัง เว้นแต่มีข้อห้าม

โอนสินค้าในคลังสินค้า ทำได้โดยการสลักหลังใบรับของคลังสินค้า แต่จะสลักหลังแก่ผู้ถือไม่ได้

การโอนตราสารเปลี่ยนมือและตั๋วเงิน (ตั๋วแลกเงิน ตั๋วสัญญาใช้เงิน และเช็ค) โดยหลักทั่วไปเพียงแต่สลักหลังและส่งมอบตราสารก็ใช้ได้

เช่าซื้อทรัพย์ ไม่ว่าประเภทใดต้องต้องทำเป็นหนังสือ มิฉะนั้นเป็นโมฆะ

การจำนอง จะสมบูรณ์เมื่อทำเป็นหนังสือและจดทะเบียน

การสมรส จะสมบูรณ์เมื่อได้จดทะเบียนต่อเจ้าหน้าที่ โดยชายอายุครบ ๑๗ ปี หญิงอายุครบ ๑๕ ปี

การรับบุตรบุญธรรม จะสมบูรณ์เมื่อได้จดทะเบียน โดยผู้รับบุตรบุญธรรมต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า ๓๐ ปี และแก่กว่าบุตรบุญธรรมอย่างน้อย ๑๕ ปี

พินัยกรรม ต้องทำตามแบบที่กฎหมายกำหนดไว้ แบบใดแบบหนึ่งใน ๕ แบบ คือ แบบธรรมดาแบบเขียนเองทั้งฉบับ เอกสารฝ่ายการเมืองเอกสารลับ แบบพฤติการณ์พิเศษ โดยผู้ทำต้องมีอายุครบ ๑๕ ปี และมีสติสมบูรณ์

บัญชีทรัพย์ ผู้ปกครองต้องทำบัญชีทรัพย์ของผู้เยาว์ภายใน ๑ เดือนนับแต่วันได้รับแต่งตั้งและยื่นสำเนาต่อศาลภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันทำเสร็จผู้จัดการมรดกต้องทำบัญชีทรัพย์ภายใน ๑๕ วันนับแต่วันเจ้าของมรดกตายและต้องทำให้เสร็จภายใน ๑ เดือน เมื่อทำเสร็จแล้วต้องเสนอสำเนาต่อศาล

การออกสลากกินแบ่งและกินรวบ จะทำได้เมื่อรัฐบาลให้อำนาจหรือให้สัตยาบันเฉพาะราย

การเช่าทรัพย์ การเช่าบ้านหรือที่ดิน ต้องทำหลักฐานเป็นหนังสือถ้าเช่าเกิน ๓ ปี ต้องจดทะเบียนต่อเจ้าหน้าที่

การกู้ยืมเงิน เกินกว่า ๕๐ บาท ต้องทำหลักฐานเป็นหนังสือ มีลายมือชื่อผู้กู้ยืมหรือผู้ยืมเป็นสำคัญ

การค้ำประกัน ต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือลงลายมือชื่อผู้ค้ำประกันเป็นสำคัญ

อายุความเกี่ยวกับเช็ค เช็คต้องนำไปขึ้นภายใน ๖ เดือน นับแต่วันที่สั่งจ่ายในเช็คเมื่อขึ้นเงินไม่ได้ต้องแจ้งความต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือฟ้องคดีอาญาเองภายใน ๓ เดือน นับแต่วันขึ้นเงิน เมื่อแจ้งความต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจแล้ว สิทธิการดำเนินคดีอาญาขยายไปถึง ๕ ปี สิทธิทางแพ่งต้องฟ้องคดีภายใน ๑ ปี นับแต่วันสั่งจ่ายในเช็ค หากจะฟ้องผู้สลักหลังทางแพ่งด้วยต้องนำเช็คไปขึ้นเงินภายใน ๑ เดือน นับแต่วันที่สั่งจ่ายในเช็คก่อน

ผู้ครอบครองห้องแถว ห้างร้าน สำนักงานธุรกิจ โรงงาน โรงมหรสพ โรงแรมหรือภัตตาคาร มีหน้าที่ช่วยดูแลรักษาความสะอาดทางเท้าถาวรหน้าอาคารของตน ถ้าละเลยไม่ปฏิบัติตามคำเตือนเป็นหนังสือ ให้จัดทำความสะอาดเรียบร้อยในเวลาที่กำหนดและสามารถปฏิบัติตามคำเตือนได้ มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน ๑๐๐ บาท

ห้ามเล่นว่าว ฟุตบอลล์ หรือกีฬาอื่น ๆ ในถนน หรือสถานสาธารณะที่ไม่ได้จัดไว้สำหรับเล่นกีฬานั้น ๆ เช่นเตะ ฟุตบอลล์ใน สนาม แบดมินตัน ฯลฯ มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน ๑๐๐ บาท

ห้ามบ้วนหรือถ่มน้ำลาย เสมหะหรือสั่งน้ำมูก เทหรือทิ้งสิ่งของลงบนถนนหรือลงบนรถหรือเรือสาธารณะ โรงมหรสพ หรือร้านค้า หรือสถานที่ประชาชนมีสิทธิจะเข้าไปหรือลงในสถานสาธารณะที่ไม่ได้จัดที่รองรับไว้ หรือลงในแม่น้ำลำคลองที่มีประกาศห้ามไว้ และห้ามกระทำให้ถนนหรือสถานสาธารณะเปรอะเปื้อนหรือสกปรก เช่นขนดินหรือขน อาหาร หมู ตามถนนหรือสถานสาธารณะ แล้วทำให้เศษดินหรือเศษอาหารหล่นเปรอะเปื้อนสกปรกใน ถนนหรือที่สาธารณะ มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน ๑๐๐ บาท

ห้ามยืนนั่ง หรือนอนบนราวสพานสาธารณะ หรือนอนในที่สาธารณะโดยไม่มีเหตุผลอันสมควรมีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน ๑๐๐ บาท แต่ถ้าการนอนในที่สาธารณะมีเหตุผลสมควร เช่นคนเป็นลม นอนในที่สาธารณะไม่มีความผิด

ห้ามอาบน้ำ หรือซักผ้าบนถนน หรือในสถานที่สาธารณะซึ่งได้จัดไว้เพื่อการนั้น ๆ หรือในแม่น้ำลำคลอง หรือที่ใด ๆ ซึ่งมีประกาศห้ามไว้ เช่น อาบน้ำหรือซักเสื้อผ้าที่ก๊อกประปาริมถนน หรือในคลองซึ่งเจ้าพนักงานปิดประกาศห้ามไว้ ฯลฯ มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน ๒๐๐ บาท

ห้ามเขียน ขีด หรือทำให้ปรากฏข้อความ ภาพหรือรูปรอยที่ดูไม่สมควรลงที่รั้ว กำแพงผนังอาคาร ต้นไม้ หรือสิ่งอื่นใดในที่สาธารณะ หรือที่เห็นได้จากที่สาธารณะ เช่น เขียนข้อความหยาบคายหรือคำด่าไว้ที่กำแพงหรือผนังอาคารติดกับถนน ฯลฯ มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน๒๐๐บาท

ห้ามติดตั้ง ตาก วาง หรือแขวนสิ่งใด ๆ ในที่สาธารณะ โดยไม่มีเหตุผลสมควร หรือกระทำการดังกล่าวในที่ซึ่งเห็นได้จากที่สาธารณะด้วยวิธีอันไม่สมควร ทำให้เป็นที่ไม่เรียบร้อยน่ารังเกียจ เช่น คนหาบของมาบนทางเท้าเกิดเป็นลมหน้ามืดโดยกระทันหัน ต้องวางหาบไว้บนที่สาธารณะนับว่ามีเหตุผลอันควร ไม่มีความผิด หากเป็นกรณีที่ร้านขายอาหารหรือเครื่องดื่ม ตั้งโต๊ะอาหารหรือเครื่องดื่มออกมาบนทางเท้า หรือตากผ้าด้วยไม้โดยยื่นออกมาบนถนน มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน ๒๐๐ บาท

ห้ามปล่อยให้พืช ต้นไม้ หรือหญ้าขึ้นรกรุงรังในบริเวณบ้านหรือที่ดินซึ่งมองเห็นได้จากที่สาธารณะ ถ้าละเลยไม่ทำให้เรียบร้อย และเจ้าพนักงานได้เตือนเป็นหนังสือแล้ว ยังไม่ปฏิบัติตามคำเตือนนั้นในเวลาอันกำหนด มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน ๒๐๐ บาท

ห้ามเด็ดหรือทำความเสียหายเพียงเล็กน้อย หรือมีราคาเล็กน้อย แก่ใบ ดอก หรือผลของต้นไม้ หรือโคมไฟ ป้าย หรือวัตถุ หรือสิ่งของ ซึ่งปลูกหรือติดตั้งไว้เพื่อเป็นประโยชน์สาธารณะ เช่น เด็ดดอกไม้ หรือใบไม้ริมถนนไปเล่น มีความผิดต้องระวางโทษ ปรับไม่เกิน ๒๐๐ บาท

เจ้าของร้านขายอาหารหรือเครื่องดื่ม มีขนาดจุผู้บริโภคในขณะเดียวกันไม่ต่ำกว่า ๒๐ คน และเจ้าของร้านจำหน่ายน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับยานพาหนะซึ่งตั้งอยู่ริมถนนต้องจัดให้มีส้วมเพื่อให้บุคคลที่ยอมเสียค่าบริการใช้ เช่น ปั๊มน้ำมันเบ็นซินที่ตั้งอยู่ริมถนน ไม่จัดให้มีส้วมดังกล่าว มีความผิดต้องระวางโทษ ปรับไม่เกิน ๒๐๐ บาท และเมื่อพ้นกำหนด ๓๐ วัน แล้วยังไม่ปฏิบัติตามอีก จะถูกลงโทษปรับวันละ ๓๐ บาท

ห้ามเข้าหรือคงอยู่ในสถานสาธารณะที่ประกาศกำหนดเวลาห้ามไว้ เช่น สวนลุมพินี เจ้าพนักงานท้องถิ่นมีอำนาจประกาศกำหนดเวลาห้ามเข้า หรือให้อยู่ในบริเวณนั้นไว้ หากผู้ใดเข้าไป หรือยอมออกตามเวลาที่กำหนดไว้ มีความผิดต้องระวางโทษ ปรับไม่เกิน ๒๐๐ บาท

ห้ามโฆษณาด้วยการปิด หรือทิ้ง หรือโปรย แผ่นประกาศหรือปิดข้อความ หรือภาพในที่สาธารณะ หรือรั้ว กำแพง ผนัง อาคาร หรือต้นไม้ด้านที่ติดกับที่สารณะโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานท้องถิ่น เช่น โปรยใบปลิวโฆษณาสินค้าลงบนถนน หรือติดโป๊สเตอร์ตามกำแพง ถ้าไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงาน มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน ๕๐๐ บาท

ห้ามขีดเขียน หรือทำให้ปรากฏข้อความ ภาพหรือรูปรอยลงบนถนน เช่น เขียนข้อความโฆษณาสินค้าไว้กับพื้นถนน มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน ๕๐๐ บาท

ห้ามปล่อยอาคารที่ตั้งอยู่ในระยะไม่เกิน ๒๐ เมตร วัดจากถนนขนาด

กว้างไม่เกิน ๘ เมตร และที่เห็นได้จากถนนนั้นชำรุดทรุดโทรม มีลักษณะน่ารังเกียจ แต่ยังอาจซ่อมแซมให้ดีได้ ถ้าละเลยไม่ซ่อมแซม และเจ้าพนักงานได้เตือนเป็นหนังสือให้ซ่อมแซมจัดทำให้เรียบร้อยในเวลาที่กำหนด และสามารถปฏิบัติตามคำเตือนนั้นได้ แต่ไม่ปฏิบัติตามคำเตือนนั้น เช่นปล่อยบ้านให้ฝาผุพัง ฯลฯ มีความผิดต้องระวางโทษ ปรับไม่เกิน ๕๐๐ บาท

ห้ามถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะลงบนถนนหรือสถานสาธารณะ หรือที่ซึ่งเห็นได้จากถนนหรือสถานสาธารณะซึ่งไม่ได้จัดไว้เพื่อการนั้น หรือลงในแม่น้ำลำคลองที่มีประกาศห้ามไว้ เช่นยืนปัสสาวะบนทางเท้าริมกำแพงหรือมองเห็นได้จากถนน มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน ๕๐๐ บาท

อาคารที่ตั้งอยู่ริมถนนที่มีขนาดกว้างไม่ต่ำกว่า ๘ เมตร ถ้าชำรุดทรุดโทรมหรือมีสภาพเป็นที่น่ารังเกียจ และไม่อาจซ่อมแซมได้ เมื่อคณะกรรมการพิจารณาเห็นว่าอาคารนั้นมีสภาพควรให้รื้อถอน เจ้าพนักงานท้องถิ่นมีอำนาจออกหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองจัดการรื้อถอนให้เสร็จภายใน ๓๐ วัน นับตั้งแต่วันทราบคำสั่งได้ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครองไม่พอใจ มีสิทธิอุทธรณ์ต่อรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย ภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันทราบคำสั่ง ในการนี้ถ้าผู้อาศัยอยู่ไม่มีที่อาศัย เจ้าหน้าที่จะได้ให้ความช่วยเหลือตามสมควรในสภาพความเป็นอยู่เดิม

ผู้ใดเมื่อเจ้าพนักงานถามชื่อหรือที่อยู่เพื่อปฏิบัติตามกฎหมาย ไม่ยอมบอกหรือแกล้งบอกชื่อหรือที่อยู่อันเป็นเท็จ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งร้อยบาท

ผู้ใดทราบคำสั่งของเจ้าพนักงานซึ่งสั่งการตามอำนาจที่มีกฎหมายให้ไว้ ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งนั้นโดยไม่มีเหตุหรือข้อแก้ตัวอันสมควร ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบวัน หรือปรับไม่เกินห้าร้อยบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าการสั่งเช่นว่านั้น เป็นคำสั่งให้ช่วยทำกิจการในหน้าที่ของเจ้าพนักงาน ซึ่งกฎหมายกำหนดให้สั่งให้ช่วยได้ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดกระทำด้วยประการใด ๆ ให้ประกาศภาพโฆษณา หรือเอกสารใดที่เจ้าพนักงานผู้กระทำตามหน้าที่ปิดหรือแสดงไว้ หรือสั่งให้ปิดหรือแสดงไว้ หลุด ฉีก หรือไร้ประโยชน์ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท

ผู้ใดส่งเสียง ทำให้เกิดเสียงหรือกระทำความอื้ออึงโดยไม่มีเหตุอันสมควร จนทำให้ประชาชนตกใจหรือเดือดร้อน ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งร้อยบาท

ผู้ใดพาอาวุธไปในเมือง หมู่บ้าน หรือทางสาธารณะโดยเปิดเผยหรือโดยไม่มีเหตุสมควร หรือพาไปในชุมนุมชนที่ได้จัดให้มีขึ้นเพื่อนมัสการ การรื่นเริงหรือการอื่นใด ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งร้อยบาท และให้ศาลมีอำนาจสั่งให้ริบอาวุธนั้น

ผู้ใดทะเลาะกันอย่างอื้ออึงในทางสาธารณะหรือสาธารณะสถาน หรือกระทำโดยประการอื่น ใดให้เสียความสงบเรียบร้อยในทางสาธารณะ หรือสาธารณสถาน ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาทถ้วน

ผู้ใดควบคุมดูแลบุคคลวิกลจริต ปล่อยปละเลยให้บุคคลวิกลจริตนั้นออกเที่ยวไปโดยลำพัง ต้องโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท

ผู้ใดเห็นผู้อื่นตกอยู่ในภยันตรายแห่งชีวิต ซึ่งตนอาจช่วยได้โดยไม่กลัวอันตรายแต่ตนเองหรือผู้อื่น แต่ไม่ช่วยตามความจำเป็น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดกระทำให้รางระบายน้ำ ร่องน้ำหรือท่อระบายของโสโครก อันเป็นสิ่งสาธารณะเกิดขัดข้องหรือไม่สะดวก ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท

ผู้ใดยิงปืนซึ่งใช้ดินระเบิดโดยใช่เหตุในเมือง หมู่บ้าน หรือที่ชุมนุมชน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบวัน หรือปรับไม่เกินห้าร้อยบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดควบคุมสัตว์ดุหรือสัตว์ร้าย ปล่อยปละเลยให้สัตว์นั้นเที่ยวไปโดยลำพัง ในประการที่อาจทำอันตรายแก่บุคคลหรือทรัพย์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดเสพสุราหรือของเมาอย่างอื่น จนเป็นเหตุให้ตนเมา ประพฤติวุ่นวาย หรือครองสติไม่ได้ขณะอยู่ในถนนสาธารณะหรือสาธารณสถาน ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท

ผู้ใดชักหรือแสดงอาวุธในการวิวาทต่อสู้ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบวัน หรือปรับไม่เกินห้าร้อยบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดทำให้เกิดปฏิกูลแก่น้ำในบ่อ สระ หรือที่ขังน้ำอันมีไว้สำหรับประชาชนใช้สอย ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้กระทำการทารุณต่อสัตว์โดยให้ได้รับทุกขเวทนาอันไม่จำเป็น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดใช้สัตว์ทำงานจนเกินสมควรหรือใช้ทำงานอันไม่สมควร เพราะ

เหตุที่สัตว์นั้นป่วยเจ็บชรา หรืออ่อนอายุ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดเมื่อเกิดเพลิงไหม้หรือสาธารณะภัยอื่น และเจ้าพนักงานเรียกให้ช่วยระงับ ถ้าผู้นั้นสามารถช่วยได้แต่ไม่ช่วย ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดแกล้งบอกเล่าความเท็จให้เลื่องลือจนเป็นเหตุให้ประชาชนตื่นตกใจ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดโดยไม่ได้รับอนุญาตอันชอบด้วยกฎหมาย กีดขวางทางสาธารณะจนอาจเป็นอุปสรรคต่อความปลอดภัย หรือความสะดวกในการจราจร โดยวางหรือทอดทิ้งสิ่งของ หรือโดยการกระทำด้วยประการอื่นใด ถ้าการนั้นเป็นการกระทำโดยไม่จำเป็น ต้องระวางโทษปรับไม่เกินร้อยบาท

ผู้ใดขุดหลุมหรือราง หรือปลูก ปัก หรือวางสิ่งของไว้ในทางสาธารณะ โดยไม่ได้รับอนุญาตอันของด้วยกฎหมาย หรือทำได้โดยชอบด้วยกฎหมาย แต่ละเลยไม่แสดงสัญญาณตามสมควร เพื่อป้องกันอุบัติเหตุ ต้องระวางโทษปรับไม่เกิดห้าร้อยบาท

ผู้ใดแขวน ติดตั้ง หรือวางสิ่งใดไว้โดยประการที่น่าจะตกหรือพังลงซึ่งเป็นเหตุอันตรายเปรอะเปื้อนหรือเดือดร้อนแก่ผู้สัญจรในทางสาธารณะ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท

ผู้ใดกระทำการอันควรขายหน้าต่อธารกำนัล โดยเปลือยหรือเปิดเผยร่างกาย หรือกระทำการลามกอย่างอื่น ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท

ผู้ใดกระทำด้วยประการใด ๆ ให้ของแข็งตกลง ณ ที่ใด ๆ โดยประ

การที่น่าจะเป็นอันตรายหรือเดือดร้อนรำคาญแก่บุคคล หรือเป็นอันตรายแก่ทรัพย์ หรือกระทำประการใด ๆ ให้ของโสโครกเปรอะเปื้อน ตัวบุคคลหรือทรัพย์ หรือแกล้งทำให้ของโสโครกเป็นที่เดือดร้อนรำคาญ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดกระทำโดยประมาท และการกระทำนั้นเป็นเหตุให้ผู้อื่นรับอันตรายแก่กายหรือจิตใจ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดใช้กำลังทำร้ายผู้อื่นโดยไม่ถึงกับเป็นเหตุให้เกิด อัน ตราย แก่ กาย หรือจิตใจ ต้อาระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดทำให้ผู้อื่นเกิดความหวาดกลัวหรือตกใจโดยการขู่เข็ญ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดหมิ่นผู้อื่นซึ่งหน้า หรือด้วยการโฆษณา ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท

ผู้ใดไล่ต้อน หรือทำให้สัตว์ใด ๆ เข้าในสวน ไร่ หรือนา ของผู้อื่นที่ได้แต่งดินไว้เพาะพันธุ์ หรือผลิตผลอยู่ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดควบคุมสัตว์ใด ๆ ปล่อยปะละเลยให้สัตว์นั้นเข้าในสวน ไร่ หรือ นา ของผู้อื่นที่ได้แต่งดินไว้ เพาะพันธุ์ไว้ หรือมีพืชพันธุ์หรือผลิตผลอยู่ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท

ผู้ใดทิ้งซากสัตว์ซึ่งอาจเน่าเหม็นในหรือริมทางสาธารณะ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท

ผู้ใดในที่สาธารณะต่อหน้าธารกำนัลกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการรังแก หรือข่มเหงผู้อื่น หรือกระทำให้ผู้อื่นได้รับความอับอายหรือเดือดร้อนรำราญ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการทารุณต่อเด็กอายุไม่เกินสิบสามปี คนป่วยเจ็บหรือคนชรา ซึ่งต้องพึ่งผู้นั้นในการอื่นใด ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือนหรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

พิมพ์ที่ อักษรเพชรเกษม 70/3 ซอยเทอดธรรม บางแค ธนบุรี
นายใช้ แซ่กอ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2512